ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Мельник Л. Ю.,
д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Дацій О. І.,
д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:
Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Вініченко І. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Гудзинський О. Д., д.е.н., професор, професор кафедри Національного університету біотехнологій і природокористування
Іванюта В. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Кадієвський В. А., д.е.н., професор, професор кафедри завідувач кафедри Державної академії статистики, обліку і аудиту
Коренюк П. І., д.е.н., доцент, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Корецький М. Х., д.держ.упр., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
Малік М. Й., д.е.н., професор, завідувач відділу ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»
Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри Полтавської державної аграрної академії
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва
Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Сумського національного аграрно-економічного університету

Свідоцтво КВ № 17595-6445ПР від 28.03.2011 року
ISSN 2306-6792
Передплатний індекс: 21847

Засновники:
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції: м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса: 04112, м. Київ, а/с 61
Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33
Телефон/факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
Відділ реклами: Чурсіна А. М.
Коректор: Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка: Полулященко А. В.
Технічне забезпечення: Дідук Б. Б.

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 4 лютий 2014 р.

У НОМЕРІ:

Шкуратов О. І.
Оцінка використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств 3
Гунько Л. А.
Організація екологобезпечного землекористування 9
Бассова О. О.
Оцінка фінансової ефективності сільськогосподарських підприємств 14
Ісаченко Н. В.
До питання екологобезпечного сільськогосподарського землекористування 21
Абрамович І. А.
Методичні підходи оцінки ефективності збутової діяльності переробних підприємств 25
Дацюк-Томчук М. Б.
Сутність та значення розвитку виробництва молока та молокопродуктів 29
Клочан В. В., Прутян А. В.
Особливості формування кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств Братського району ... 35
Музиченко А. О., Романів Н. Л.
Фінансовий стан підприємства: сутність та шляхи покращення 39
Чеберяк О. В.
Передумови та об'єктивна необхідність модернізації аграрного сектору економіки України 44
Окселенко Н. О.
Інтегральний індикатор визначення ефективності використання оборотних активів 52
Ваврик В. Б.
Економічне та цінове середовище розвитку сільськогосподарських підприємств 58
Забуранний С. В.
Особливості туристичної діяльності в сільській місцевості АР Крим 63
Гейдаров Ханлар Бейляр оглу
Ценовой механизм как средство социально-экономического управления в аграрной области 70
Чирва О. Г.
Конкурентоспроможність регіональних соціально-економічних систем держави як економічне явище 75

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27 травня 2009 р.)

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету 27 лютого 2014 р.

Підписано до друку 27.02.14 р.
Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 11,3. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2702/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

© АгроСвіт, 2014

№ 4 / 2014

CONTENTS:

Shkuratov O.
ASSESSMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES RESOURCE POTENTIAL EXPLOITATION 3
Gunko L.
FORMATION OF AGRICULTURAL LAND USE TYPES IN NEW LAND RELATIONS 9
Bassova O.
EVALUATION OF FINANCIAL EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 14
Isachenko N.
TO QUESTION THE FOUNDATIONS OF ECOLOGICALLY SAFE AGRICULTURAL LAND USE 21
Abramovich I.
METHODOLOGICAL APPROACHES TO EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF SALES ACTIVITY PROCESSING ENTERPRISES 25
Datsiuk-Tomchuk M.
THE ESSENCE AND IMPORTANCE OF MILK AND DIARY PRODUCTION DEVELOPMENT 29
Klochan V., Prutyan A.
FEATURES OF FORMATION OF CAREER-ORIENTED POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES BRATSK REGION 35
Muzichenko A., Romaniv N.
FINANCIAL CONDITION OF ENTERPRISES: THE NATURE AND WAIS TO IMPROVE 39
Cheberiak O.
BACKGROUND AND OBJECTIVE NECESSITY FOR MODERNIZATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE 44
Okselenko N.
INTEGRAL INDICATOR OF CURRENT ASSETS USAGE EFFICIENCY 52
Vavryk V.
ECONOMIC AND PRICE ENVIRONMENT OF FARMS 58
Zaburanniy S.
FEATURES OF TOURISM IN RURAL AREAS AR KRYM 63
Geydarov Khanlar Beyler
PRICE MECHANISM AS A MEANS OF SOCIAL-ECONOMIC MANAGEMENT THE AGRARIAN 70
Chyrva O.
COMPETITIVENESS OF REGIONAL SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS AS ECONOMIC PHENOMENON 75

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system)**, повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 631.15:658.27

О. І. Шкуратов,
к. е. н., с. н. с., завідувач відділу економіки природокористування в агросфері,
Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Shkuratov,
Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow, Head of the Division Of Environmental Economics in the Agrosphere,
Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

ASSESSMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES RESOURCE POTENTIAL EXPLOITATION

У статті обгрунтовано методику комплексної оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що заснована на використанні виробничих функцій. Визначено три основні методологічні напрями, що дозволяють визначити рівень використання ресурсного потенціалу та його зв'язок з результатами виробництва: грошова оцінка; індексна оцінка; використання економіко-статистичних моделей. Запропоновано систему показників ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає три основних групи за видами ресурсів: природні, трудові, матеріально-технічні. Розроблено алгоритм оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає п'ять основних етапів аналізу: визначення сукупності досліджуваних об'єктів; оцінка ресурсозабезпечення; побудова моделі оцінки; оцінка рівня використання;оцінка ефективності використання. Запропоновано методику оцінки використання ресурсного потенціалу, яка дозволяє досить об'єктивно оцінити діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх ресурсозабезпечення.

This paper deals with a justification for method of a complex assessment of the agricultural enterprises resource potential exploitation, that is based on the production function applying. There have been determined three main methodological trends to determine a level of resources potential exploitation and its connection with the results of production: monetary valuation; indexed score; economic and statistical models application. A system of performance indicators over the agricultural enterprises resource potential exploitation has been suggested, that includes three main groups by types of resources: natural, human, material and technical. An algorithm for a complex assessment of the agricultural enterprises resource potential exploitation has been developed, that includes five basic stages of analysis: definition of a set of investigated objects; the resource provision assessment; the evaluation model edification; the application evaluation; the application efficiency evaluation. The suggested technique on an assessment of the resource potential exploitation allows one to objectively evaluate the activity of agricultural enterprises on the basis of resource provision.

Ключові слова: ресурсний потенціал, оцінка, сільське господарство, підприємство, ефективність.
Key words: resource potential, assessment, Agricultural, enterprise, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення ринкових відносин вкрай негативно позначилося на формуванні і використанні ресурсного потенціалу в аграрному секторі економіки. Відсутність ринкового механізму взаємної зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників, переробних і обслуговуючих підприємств АПК, а також зростання нестабільності середовища функціонування в галузі призвели до порушення оптимальних ресурсних пропорцій і зниження забезпеченості організацій аграрного сектора основними видами ресурсів. Зниження рівня ресурсозабезпеченості сільськогосподарських організацій, поглиблення ресурсних диспропорцій об'єктивно зумовили зниження ефек-

Передплатний індекс 21847

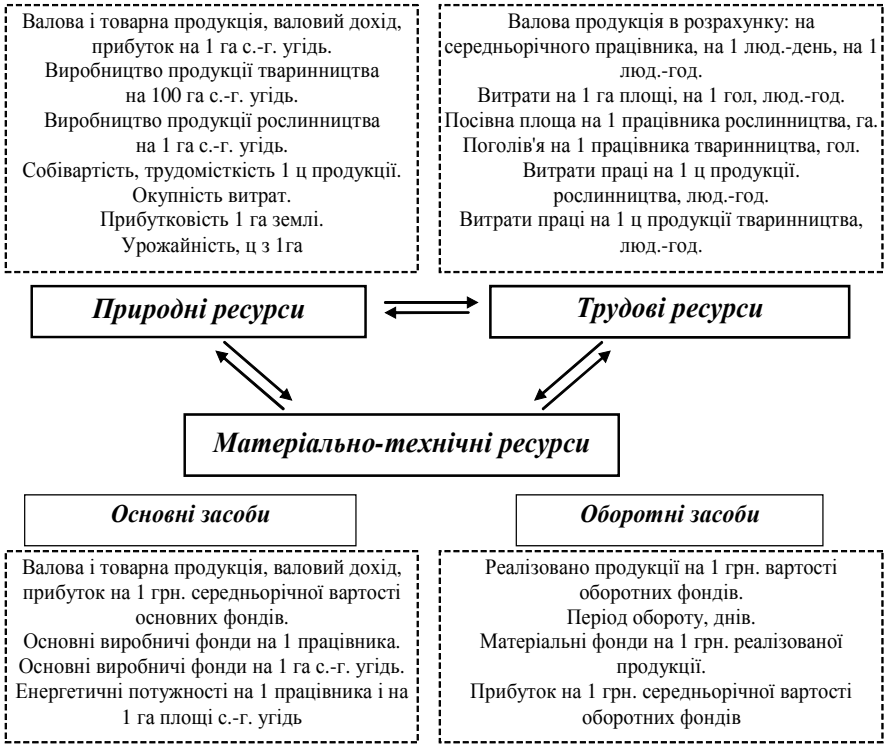

Рис. 1. Система показників ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

тивності використання ресурсного потенціалу. У даній ситуації актуальним стає комплексна оцінка використання ресурсного потенціалу сільського господарства, що дає можливість здійснювати правильне поєднання земельних ресурсів, трудових ресурсів і засобів виробництва навіть в тих умовах, в яких знаходиться агропромисловий комплекс сьогодні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Окремі аспекти формування ресурсного потенціалу відображено в роботах багатьох вітчизняних учених, зокрема В. Андрійчука, П. Гайдуцького, Н. Дацій, М. Маліка, П. Макаренка, Б. Пасхавера, О. Рубай, А. Стельмащука, О. Ульянченка, М. Федорова, В. Шияна та ін. Особливості оцінки ресурсного потенціалу та підвищення його ефективності використання з урахуванням екологічних чинників розглядались у працях О. Балацького, Б. Данилишина, Л. Мельника, В. Трегобчука, О. Фурдичка, О. Царенка та ін. Разом з тим методи оцінки використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві не здобули закінченого характеру. Окремі аспекти ефективного використання ресурсного потенціалу вимагають подальших досліджень з урахуванням сформованих ринкових умов і перспектив сталого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування методики комплексної оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Функціонування сільськогосподарських підприємств в ринкових умов господарювання неможливе без раціонального використання та відтворення всіх складових ресурсного потенціалу аграрної сфери. У зв'язку з цим особливого значення набуває проведення комплексної оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, визначення тенденцій його зміни і впливу чинників, що формують цей рівень. Оцінка використання ресурсного потенціалу створює основу для забезпечення порівняння результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, а також є базою для об'єктивної оцінки ефективності їх функціонування та можливостей майбутнього розвитку [2, с. 34].

Сьогодні в науковій літературі відсутній єдиний підхід до оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Сучасна методологія оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу передбачає розрахунок по-

казників продуктивності праці, фондовіддачі та матеріаломісткості продукції [5—7]. Ці показники є критеріями оцінки кожного виду ресурсу і виступають індикаторами ефективності виробництва. Ефективність використання ресурсного потенціалу визначається відношенням результатів виробництва до ресурсів, а критерієм ефективності виступає максимізація виробничого результату при мінімумі витрат ресурсів. Для визначення економічної ефективності використання ресурсного потенціалу доцільно використовувати систему показників, що обумовлено як різним характером виміру ефекту, так і різними видами виробничих ресурсів, які відрізняються за економічною природою та не завжди можуть бути порівняні.

Для кожної групи виробничих ресурсів в економічній літературі розроблена система показників. Різноманітність показників ефективності використання ресурсного потенціалу, узагальнивши і систематизувавши, можна представити у вигляді схеми (рис. 1). Наведені в схемі показники характеризують ефективність кожного фактора виробництва окремо.

У зв'язку з тим, що показники ефективності можуть змінюватися, необхідно отримати узагальнюючий показник ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства. В якості такого показника може виступати ресурсовіддача або ресурсомісткість.

Основні труднощі у визначенні сумарної оцінки ресурсів полягають в їх різноманітності (земельні, трудові і матеріально-технічні). Для кількісного порівняння даних ресурсів їх необхідно привести до єдиної розмірності. В економічній літературі відсутній єдиний підхід до вирішення даної проблеми. Для об'єднання ресурсів в один показник одні автори беруть за основу індекси ресурсів або їх бальні оцінки [1; 3], інші — вартісні оцінки [7; 8]. На жаль, ні в одному з варіантів не наведено всебічне обгрунтування коефіцієнтів. Їх визначають на основі емпіричних міркувань, правильність яких неможливо перевірити на практиці. Дійсно, якщо одна організація краще забезпечена одним видом ресурсів, а друга — іншим, то при різних методах оцінки результат може значно відрізнятися.

У даний час сформовано три основних методологічних напрями, що дозволяють визначити рівень ресурсозабезпечення та його зв'язок з результатами виробництва. Перший метод заснований на грошовій оцінці ресурсозабезпечення шляхом простого арифметичного підсумовування вартості виробничих ресурсів з наступним поділом їх загальної суми на площу сільськогосподарських угідь. Недоліки даного підходу полягають у тому, що формальне додавання ресурсів дозволяє судити лише про масу ресурсів і частково про їх структуру, в той час як можливості організації залишаються за рамками дослідження. Складність застосування методу полягає також і у визначенні вартісної оцінки трудових і земельних ресурсів [1, с. 44].

Другий метод передбачає індексну оцінку ресурсного потенціалу, яка базується на вираженні потенціалу через індивідуальні та сукупні індекси ресурсозабезпечення. Недоліком даної методики є той факт, що індекси розраховуються по відношенню до середніх показників по сукупності, які тим самим прирівнюються до своєрідного еталону (показника 100 %-ої забезпеченості ресурсом даного виду), тоді як на практиці це, як правило, не відповідає дійсності.

Третій метод передбачає використання економіко-статистичних моделей, що відображають зв'язок між ресурсами і результатами виробництва. Отриманий розрахунковий рівень результативного показника розглядається в якості узагальнюючої оцінки ресурсних здібностей організацій і застосовується для зіставлення досягнутих обсягів виробництва [8].

Б.І. Смагін, аналізуючи методику багатофакторного регресійного аналізу для оцінки ресурсного потенціалу, піддав її критиці [7, с. 43]. Він вважає, що розглянута сукупність сільськогосподарських організацій, не є однорідною, тому рівняння регресії будується з порушенням основних вимог статистичного аналізу. Крім того, залежність між величинами витрачених ресурсів і обсягом виробленої продукції повинна носити нелінійний характер, при якому ефект від дії сукупності взаємопов'язаних ресурсів не збігається з сумою ефектів, викликаних дією кожного ресурсу окремо.

Грунтуючись на наведеному рівнянні регресії, прийнято вважати, що коефіцієнти регресії визначають "вагу" ресурсів при оцінці потенціалу. На думку Б.І. Смагіна, це не відповідає дійсності, оскільки коефіцієнти регресії прямо між собою не порівнянні, тоб-

Передплатний індекс 21847

Етапи проведення оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

І етап	Вивчення сукупності сільськогосподарських підприємств та їх ресурсного потенціалу
ІІ етап	Оцінка ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств, що входять у досліджувану сукупність
ІІІ етап	Побудова моделі оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств
IV етап	Оцінка рівня використання ресурсного потенціалу на основі розрахунку процентного співвідношення фактичного рівня валового виробництва і його теоретичного значення
V етап	Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу з використанням системи показників, а також сукупного індексу ефективності

Рис. 2. Алгоритм оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

то більше значення коефіцієнта зовсім не означає його більш високу ступінь впливу на результативний показник. Виходячи з усього вищесказаного, Б.І. Смагін вважає за можливо використовувати методику багатофакторного регресійного аналізу оцінки ресурсного потенціалу тільки після її істотної зміни. Пропонований ним підхід полягає в наступному [7, с. 45].

Вихідна сукупність сільськогосподарських організацій за допомогою методів кластерного аналізу розбивається на однорідні групи (в якості основи слід взяти показники ресурсозабезпечення в розрахунку на одиницю площі і абсолютні розміри ресурсів). Для кожного кластера будують виробничу функцію, яка відображатиме залежність обсягу валової продукції (Y) від величини витрачених ресурсів: площі сільськогосподарських угідь, га; середньорічного числа працівників, чол.; середньорічної вартості основних виробничих фондів, тис. грн.; розміру оборотних коштів, тис. грн. Дану залежність буде відображати виробнича функція Кобба-Дугласа:

$$Y = a_0 \times x_1^{a_1} + x_2^{a_2} + \ldots + x_n^{a_n} \qquad (1),$$

де $x_j, j = 1,2,\ldots,n$ — обсяги ресурсів, a_j — це коефіцієнти еластичності.

Коефіцієнти еластичності наближено показують, на скільки відсотків збільшиться обсяг валового виробництва при однопроцентному зростанні витрат j-го ресурсу. Вони прямо порівнянні між собою, тобто більш абсолютне значення коефіцієнта a_j означає, що j-й фактор сильніше впливає на результативний показник Y.

Питома вага кожного ресурсу визначається за формулою:

$$W_i = \frac{a_i}{a_1 + a_2 + \ldots + a_n}, i = 1,2,\ldots,n \qquad (2),$$

Очевидно, що сума всієї "ваги" буде дорівнювати одиниці. Тоді ресурсний потенціал будь-якої сільськогосподарської організації, що належить цьому кластеру, визначається за формулою:

$$R_k = \sum_{i-1}^{n} W_i \times X_i^{(k)} \qquad (3),$$

де R_k — значення ресурсного потенціалу для k-ої організації, бали, $X_i^{(k)}$ — обсяг ресурсу i-го виду в k-й організації.

Слід, зазначити, що пропонований метод розрахунку можна застосовувати тільки в тому випадку, коли збільшення витрат ресурсу будь-якого виду супроводжується зростанням обсягу виробленої продукції.

Багато авторів пропонують на основі економіко-статистичних моделей визначати узагальнюючий показник ефективності використання ресурсного потенціалу як відношення фактичного рівня валового виробництва *(Y)* до його теоретичного значення (Y_T), вираженого у відсотках. На наш погляд, даний показник скоріше характеризує рівень, а не ефективність використання ресурсного потенціалу організації.

Свій варіант вирішення проблеми пошуку спільних одиниць виміру для різних складових ресурсного потенціалу пропонує Н.В. Дацій. Вона розглядає можливість здійснювати вартісну оцінку сукупного ресурсного потенціалу через оцінні параметри основних виробничих засобів, оскільки на сьогоднішній день вони мають найбільш відпрацьовані офіційні методики переоцінки. Скоректовані основні виробничі засоби, на думку автора, можуть виступати в ролі взаємозамінних ресурсів, що дозволить знайти фондовий аналог одиниці трудових і земельних ресурсів [4].

На наш погляд, оцінка використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств повинна включати в себе наступні етапи (рис. 2).

Першим етапам є вивчення сукупності сільськогосподарських підприємств та ресурсного потенціалу, що підлягає оцінці. Дана сукупність повинна бути однорідною, мати один виробничий напрям, розташовуватися в одній природнокліматичній зоні, володіти рівними економічними можливостями господарювання. Потім проводиться оцінка ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств, що входять у досліджувану сукупність. Для цього доцільно використовувати багатовимірний рейтинговий аналіз, що дозволяє ранжувати організації за сукупністю забезпеченості основними і оборотними фондами, трудовими та земельними ресурсами.

Важливим етапом є побудова моделі оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських організацій. Оскільки ресурсний потенціал зумовлює можливості організації по виробництву продукції, то його вимірником є валовий обсяг виробленої продукції, в якому відбивається ефект від використання всієї сукупності ресурсів виробництва. Зв'язок між ресурсозабезпеченістю і результатами виробництва оцінюється методом багатофакторного кореляційного аналізу [1].

Що стосується факторів виробництва, то спочатку до розгляду має залучатися все різноманіття показників, що характеризують ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств. До них відносяться забезпеченість основними виробничими фондами, енергетичними потужностями, оборотними коштами, працівниками, зайнятими в сільськогосподарському виробництві (зокрема трактористами-машиністами), а також такі важливі показники, як витрата кормів і оплата праці. Однак у модель слід включати тільки ті з них, які є статистично надійними і значущими та не перебувають у сильній лінійної залежності один з одним.

Далі проводиться оцінка рівня використання ресурсного потенціалу на основі розрахунку процентного співвідношення фактичного рівня валового виробництва і його теоретичного значення. Теоретичні або нормативні рівні валового виробництва обчислюються шляхом підставляння у виробничу функцію фактичних даних про величину ресурсів. Якщо величина відхилення фактичного значення валового виробництва від теоретичного позитивна, то підприємство використовує свій ресурсний потенціал краще, ніж в середньому по сукупності. В іншому випадку, ресурсний потенціал недовикористовується. Даний метод дозволяє розрахувати рівень використання ресурсного потенціалу для кожного підприємства, що входить в досліджувану сукупність.

На наш погляд, даний підхід, заснований на використанні виробничих функцій для визначення нормативної величини ресурсного потенціалу, є найбільш доцільним і дозволяє досить об'єктивно оцінити діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх ресурсозабезпечення. Однак слід пам'ятати, що теоретичний обсяг ресурсного потенціалу визначається при середньому рівні управління та організації виробництва, тим самим, отримання показника його використання рівним 100 % буде означати середній рівень використання потенціалу, а не максимальний. Заключним етапом є оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу з використанням системи показників, а також сукупного індексу ефективності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, оцінка використання ресурсного потенціалу повинна здійснюватися на основі комплексного підходу, коли до розгляду залучаються всі його структурні елементи. Для

цього запропоновано систему показників ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає три основних групи за видами ресурсів: природні, трудові, матеріально-технічні.

Розроблено алгоритм оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає п'ять основних етапів аналізу: визначення сукупності досліджуваних об'єктів; оцінка ресурсозабезпечення; побудова моделі оцінки; оцінка рівня використання; оцінка ефективності використання. Оцінити розмір ресурсного потенціалу сукупності сільськогосподарських організацій можна методом багатофакторного кореляційного аналізу. Вибір типу виробничої функції залежить від конкретної сукупності сільськогосподарських організацій, від характеру зміни одиниць сукупності та їх взаємозв'язку вимірником потенціалу є валовий обсяг виробленої продукції, в якому відбивається ефект від використання всієї сукупності ресурсів виробництва. Оцінка рівня використання ресурсного потенціалу полягає в розрахунку співвідношення фактичного рівня валового виробництва до його теоретичних значень. Ефективність використання ресурсного потенціалу характеризує сукупний індекс ефективності, який включає групу показників, що характеризують ефективність використання кожного структурного елементу потенціалу. Запропонована методика оцінки використання ресурсного потенціалу дозволяє досить об'єктивно оцінити діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх ресурсозабезпечення.

Література:

1. Белокопытов А.В. Экономические проблемы использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий Смоленской области [монография] / А.В. Белокопытов, А.Л. Жарова. — Смоленск, 2009. — 105 с.

2. Висоцька А. Особливості використання аграрного ресурсного потенціалу та резерви підвищення його ефективності / А. Висоцька / / Економічний аналіз. — 2012. — № 10. — С. 33—36.

3. Власенко Ю.Г. Економічна ефективність використання сукупного ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / Ю.Г. Власенко // АгроСвіт. — 2011. — № 8. — С. 34—36.

4. Дацій Н.В. Основні методологічні принципи оцінки ресурсного потенціалу / Н.В. Дацій // Регіональні перспективи. — 2002. — № 6 (25). — С. 57—59.

5. Киричок О.В. Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / О.В. Киричок // АгроСвіт. — 2011. — № 6. — С. 53—56.

6. Россоха В.В. Методичні підходи до оцінки потенціалу земельних ресурсів / В.В. Россоха // Економіка АПК. — 2009. — №10. — С. 29—35.

7. Смагин Б.И. Методика оценки ресурсного потенциала в аграрном производстве / Б.И. Смагин // Достижения науки и техники АПК. — 2003. — №2. — С. 43—45.

8. Ульянченко О.В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі: [монографія] / О.В. Ульянченко. — Харків, ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. — 2006. — 357 с.

References:

1. Belokopytov, A.V. and Zharova, A.L. (2009), Jekonomicheskie problemy ispol'zovanija resursnogo potenciala sel'skohozjajstvennyh predprijatij Smolenskoj oblasti [Economic problems of use resource potential of the agricultural enterprises of the Smolensk region], Smolensk, Rossija.

2. Vysotska, A. (2012), "Features of use agricultural resources and potential reserves increase efficiency", Ekonomichnij analiz, vol. 10, pp. 33—36.

3. Vlasenko, Yu.G. (2011), "The economic efficiency of use total resource potential of agricultural enterprises", AhroSvit, vol. 8, pp. 34—36.

4. Datsiy, N.V. (2002), "Basic methodological principles for assessment of resource potential", Rehional'ni perspektyvy, vol. 6 (25), pp. 57—59.

5. Kirichek, O.V. (2011), "Estimation of efficiency use of resource potential agricultural enterprises", AhroSvit, vol. 6, pp. 53—56.

6. Rossokha, V.V. (2009), "Methodical approaches to assessment of potential land resources", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 29—35.

7. Smagin, B.I (2003), "Methodology to evaluate the resource potential in agricultural production", Dostizhenija nauki i tehniki APK, vol. 2, pp. 43—45.

8. Uliyanchenko, O.V. (2006), Formuvannia ta vykorystannia resursnoho potentsialu v ahrarnomu sektori [Formation and use of the resource potential in the agricultural sector], KhNAU im. V.V. Dokuchaieva, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.

УДК 332.37

Л. А. Гунько,
к. е. н., доцент кафедри землевпорядного проектування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

L. Gunko,
candidate of economic sciences, associate professor department land planning,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FORMATION OF AGRICULTURAL LAND USE TYPES IN NEW LAND RELATIONS

У статті висвітлено умови формування екологобезпечного землекористування в умовах становлення в Україні нових земельних відносин. Розглянуто питання організації території землекористувань сільськогосподарських підприємств. Для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів необхідно планувати й регулювати всі види їх використання. Основним інструментом держави, що покликаний забезпечити екологічно безпечне та економічно ефективне використання землі, є землеустрій, як важлива складова земельних відносин. Землеустрій повинен включати в себе систему управлінських і господарських заходів (правових, технічних, економічних, екологічних), які забезпечать збереження, відтворення і раціональне використання земель та інших природних ресурсів в інтересах населення даної території і всього суспільства. Такий розгляд питання полегшує вибір відповідних засобів й альтернативних варіантів і на сталій основі забезпечує максимально можливу продуктивність та використання. Це, в свою чергу, створює умови для організації екологобезпечного землекористування.

The article deals with ecological-safety conditions of the land use in conditions of Ukraine in the new land law. The question of land use area farms. To ensure the sustainable use of land resources necessary to plan and regulate all types of use. The main instrument of the state, which aims to provide an environmentally safe and cost- effective land use, land use is as an important component of land relations. Land Management should include a system of administrative and economic measures (legal, technical, economic, environmental) that will ensure the conservation, restoration and sustainable use of land and other natural resources for the benefit of the population of the territory and society . This consideration facilitates selection of appropriate tools and alternatives and steadily providing the best possible performance and use. This, in turn , creates conditions for the organization of land use ecological-safety.

Ключові слова: землекористування, агроландшафт, землеустрій, ерозія грунтів, охорона земель.
Key words: land use, agrolandscape, land use, soil erosion, protection of land.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Земля є одним з основних природних ресурсів країни і найважливішим чинником економічного зростання нарівні з трудовими ресурсами, капіталом і науково-технічним прогресом. Україна має у розпорядженні величезні земельні активи, проте внесок цих активів у розвиток економіки досі залишається невеликим. Таке положення, багато в чому, зумовлене системою земельних відносин і методів їх регулювання та становленням до землеустрою землекористування як організаційно-правових і територіально-планувальних інструментів капіталізації землі.

Скорочення площі продуктивних земель, виснаження водних ресурсів, прогресуюча ерозія грунтів, безперервні кліматичні зміни створюють неабияку загрозу скорочення продовольчої бази і стійкості екології довкілля. У зв'язку з цим необхідно забезпечити раціональне використання та охорону земель.

Таким чином, в умовах нових земельних відносин важливим є розв'язання питання впорядкування землекористування із забезпеченням стійкості ландшафтів проти несприятливого природного та антропогенного впливу.

Передплатний індекс 21847

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Обсяг досліджень у галузі екологобезпечного землекористування в умовах нових земельних відносин в останні роки посилилася. Необхідно, перш за все, відмітити праці таких науковців, як І.К. Бистряков, С.Ю. Булигін, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, П.Г. Казьмір, О.П. Канаш, В.М. Кривов, А.Г. Мартин, Л.Я. Новаковський, С.О. Осипчук, А.Я. Сохнич, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров та інших.

Разом з тим, багато питань щодо організації території землекористувань, яка забезпечує підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь та раціональне використання земельних ресурсі, залишаються не вирішеними. Саме тому ці дослідження є актуальними.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Земельні перетворення в Україні спричинили чималі зміни земельних відносин, організаційно-правових і організаційно-територіальних форм землекористування. Перерозподіл земель, поява різних форм власності і господарювання дали змогу сформулювати основу нового земельного ладу. Разом з тим, реформування існуючої системи сільськогосподарського землекористування, перерозподіл земель призвели до виникнення негативних явищ у землекористуванні.

Аналіз стану землеустрою на сучасному етапі свідчить про відсутність чіткої програми розвитку еколого-економічного компонента землеустрою. Це, безумовно, призводить до погіршення екологічного стану земель, зниження продуктивності і родючості грунтів.

Враховуючи динамічність перетворень в аграрному секторі економіки, доцільно приділити особливу увагу питанням організації території землекористувань із створенням екологічно стабільних ландшафтів та визначення інвестиційної привабливості землекористування.

Метою публікації є висвітлення пропозицій з організації екологобезпечного землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В Україні склалася складна еколого-економічна ситуація, яка пов'язана з погіршенням стану довкілля, і сучасне використання земельних ресурсів не відповідає вимогам екологобезпечного землекористування, а саме: розораність сільськогосподарських угідь досягає 80%, що негативно впливає на стійкість агроландшафту; до сільськогосподарського обороту залучені малопродуктивні та деградовані землі; зростає площа еродованих орних земель; забруднення земель промисловими відходами тощо. Нераціональне використання сільськогосподарських угідь призвело до зниження родючості грунтів. Щорічні втрати гумусу складають 600—700 кг на 1 га площі сільськогосподарських угідь.

Поняття землекористування варто розглядати в технічному, правовому й економічному аспектах. У технічному відношенні землекористування являє собою земельний масив, який складається з одного або ряду земельних ділянок, відмежованих на місцевості. У правовому відношенні землекористування визначається як установлені законодавством види, форми і порядок користування землею у відповідних межах. Економічний зміст землекористування розглядається як функціонування землі (як засобу виробництва) засобів виробництва, нерозривно пов'язаних із землею [1, с. 14].

Метою будь-якого землекористування є одержання найвищої користі, найвищого ефекту від землі за дотримання вимог збереження й поліпшення її корисних властивостей.

Організація сталого землекористування полягає у розробленні таких моделей системи землеволодінь і землекористувань, які б забезпечили економічно ефективне та економічно безпечне використання землі людиною і забезпечення її потреб у майбутньому. Ці потреби різноманітні: починаючи від продуктів харчування і закінчуючи місцем проживання, від територій, де може жити і виживати людина, до територій для збереження рослинного і тваринного світу.

До розв'язання економічних і екологічних проблем необхідно підійти через екологобезпечне використання земель. Недопустимим є надмірне навантаження на агроландшафти. Такий підхід до землевпорядкування визначає необхідність розгляду будь-якого землекористування переважно як сукупності ландшафтних одиниць. Сучасний землеустрій повинен якомога глибше враховувати екологічні вимоги, оскільки незбалансоване співвідношення між окремими елементами й компонентами ландшафту призводить до погіршення стану середовища, деградації грунтів, дестабілізації природних і антропогенних ландшафтів [2, с. 195].

Першочергове завдання землевпорядного проектування — визначити, який вид ді-

яльності, де і коли має застосовуватися. Наявність кількох потенційних користувачів і користувань є основною причиною необхідності досягти оптимального використання землі. Згідно з такими підходами майбутні ділянки землекористування повинні бути згруповані й розміщені на певних територіях відповідно до типів землекористування. Слід брати до уваги і такі умови, як інтенсивність певного типу землекористування (сільське господарство) або розміри і типи забудов (нові міста, індустріальні території, інфраструктура).

Типи землекористування формуються здебільшого в процесі землевпорядного проектування. Відповідальним завданням є просторове визначення видів землекористування, які визначаються при землевпорядному проектуванні, а також поліпшення умов використання та охорони земель.

Приклади такого проектування землекористування — це проекти зміни цільового використання земель, поліпшення або відновлення якості земель. Ці проекти передбачають не тільки остаточне визначення видів землекористування в різних місцевостях, а й планувальні роботи, потрібні для того, щоб поліпшити фізичні властивості або умови доцільного землекористування. Раніше проекти землеустрою розглядалися переважно як плани поліпшення ведення господарства, де основними аспектами було покращення експлуатації грунтів та водних ресурсів. Потім проекти землеустрою почали містити такі елементи, як розширення землекористування, обмін ділянками між фермерами для об'єднання розкиданих земельних ділянок і поліпшення форм і розміру полів. Нині, крім поліпшення умов сільського господарства, постають інші важливі проблеми, зокрема охорона ландшафтів і природи [3, с. 61].

Науково обгрунтована стратегія просторового розвитку є важливою частиною організації екологобезпечного землекористування в межах сталого розвитку. Суспільні небезпеки, відвернення яких є однією з цілей землеустрою, проявляються в антропогенних чинниками. Найвиразнішими і найважливішими втратами є ерозія грунтів, забруднення вод, грунтів, повітря. Ерозія грунтів є прикладом поєднання невдалої організації землекористування з неправильним управлінням земельними ресурсами [3, с. 62].

Здійснення землеустрою щодо організації територій сільськогосподарських підприємств із створенням просторових умов, що забезпечують еколого-економічну оптимізацію використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін полягає в установленні такої організації території і її обгрунтування економічними, технічними, екологічними, розрахунками, які забезпечують створення (підтримку) екологічно стабільного до самовідновлення ландшафту.

Основним завданням проектів землеустрою щодо організації територій сільськогосподарських підприємств є організація сільськогосподарського виробництва і впорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь та землекористувань для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів, а також відповідне забезпечення природних механізмів саморегулювання агроекосистем, створення стійких агроландшафтів завдяки встановленню оптимального співвідношення угідь, яке забезпечить стійкість ландшафту до розміщення сівозмін і організації їх території, організації кормових угідь, вирішення інших елементів [4, с. 18].

Сучасні проекти землеустрою мають максимально характеризувати землекористування і містити варіанти рішень, які виникають перед власниками чи землекористувачами під час розв'язання економічних, соціальних та екологічних завдань. Внаслідок розроблення і наступної реалізації проектів землеустрою необхідно, насамперед, створити стійкий каркас ландшафту, який має забезпечити підтримання екосистем у стійкому стані завдяки впровадженню спеціальних природоохоронних заходів і методів землекористування, а також регулювання господарських чинників.

При організації території сільськогосподарського землекористування (розміщення полів сівозмін, пасовищезмін, виробничих центрів, доріг і т.д.) особливо потрібно враховувати взаємозв'язки морфологічних частин ландшафту (фацій, урочищ) та їх водоохоронне і грунтозахисне екологічне значення. Це повинно служити основою для встановлення типів використання земель, а

також виділення екологічно однорідних ділянок, їх ув'язку з властивостями генотипів сільськогосподарських культур, однорідність технології їх вирощування.

Усі кращі земельні угіддя повинні призначатися для вирощування сільськогосподарських культур. Одночасно потрібно намагатися віддавати перевагу рослинному покриву — створенню культурного польового, садового, пасовищного антропогенних ландшафтів, а також максимальному збереженню природного зеленого покриву. Так, дуже важливо зберегти лісові масиви, лісонасадження на вододілах, схилах річкових долин і ярів незалежно від цінності цих земель для інших видів сільськогосподарського використання [2, с. 195].

Головними причинами зростання кількості еродованих земель є недосконалість організації використання і охорони земель. Використання земельних ресурсів у сільському господарстві повинно бути тісно пов'язане з господарською придатністю території, забезпечувати високу ефективність виробничої діяльності, враховувати властивості й особливості землі та ландшафту, сприяти охороні й відтворенню продуктивних та інших корисних якостей землі. Науково обгрунтована організація використання землі сприятиме зростанню екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва.

Раціональне землекористування у сільському господарстві включає створення оптимізованого агроландшафту з потрібним співвідношенням та взаємодією сільськогосподарських угідь, природних лісів та штучних захисних лісонасаджень, виробничих, соціально-побутових та іінших об'єктів [5, с. 157; 6, с. 164].

Враховуючи суттєву інтенсифікацію процесів деградації земель сільськогосподарського призначення, а також незадовільний стан збереження об'єктів природоохоронного призначення, доцільно запровадити облік господарських обмежень у використанні земель, які мають стосуватися:

— впровадження грунтозахисних технологій у запровадження інтенсивного землеробства;

— здійснення еколого-ландшафтної організації території;

— використання заплавних земель;

— визначення земель, що мають бути відновлені у зв'язку з необхідністю усунення чи призупинення процесів деградації грунтів або їх забруднення;

— обліку забруднених земель з ранжуванням за типом забруднення (антропогенно-забруднені, техногенно-забруднені та радіаційноуражені), а також за рівнем забруднення (слабо, середньо та сильно забруднені).

— обліку місць складування відходів та інших осередків масованого техногенного навантаження на земельні ресурси;

— районування території за рівнем екологічної безпеки та встановлення відповідного режиму господарської діяльності;

— присвоєння угіддям екологічного статусу щодо інтенсивності та визначення допустимого антропогенного навантаження на земельні ресурси [4, с. 43].

Створення територіальних та організаційно-господарських умов для екологобезпечного використання продуктивного і середовищеутворювального потенціалу землі та адаптивних властивостей рослин на території конкретних агроландшафтів з урахуванням їхніх особливостей є основним змістом організації території сільськогосподарських підприємств у межах території сільської ради на еколого-ландшафтній основі.

Організація території сільськогосподарських підприємств на еколого-ландшафтній основі дозволить сільськогосподарським підприємствам значно знизити втрати родючості грунтів, зросте врожайність сільськогосподарських культур. Диференційоване використання земель підвищить виробничу ефективність сільськогосподарських культур [7, с. 63].

Успіх у розробці ефективних методів раціонального використання й охорони земель залежить від того, настільки глибоко враховуються всі взаємозв'язки між екологічними й економічними факторами, які впливають на кількісних та якісний стан земельних ресурсів.

Розробка проектів землеустрою сільськогосподарських підприємств на основі еколого-ландшафтного та еколого-економічного підходів створить організацію території, яка буде вписуватися у структуру природних ландшафтів з урахуванням агроекономічного потенціалу. Цим досягається стабільність території землекористування, під якою розуміють збереження біосферних і біогеоценотичних функцій грунтового покриву на рівні, що гарантує нейтралізацію й ліквідацію негативних наслідків техногенезу та створення екологобезпечного землекористування.

Організація екологобезпечного землекористування має об'єднувати поняття ста-

лості у землевпорядному проектуванні, вирішенні та розміщенні різних типів землекористування і проектуванні поліпшення його просторових і фізичних умов.

Таким чином, проектування землекористування являє інструмент розв'язання питань політики землекористування, використання цієї політики для організації екологобезпечного землекористування, поліпшення його просторових та фізичних умов з метою оптимального використання і охорони природних ресурсів (упродовж тривалого періоду), враховуючи потреби і бажання сучасного і майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

Кожному землекористуванню властива своя організації території, що враховує безліч чинників і умов (природних, економічних, організаційно-господарських, технологічних та ін.). Основним інструментом держави, що покликаний забезпечити екологічно безпечне та економічно ефективне використання землі, є землеустрій, який, як важлива складова земельних відносин, виступає дійовим механізмом в організації землі як засобу виробництва і відповідною мірою регулює суспільні відносини.

Отже, тільки землеустрій може забезпечити збереження, відтворення і раціональне використання земель та інших природних ресурсів в інтересах населення даної території і всього суспільства, що створює умови для організації екологобезпечного землекористування.

Література.

1. Третяк А.М. Економіка землекористування та землевпорядкування. — К.: ТОВ ЦЗРУ, 2004. — 542 с.

2. Гунько Л.А. Еколого-ландшафтний землеустрій — основа сталого землекористування сільськогосподарських підприємств // "Сталий розвиток економіки" / Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — 2012. — №7 (17) — С. 194—197.

3. Кривов В.М. Планування розвитку територій: навч.посіб. / В.М. Кривов, Л.А. Гунько, І.Г. Колганова. — К.: Урожай, 2011. — 88 с.

4. Землевпорядне проектування: організація території сільськогосподарських підприємств методом еколого-ландшафтного землеустрою: навч. посіб / А.М. Третяк, В.М. Другак, Л.А. Гунько, І.П. Гетманьчик — К.: "ЦП "КОМПРИНТ", 2012. — 200 с.

5. Кривов В.М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони грунтів / В.М. Кривов. — [2-ге вид., допов.]. — К.: Урожай, 2008. — 304 с.

6. Кривов В.М. Основи землевпорядкування: [посібник] / Кривов В.М., Тихенко Р.В., Гетманьчик І.П. — К.: Урожай, 2008. — 334 с.

7. Землевпорядне проектування: еколого-ландшафтне землевпорядкування сільськогосподарських підприємств: навч. посібник [для підгот. фахівців у вищих аграрних навч. закл. III—IV рівнів акредитації] / [Третяк А.М., Другак В.М., Третяк Р.А., Гунько Л.А.]. — К.: Аграрна наука, 2007. — 120 с.

References:

1. Tretiak, A.M. (2004), Ekonomika zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia [Economics of land use and land management], TOV TsZRU, Kyiv, Ukraine.

2. Hun'ko, L.A. (2012), "Ecological and landscaped land management — the basis of sustainable land use of agricultural enterprises", Vseukrains'kyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal, vol. 7, no. 17, pp. 194—197.

3. Kryvov V.M. (2011), Planuvannia rozvytku terytorij [Development planning territories], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

4. Tretiak, A.M. Druhak, V.M. Hun'ko, L.A. and Hetman'chyk, I.P. (2012), Zemlevporiadne proektuvannia: orhanizatsiia terytorii sil's'kohospodars'kykh pidpryiemstv metodom ekoloholandshaftnoho zemleustroiu [Land management planning: the organization of area agricultural enterprises method ecological and landscape land use], "TsP "KOMPRYNT", Kyiv, Ukraine.

5. Kryvov, V.M. (2008), Ekolohichno bezpechne zemlekorystuvannia Lisostepu Ukrainy. Problema okhorony gruntiv [Ecologically secure land use steppes of Ukraine. Problem of protection soil], 2nd ed, Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

6. Kryvov, V.M. (2008), Osnovy zemlevporiadkuvannia [The Basics of land management], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

7. Tretiak, A.M. Druhak, V.M. Tretiak, R.A. and Hun'ko, L.A. (2007), Zemlevporiadne proektuvannia: ekoloho-landshaftne zemlevporiadkuvannia sil's'kohospodars'kykh pidpryiemstv [Land management planning: ecological and landscape agricultural enterprises land management], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2014 р.

УДК 338.43

О. О. Бассова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини ВНЗ Університету "Україна"

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Bassova,
Ph.D. , assistant professor of finance and credit,
Nicholas Interregional Institute of Human Development Universities University " Ukraine "

EVALUATION OF FINANCIAL EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті досліджено ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств. Оцінено рентабельності виробництва продукції рослинництва та тваринництва з визначенням найбільш рентабельних та найбільш збиткових видів діяльності. Доведено, що рушійною силою економічного зростання агропідприємств є розвиток інноваційних високопродуктивних технологій, ефективність впровадження яких запропоновано оцінювати за допомогою багатофакторних моделей детермінованого аналізу.

In the article are considered the efficiency of agricultural enterprises. Reviewed profitability of crop production and animal husbandry of identifying the most profitable and most unprofitable activities. It is proved that the driving force of economic growth is the development of agricultural innovation of high-performance technologies, efficiency of which is proposed to evaluate multifactor models using deterministic analysis.

Ключові слова: ефективність, прибуток, рентабельність, детермінований аналіз, факторні моделі.
Key words: efficiency, profit, profitability, deterministic analysis, factor models.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом усієї історії територія сучасної України була переважно сільськогосподарською. Для цього у неї були усі переваги: сприятливі кліматичні умови, родючі грунти, вдалі шляхи сполучення, працьовитий народ. Але за останні роки агропромисловий комплекс перетворився в одну із проблемних галузей економіки нашої держави. Структурні реструктуризації, які були покликані створити нового власника на селі, призвели до серйозної фінансової кризи аграрних підприємств. До 1994 року всі вироблені види сільськогосподарської продукції були відносно рентабельними. А вже в 1997 році рентабельними залишалися в основному виробництво зерна та насіння соняшника, і ті з рекордно низькими показниками.

Отже, пошук можливостей підвищення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств є необхідною умовою їх виживання в реаліях ринкової економіки, інтеграції України у світову економічну систему. Усе це обумовлює актуальність теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми економічної ефективності сільськогосподарських підприємств досліджуються в різних аспектах у наукових працях В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, В.Г. Галанця, М.Я. Дем'яненка, І.Г. Кириленка, С.І. Кручка, М.Й. Маліка, С.М. Онисько, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших вітчизняних вчених.

Передплатний індекс 21847

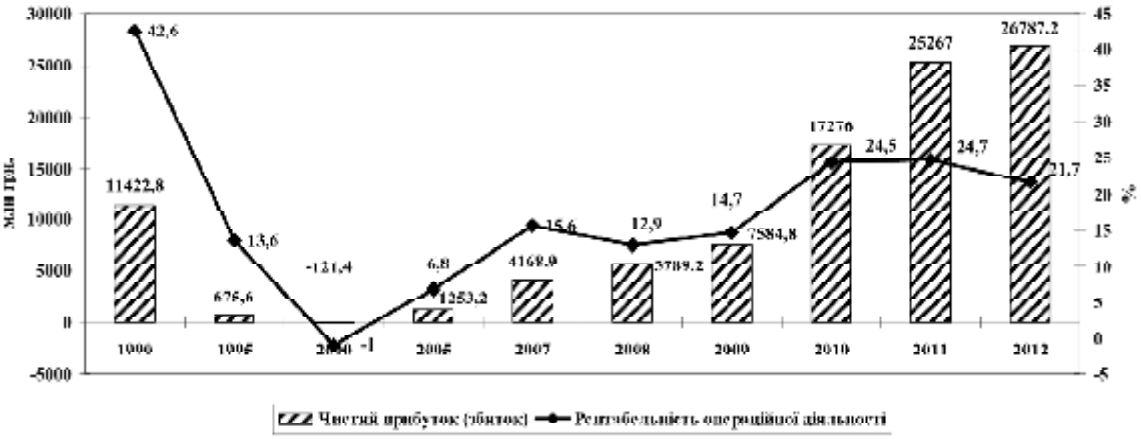

Рис. 1. Динаміка чистого прибутку та рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств України в 1990—2012 роках

Водночас складність і багатогранність питань, пов'язаних з оцінкою економічної ефективності підприємств аграрного сектора, вивченням впливу чинників на ефективність їх діяльності, зумовлює необхідність подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є оцінка фінансової ефективності сільськогосподарських підприємств з використанням можливостей детермінованого аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аграрна галузь є основою забезпечення життя населення. Від ефективності її роботи залежить продовольча безпека держави. Основним економічним показником, що характеризує результативність діяльності є прибуток, який забезпечує стабільність як окремого підприємства, так і усієї галузі в цілому, гарантує їх фінансову незалежність. Слід наголосити на тому, що фінансові результати господарської діяльності в аграрній сфері є дуже нестійкими, оскільки на них впливає велика маса чинників, яку не знає жодна інша галузь. Окрім тих факторів, що стосуються технологій виробничих процесів, сільськогосподарське виробництво знаходиться в залежності від мінливості і аномалій погодних умов, нашестя шкідників і хвороб, зрушення цінових пропозицій на ринках сільськогосподарської продукції і засобів сільськогосподарського виробництва, помилок управління і законодавства, політичної кризи в країні. Тому прагнення винайти шляхи стабілізації і підвищення доходів сільськогосподарських виробників є метою багатьох економічних досліджень.

За словами П.Т. Саблука, фінансовий стан підприємств аграрного сектора незадовільний і основною причиною цього є недостатня прибутковість, або і збитковість виробництва [8]. Подолання кризового стану в сільськогосподарських підприємствах потребує вжиття невідкладних заходів, які б забезпечили комплексне розв'язання проблем, пов'язаних із підвищенням прибутковості виробництва продукції, бо кардинально змінити умови формування

Рис. 2. Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва та тваринництва сільськогосподарських підприємств, %

фінансових результатів сільськогосподарських товаровиробників можна лише завдяки системному застосуванню всіх економічних важелів упродовж тривалого періоду.

Протягом останніх дванадцяти років завдяки наполегливій праці аграріїв і більш виваженій політиці держави виробництво сільськогосподарської продукції в цілому залишається рентабельним. Разом з тим вести розмови про стабільний приріст прибутковості ще дуже передчасно.

Аналіз ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах зображений на рисунку 1.

Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції загалом по Україні має тенденцію до зростання в порівнянні з 1990 р. Так, в 1990 р. прибуток від реалізації становив 11422,8 тис. грн, а у 2012 р. даний показник дорівнював уже 26787,2 тис. грн. Сектор сільськогосподарських підприємств був щорічно прибутковим, окрім 2000 року [5].

Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в 2012 р. порівняно з 1990 р. знизився на 20,9 в.п., але в порівнянні з 2008 та 2009 роками показник збільшився відповідно на 8,8 в.п. та 7 в.п. У той же час спостерігається незначне скорочення прибутковості 2012 року відносно 2010 та 2011 років. У цілому, з рисунку 2 можна побачити, починаючи з 2005 року, зростаючу динаміку чистого прибутку, а з 2008 року, й ріст рентабельності від операційної діяльності [5].

Що стосується рівня рентабельності за окремими галузями, то необхідно відмітити, що тваринництво залишається збитковим з 1995 року. Лише у 2005 році галузь досягла 5% рентабельності завдяки значному підвищенню прибутковості того року виробництва м'яса свиней, птиці та яєць. У 2006 році відбувся обвал рентабельності тваринництва до — 11% збитковості, у 2007 році значення показника знизилося до — 13%, а починаючи з 2008 року поступово почало збільшуватись та у 2012 році досягло 14,3% [5].

Рослинництво залишається більш рентабельним, ніж тваринництво, але значення показника за роками дуже коливається, і по відношенню до його розмірів у 1990 році (98,3%), сучасний рівень здається ще досить низьким, хоча порівняно до інших видів економічної діяльності він є найвищим (22,3% — у 2012 році) [5].

Динаміка рентабельності окремих видів сільськогосподарської продукції, засвідчила, що високий рівень збитковості у 2012 році відслідковується по виробництву вовни — 61 %, м'яса вівц та кіз — 40 %, великої рогатої худоби — 29,5 %. Навіть виробництво м'яса птиці починаючи з 2007 року стало не рентабельним [5].

Таким чином, найбільш прибутковим залишається вирощування соняшнику, винограду, зернових і картоплі (окрім 2012 року — нерентабельне), хоча за роками рівень рентабельності виробництва цих видів продукції досить істотно змінюється. Знижується ефективність виробництва продукції тваринництва.

Рушійною силою економічного зростання агропідприємств є розвиток інноваційних високопродуктивних технологій, які здатні забезпечити світові стандарти якості продукції та прибутковість сільського господарства. Застосування таких технологій із використанням високопродуктивної техніки в умовах непередбачуваних змін у зовнішньому середовищі забезпечать прогресивний розвиток сільського господарства та виробництво конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції [3].

Сільськогосподарські підприємства належать до ресурсомістких, тому впровадження інноваційних технологій забезпечить високий рівень віддачі і зменшення матеріало- та енергомісткості продукції.

Однак, прийняття більшості управлінських рішень у сфері інвестування капіталу не обходиться без поглибленого аналізу фінансової ефективності діяльності підприємства, який вимагає вивчення впливу основних чинників, що її формують. Для його проведення, зазвичай, вико-ристовують методи факторного аналізу, що базуються на детермінованих і стохастичних моделях формування оціночних показників, які дозволяють обгрунтувати стратегію і тактику менеджменту суб'єкта господарювання.

Процес побудови моделей є досить складною та трудомісткою процедурою, яка значною мірою залежить від алгоритму моделювання і від інформації, що знаходиться в розпорядженні дослідника.

Відомо, що традиційно рівень фінансової ефективності підприємств оцінюється двома типами показників абсолютними — величиною різного роду прибутку, який формується на підприємстві та відносними — рівнем рентабельності. Для першого типу показників використовуються адитивні моделі, які базуються на алгоритмах розрахунку відповідних показників прибутку передбачених "Звітом про фінансові результати" форма № 2 [1].

Таблиця 1. Аналіз динаміки показників, які формують рентабельність капіталу

Показники	Рівень показника, тис. грн.		Відхилення, +/-	Темп приросту, %
	2011 р.	2012 р.		
Рентабельність капіталу, %	**3,47**	**23,61**	**20,14**	**580,4**
Рентабельність реалізації, %	8,02	38,79	30,78	384,01
Оборотність оборотних активів (раз)	1,18	1,19	0,01	1,00
Забезпеченість оборотних активів власним капіталом	0,67	0,78	0,11	16,36
Рівень фінансової незалежності	0,54	0,65	0,11	19,62

Аналогічно можна побудувати моделі формування всіх інших абсолютних показників фінансової ефективності діяльності суб'єктів господарювання в залежності від потреб управління підприємством. Модель факторного аналізу чистого прибутку дозволяє оцінювати в якій сфері діяльності підприємства генеруються прибутки (виробничій, інвестиційній чи фінансовій) і як на них впливають організаційні, законодавчі та форс-мажорні умови, в яких діє суб'єкт господарювання [4]. Під час поглибленого аналізу фінансової ефективності функціонування суб'єктів господарювання на основі відносних показників доцільно використовувати детерміновані мультиплікативні моделі, у першу чергу чотирьохфакторну модель, а саме:

$$R_A = \frac{П}{ЧД} * \frac{ЧД}{ОА} * \frac{ОА}{ВК} * \frac{ВК}{А} \qquad (1),$$

де R_A — рентабельність активів; *П* — прибуток підприємства; *ЧД* — чистий дохід від реалізації продукції, робіт, послуг; *ОА* — оборотні активи підприємства (середня вартість); *ВК* — власний капітал суб'єкта господарювання; *А* — всі активи, якими розпоряджається суб'єкт господарювання.

Аналіз на основі цієї моделі дає змогу оцінити як впливає на рівень фінансової ефективності підприємства реалізована ним цінова політика (рівень рентабельності оборотних активів), його ділова активність (швидкість обороту оборотних активів) та рівень його фінансової незалежності або використання залученого капіталу (частка власного капіталу в активах суб'єкту господарювання).

Апробацію наведеної моделі здійснено за результатами діяльності сільськогосподарського підприємства Миколаївської області ПрАТ "Березанський" (табл. 1).

Результати аналізу засвідчили, що загальна рентабельність збільшилась на 20,14 в.п., що відбулось під впливом наступних факторів: збільшення обсягів реалізації, чистого прибутку, прискорення ділової активності, підвищення ефективності управління власним капіталом, зміцнення фінансової стійкості (рис. 3).

Не заперечуючи доцільності в транзитивній економіці факторного аналізу фінансової ефективності функціонування суб'єктів господарювання з допомогою чотирьохчленної моделі, ми пропонуємо розширити межі цього аналізу через побудову додаткових моделей, які враховували б потреби менеджменту в управлінні активами і пасивами підприємства; управлінні фінансовою стійкістю підприємства.

Для розв'язання проблем першого типу рекомендовано для застосування наступна модель формування рентабельності підприємства:

$$R = \frac{ЗК}{А} * \frac{ПЗ}{ЗК} * \frac{ОА}{ПЗ} * \frac{ЧД}{ОА} * \frac{П}{ЧД} \qquad (2),$$

де *П* — величина прибутку одержаного підприємством; *ПЗ* — величина поточних зобов'язань підприємства; *ЗК* — середня величина залученого капіталу у формування активів підприємства.

Рис. 3. Узагальнення результатів аналізу рентабельності капіталу, за чотирьохфакторною моделлю, в.п.

Таблиця 2. Динаміка чинників, які визначають відносну фінансову ефективність функціонування ПрАТ "Березанський"

Показники	Рівень показника, тис. грн.		Відхилення, +/-	Темп приросту, %
	2011 р.	2012 р.		
Рентабельність капіталу, %	**3,47**	**23,61**	**20,14**	**580,4**
Частка залученого капіталу у фінансуванні діяльності ПрАТ	0,46	0,35	-0,11	-23,43
Структура залученого капіталу (частка поточних зобов'язань)	0,02	0,04	0,02	131,72
Рівень фінансування оборотного капіталу поточними зобов'язаннями	44,49	34,90	-9,59	-21,55
Швидкість обороту оборотних активів	1,18	1,19	0,01	1,00
Рентабельність реалізації продукції, %	8,02	38,79	30,78	384,01

Ця модель дозволяє оцінити вплив та управляти фінансовою ефективністю через зміну таких чинників: зміну рівня фінансової незалеж-ності, тобто через джерела формування капіталу підприємства; оптимізацію структури залученого капіталу, тобто через джерела запозичення капіталу; зміну рівня ліквідності підприємства, тобто через джерела покриття оборотних активів підприємства; підвищення ділової активності підприємства, тобто через оборотність оборотних активів підприємства; зміну цінової політики підприємства, або через рівень торгівельних надбавок до собівартості випущеної продукції, тобто через конкурентноздатність продукції. Перші три чинники залежать від компетенції та ефективності роботи працівників фінансових служб підприємства, четвертий — від відділу збуту підприємства, а за п'ятий відповідають два відділи — головного технолога, який формує якість продукції, та відділ маркетингу, що повинен забезпечити швидке просування товару до споживача.

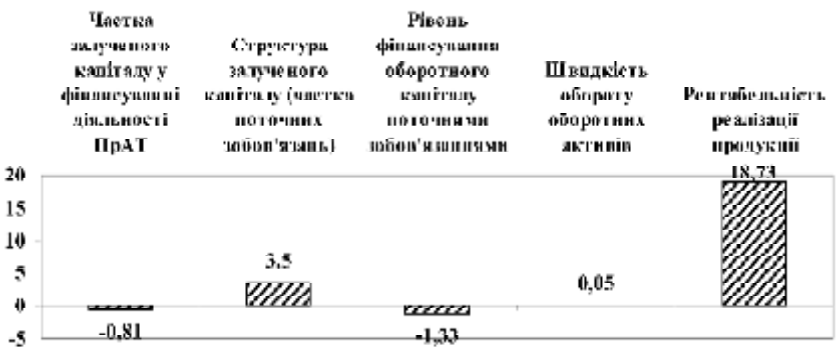

Рис. 4. Узагальнення результатів аналізу рентабельності капіталу, за п'ятифакторною моделлю, в.п.

Якість управління капіталом на ПрАТ "Березанський" за допомогою запропонованої моделі представлено в таблиці 2.

Вплив факторів на зміну рентабельності капіталу ПрАТ "Березанський" узагальнено на рисунку 4.

Як і попередній аналіз, за п'ятифакторною моделлю аналіз показав, що найбільша зміна рентабельності капіталу (18,73 в.п.) відбулась за рахунок росту рентабельності реалізації продукції. За рахунок скорочення позичених коштів рівень відносної фінансової ефектив-

Таблиця 3. Аналіз динаміки показників фінансового стану, які впливають на загальну рентабельність діяльності ПрАТ "Березанський"

Показники	Рівень показника, тис. грн.		Відхилення, +/-	Темп приросту, %
	2011 р.	2012 р.		
Рентабельність капіталу, %	**3,47**	**23,61**	**20,14**	**580,4**
Рівень фінансової незалежності	0,54	0,65	0,11	19,62
Рівень мобільності власного капіталу	-0,16	0,25	0,41	-250,70
Рівень забезпечення матеріальних ресурсів власним фінансуванням	-1,86	1,17	3,03	-162,65
Рівень ліквідності поточних зобов'язань	44,49	34,90	-9,59	-21,55
Рівень використання поточних зобов'язань для фінансування матеріальних ресурсів	0,05	0,08	0,03	57,09
Швидкість обороту оборотних активів	1,18	1,19	0,01	1,00
Рентабельність реалізації, %	8,02	38,79	30,78	384,01

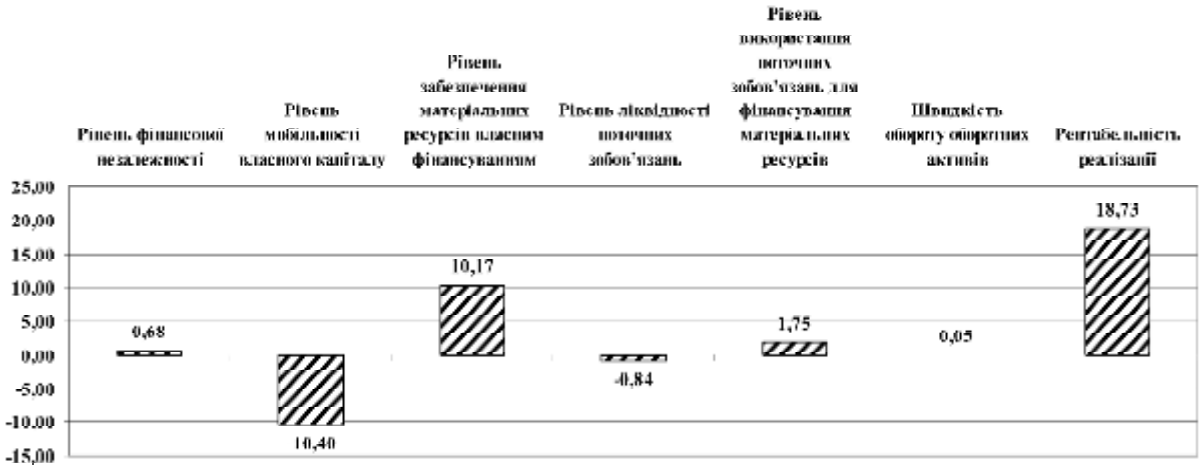

Рис. 5. Узагальнення результатів аналізу рентабельності капіталу, за семифакторною моделлю, в.п.

ності функціонування ПрАТ "Березанський" скоротився на 0,81 в.п., незначний ріст частки поточних зобов'язань призвів до збільшення рентабельності капіталу на 3,5 в.п., в той же час рівень забезпечення оборотних активів у 2012 році поточними зобов'язаннями погіршився, що призвело до скорочення рентабельності капіталу на 1,33 в.п.. Таким чином, можна констатувати, що в цілому позитивна динаміка відносного показника фінансової ефективності діяльності ПрАТ "Березанський" була сформована не стільки за рахунок ефективного управління капіталом товариства, а більшою мірою внаслідок значних маркетингових зусиль, що виразилось в пошуку додаткових ринків збуту продукції (вино власного виробництва), відповідне збільшення обсягів виробництва та реалізації а також ефективної цінової політики.

Для дослідження проблем другого типу пропонуємо використати наступну модель:

$$R = \frac{ВК}{К} * \frac{ВОК}{ВК} * \frac{З}{ВОК} * \frac{ОА}{ПЗ} * \frac{ПЗ}{З} * \frac{ЧД}{ОА} * \frac{П}{ЧД} \quad (3),$$

де *ВК* — власний капітал суб'єкта господарювання; *К* — сукупний його капітал; *ВОК* — власний оборотний капітал.

За допомогою цієї моделі можна оцінити вплив та управляти рівнем рентабельності через зміну показників, що формують фінансову стійкість підприємства: рівень його фінансової незалежності; рівень мобільності його власного капіталу; рівень забезпечення матеріально-технічного постачання та збуту власними фінансовими ресурсами; рівень ліквідності існуючих фінансових зобов'язань (коефіцієнт їх покриття наявними оборотними активами, який характеризує кредитоспроможність суб'єкта господарювання; рівень залучення поточних зобов'язань щодо фінансування матеріальних ресурсів; рівень ділової активності суб'єкта господарювання; цінова політика підприємства. Ця модель дозволяє також контролювати якість роботи фінансової служби суб'єкта господарювання, компетенцію і ефективність його служби маркетингу. Результати аналізу динаміки базових чинників, які визначають фінансовий стан ПрАТ "Березанський" за семифакторною моделлю представлені в таблиці 3.

Приведена оцінка впливу показників фінансового стану акціонерного товариства на відносний рівень фінансової ефективності дозволила стверджувати, що за рахунок зміни рівня використання поточних зобов'язань для фінансування матеріальних ресурсів — показник рентабельності активів збільшився на 10,17 в.п., за рахунок підвищення рівня ділової активності на 0,05 в.п. та за рахунок цінової, витратної політики (рентабельність продаж) збільшився на 18,73 в.п. Одночасно на ПрАТ "Березанський" були такі резерви збільшення цього показника: скорочення ліквідності поточних зобов'язань та збільшення мобільності власного оборотного капіталу (рис. 5).

Запропоновані моделі дозволяють не тільки оцінювати якість роботи відповідних служб, використовуючи відомі методи оцінки дії певних факторів у звітному періоді, але й успішно прогнозувати фінансову ефективність діяльності суб'єктів господарювання через зміну параметрів їх роботи. Таким чином, з їх допомогою власники підприємств одержують ефективний інструмент управління власним капіталом та зменшують ризики його втрати.

ВИСНОВКИ

Протягом останніх дванадцяти років завдяки наполегливій праці аграріїв і більш виваженій політиці держави виробництво сільськогосподарської продукції в цілому є рентабельним. Разом з тим вести розмови про стабільний приріст прибутковості ще дуже передчасно. Підгалузь рослинництво є більш прибутковою за тваринництво. Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва у 2007 році склав 32,7%, що є одним з найвищих показників за період з 1998 року. Тваринництво ж залишається збитковим з 1995 року. Лише у 2005 році галузь досягла 5% рентабельності завдяки значному підвищенню прибутковості виробництва м'яса свиней, птиці та яєць.

Для виявлення резервів збільшення прибутку та рентабельності рекомендовано використовувати не тільки широкорозповсюджені детерміновані моделі, але й деякі інші. Так для виявлення резервів збільшення рентабельності підприємства нами запропоновано ряд багатофакторних моделей. Їх апробація здійснена для ПрАТ "Березанський", яка дозволила оцінити якість роботи відповідних служб, та закладена в основу прогнозування фінансової ефективність діяльності підприємства.

Література:

1. Білик М.Д., Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / Білик М.Д., Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. — К.: КНЕУ, 2005. — 592 с.

2. Економічний аналіз: навчальний посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. — Вид.2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.

3. Іванишин В.В. Інноваційне забезпечення оновлення техніко-технологічної бази підприємств АПК / В.В. Іванишин // Економіка АПК . — 2010 . — № 1. — С. 128—133.

4. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: [навч. посіб] / В.О. Мец. — К.: Вища школа, 2003. — 278 с.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua. — Назва з екрану.

6. Офіційний сайт Агентствоа з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.smida.gov.ua. — Назва з екрану.

7. Саблук П.Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — № 11. — С. 112—117.

8. Салига С.Я. Фінансовий аналіз: [навчальний посібник] / С.Я. Салига, Н.В. Дацій, С.О. Корецька, Н.В. Нестеренко, К.С. Салига. — Київ: Центр навчальної літератури, 2006. — 210 с.

9. Світовий О.М. Ефективність виробництва та особливості формування виробничих витрат в рослинництві / О.М. Світовий// Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. — Харків: ХНТУСГ, 2007. — Вип. 66. — С. 178—184.

10. Фінансовий аналіз: техніка розрахунків та моделювання економічних ситуацій: [навч. посібник] / Алєксєєв І.В., Мороз А.С., Романів Є.М., Хома І.Б. — Львів: Видавництво Бескид Біт, 2003. — 152 с.

References:

1. Bilyk, M.D. Pavlovs'ka, O.V. Prytuliak, N.M. and Nevmerzhyts'ka, N.Yu. (2005), Finansovyj analiz [The financial analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Chumachenko, M.H. (2003), Ekonomichnyj analiz [The economic analysis], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Ivanyshyn, V.V. (2010), "Innovative ensuring update technical and technological base of of agroindustrial complex", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 128—133.

4. Mets, V.O. (2003), Ekonomichnyj analiz finansovykh rezul'tativ ta finansovoho stanu pidpryiemstva [Economic analysis of financial results and financial condition of the enterprise], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.

5. State Statistics Committee of Ukraine (2013), Statistical information, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 28 Nov 2013).

6. Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2013), available at: http://www.smida.gov.ua (Accessed 28 Nov 2013).

7. Sabluk, P.T. (2008), "Economic relations and profitability agro-industrial production", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 112—117.

8. Salyha, S.Ya. (2006), Finansovyj analiz [The financial analysis], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

9. Svitovyj, O.M. (2007), "Production efficiency and especially the formation production costs in plant growing", Visnyk Khark. nats. tekhn. untu sil's'koho hospodarstva: Ekonomichni nauky, vol. 66, pp. 178—184.

10. Alieksieiev, I.V. Moroz, A.S. Romaniv, Ye.M. and Khoma, I.B. (2003), Finansovyj analiz: tekhnika rozrakhunkiv ta modeliuvannia ekonomichnykh sytuatsij [The financial analysis: Method of calculation and modeling economic situations], Vydavnytstvo Beskyd Bit, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2014 р.

УДК 631.11:332.22

Н. В. Ісаченко,
к. е. н., доцент кафедри земельного кадастру, НУБіП України

ДО ПИТАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

N. Isachenko,
Ph.D., Associate Professor cadastre, NUBiP Ukraine

TO QUESTION THE FOUNDATIONS OF ECOLOGICALLY SAFE AGRICULTURAL LAND USE

Питання охорони земель та ведення раціонального землекористуванняв умовах загострення екологічної ситуації в Україні має стати одним з найважливіших напрямів державної політики, оскільки поліпшення стану землі відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і забезпечує суттєве оздоровлення екологічних умов життя людини.

The issue of land in acute ecological situation in Ukraine has become one of the most important areas of public policy, since the improvement of land offers considerable reserves for increasing agricultural production and provide significant environmental improvement of the human condition.

Ключові слова: землекористування, землеустрій, деградація, сівозміна.
Key words: land use, land management, degradation, crop rotation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні земля — це найбільш обмежений і дефіцитний ресурс, використання якого вимагає певної технологічної облаштованості, вона — об'єкт життєзабезпечення кожної людини і вимагає постійної охорони.

Екологічні та економічні аспекти землекористування — пов'язані і взаємозалежні між собою. Адже, щоб підтримувати належний стан земельних ресурсів, необхідні фінансові вкладення. В той же час, коли природа у стані екологічної стабільності приносить певний економічний дохід.

На сучасному етапі людство вступило в якісно новий етап взаємодії з навколишнім природним середовищем та інакше дивиться і на широкомасштабне використання його ресурсів. Так званий антропогенний обмін речовин між людиною та природою, якому притаманний відкритий та незамкнутий характер, виник і функціонує у процесі еволюції суспільства та розвитку матеріального виробництва. З точки зору економіки та екології, він є нераціональним і природоруйнівним, оскільки зі збільшенням народонаселення зростають обсяги різноманітних виробництв.

Передплатний індекс 21847

Згідно з Земельним кодексом України, Законом України "Про охорону земель" власники земель сільськогосподарського призначення зобов'язані використовувати свої земельні ділянки за цільовим призначенням, поліпшувати якість угідь, підвищувати родючість грунтів. Відповідно до статті 20 Закону України "Про землеустрій" землеустрій проводиться в обов'язковому порядку на землях усіх категорій незалежно від форм власності.

Державні акти на право користування землею фермерських господарств і договори оренди передбачають правові та соціально-економічні аспекти земельних відносин і майже не регулюють використання земель, що нерідко, особливо при короткостроковому терміни оренди, породжує насилшьне використання земель, в тому числі і деградованих, а також вирощування кон'юнктурних сільськогосподарських культур майже монокультурою.

Землекористувачі не несуть ніякої відповідальності за шкоду, яку вони завдають грунтам. У таких умовах проводять лише такі заходи, які підвищують урожай культур тільки в рік їх застосування. Тому на державному рівні постала потреба переоцінити відносини між суб'єктами господарювання на землі і природним середовищем.

ОГЛЯД НАУКОВИХ ПРАЦЬ ВЧЕНИХ

Обсяг досліджень у галузі екологобезпечного землекористування нині не можна вважати достатнім. Цій проблемі присвячена незначна кількість публікацій, зокрема І.К. Бистрякова, Т.П. Галушкіної, М.Д. Гроздинського, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, О.П. Канаша, П.Г. Коренюка, М.І. Лавейкіна, І.М. Лицура, А.Г. Мартина, А.В. Мельника, С.О. Осипчука, А.М. Третяка, М.А. Хвесика та інших науковців.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Сучасний стан використання земельних ресурсів обтяжений низкою складних екологічних проблем. Значного поширення набули такі негативні явища, як ерозія грунтів, їх гумусне виснаження, збіднення на поживні речовини, хімічне та біологічне забруднення, переущільнення, руйнування фізичної структури, засолення, заболочення тощо. Зазначені процеси обумовлюють деградацію грунтів, зниження їх родючості, що, в свою чергу, позначається на результатах господарської діяльності, веде до зниження показників економічної ефективності використання земель.

Україна належить до держав з дуже високим рівнем антропогенних та техногенних навантажень на земельні ресурси. Тільки внаслідок забруднення побутовими відходами та стічними водами кожен рік з користування вилучається близько 50 тисяч гектарів орних земель, продовжують розорюватися нові земельні площі. Загальна площа розораних земель сягає 57 відсотків.

Незважаючи на те, що останнім часом внесення мінеральних добрив значно скоротилося, спеціалісти стверджують, що сільськогосподарські угіддя перенасичені пестицидами та отрутохімікатами, тобто надмірна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва супроводжується максимально можливим освоєнням земельного фонду.

Недостатньо врегульований законом продаж мінеральних добрив та агрохімікатів спричинив ввезення в країну отрутохімікатів іноземного виробництва, що може призвести до закупівлі їх у тих виробників, продукція яких заборонена для використання з екологічних причин.

Значні площі сільськогосподарських угідь розміщені вздовж шляхів з інтенсивним рухом машин і забруднюються важкими металами.

Отже, вирішення проблеми охорони землі в сучасних умовах є дуже нагальними.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблема раціонального землекористування в Україні продовжує загострюватись і ускладнюватись протягом багатьох років, за визначенням ряду дослідників екологічна ситуація, яка нині склалася має чітко виражений кризовий характер. І тільки при правильному використанні можна зберегти та покращити її якість.

Передбачені Земельним кодексом заходи з охорони земель спрямовані на боротьбу з природними та штучними процесами, які погіршують стан грунтів. До них належать заходи по запобіганню ерозії грунтів: організаційно-господарські — правильне розміщення на землі різних господарських об'єктів, систематичне спостереження за станом земель і правильністю їх використання; агротехнічні — застосування належних засобів обробітку грунту та вирощування сільськогосподарських культур, введення спеціальних протиерозійних сівозмін; лісомеліоративні — влаштування лісозахисних насаджень.

Законом "Про охорону земель" передбачені гранично допустимі концентрації хімічних, радіоактивних та інших шкідливих речовин у грунті і порядок їх визначення. Господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і грунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється (ст. 167 ЗК).

Отже, найоптимальнішими заходами раціонального використання грунтів є:

— застосування правильного обробітку, вдосконалення заходів боротьби з ерозією грунтів;

— цілеспрамоване і нормоване використання мінеральних і органічних добрив для поліпшення кругообігу елементів живлення грунтів;

— підбір і чергування культур у сівозміні та раціональна структура посівних площ з врахуванням екологічних особливостей розташування та грунтового покриву.

Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості грунтів", який набрав чинності 9 серпня 2010 року, передбачено, що землі сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва мають використовуватись згідно з проектами землеустрою. У сільськогосподарському виробництві землеустрій не обмежується лише відведенням земель чи наданням права для ведення сільськогосподарського виробництва, але й вирішує внутрішню організацію території агро формування: організацію сільськогосподарських угідь і сівозмін.

Еколого-економічному обгрунтуванню сівозміни має передувати комплекс заходів щодо впорядкування угідь. Зокрема, має бути вивчена та систематизована інформація щодо економічних показників та спеціалізації сільськогосподарського товаровиробника; площа наявних земель, їх структура, якість грунтів; розміщення земельних ділянок; рельєф території, план трансформації земель, забезпечення людським та матеріально-технічними ресурсами, транспортні сполучення, ринок збуту сільськогосподарської продукції і т.ін.

Досвід розвинутих країн показує, що в умовах ринкової економіки ефективним заходом по запобіганню та розв'язанню екологічних проблем є застосування економічних механізмів управління природними ресурсами.

Економічний механізм являє собою комплекс фінансово-економічних інструментів впливу на матеріальні інтереси суб'єктів господарювання. В Україні зазначений механізм знаходиться у стадії становлення, його недоліком є застосування, головним чином, регуляторів примусово-обмежувального характеру. З метою подолання екологічних проблем землекористування рекомендується більш широке застосування регуляторів стимулюючо-компенсаційного характеру. Зокрема, на шляху раціоналізації землекористування пропонуються такі заходи (ст. 205 ЗКУ). Відповідно до якої передбачено наступне економічне стимулювання:

— надання дотацій та субсидій, спрямованих на виконання програм по охороні земель та підвищенню родючості грунтів;

— пільговий режим оподаткування (зниження ставок земельного податку або тимчасове звільнення від оподаткування) підприємств, які використовують еколого безпечні технології для виробництва сільськогосподарської продукції, а також здійснюють заходи щодо підвищення якості грунтів та їх охорони;

— цінове стимулювання виробництва екологічно чистої продукції, шляхом встановлення підвищених закупівельних цін на неї;

— пільгове кредитування сільгосппідприємств, які ведуть еколого безпечне виробництво та здійснюють заходи по підвищенню родючості грунтів;

— компенсація державою зниження доходів внаслідок тимчасової консервації і виведення з обробітку деградованих та малопродуктивних земель.

ВИСНОВКИ

З метою забезпечення раціонального використання, відтворення та підвищення родючості грунтів, природно надбаних властивостей землі, збереження екологічних функцій грунтового покриву та охорони довкілля на принципах дбайливого відношення до землі, термін оренди її повинен бути довго терміновим, не менше двох-трьох ротацій сівозміни. Короткострокова оренда є також перепоною для капіталовкладень у майбутнє поліпшення землі, тобто в цьому випадку працює механізм одержання прибутків внаслідок прискореного ринкового обороту землі.

Термін оренди 49 років заохочує орендаря робити виправдані капіталовкладення і забезпечує раціональне використання земель. З

Передплатний індекс 21847

наданням земель в оренду і закінченням створення агроформувань необхідно розробити проект землеустрою щодо організації території всього господарства. До розроблення такого проекту слід керуватись "Проектом землеустрою щодо еколого-економічного обгрунтування сівозмін та впорядкування угідь" кожної ділянки або групи їх, розробленим з урахуванням конкретних грунтово-кліматичних особливостей території, рельєфу, придатності земель для вирощування основних сільськогосподарських культур.

Проекти землеустрою щодо впорядкування угідь та організації території сівозмін необхідно розробляти з урахуванням конкретних грунтово-кліматичних особливостей території, рельєфу, придатності земель для вирощування бажаних сільськогосподарських культур.

Враховуючи безсівозмінне використання земельного масиву в минуле 20-річчя, забур'яненість, недостатнє удобрення, санітарний стан та інші негативні явища у використанні грунтів, що призвело до значного збіднення їх та прогресуючого зниження родючості, потрібний певний період реабілітації зі значними матеріальними та фінансовими затратами, окупність яких буде в послідуючі ротації сівозміни.

В умовах недостатнього застосування гною слід всіляко розширити виробництво різних компостів з рослинних відходів, мулу, гноївки, минулорічних запасів соломи, вносити свіжозібрану солому, розширювати посіви сидеральних культур з метою поповнення дефіциту гумусу та запобіганню і стримуванню деградаційних процесів грунтів.

Для раціонального використання земель в сівозміні рекомендується провести упорядкування земельних часток (паїв) у великі компактні ділянки. Для цього, за згодою власників земельних ділянок, на договірних засадах, необхідно провести обмін і сформувати поля єдиними масивами. Це дасть можливість ефективніше використовувати сільськогосподарську техніку, проводити обробіток грунту широкозахватними агрегатами, у більш оптимальні терміни проводити посів, обробіток та збирання зернових культур, значно зменшити використання паливо-мастильних матеріалів.

Також треба звернути увагу на виконання чинного закону України "Про фермерське господарство", бо на практиці, на жаль, він майже не працює.

Література:

1. Гайворонський В.М., Жушман В.П. // Аграрне право України. — Харків, 2003.

2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3 — 4. — С. 27.

3. Канаш О.П. Екологічні погляди на певні економічні проблеми землекористування // Землеустрій і кадастр. — 2006. — № 1. — С. 32—34.

4. Новаковский Л.Я. Экономические проблемы использования и охраны земельных ресурсов. — К.: Изд-во КТУ, 1985. — 104 с.

5. Новаковский Л.Я., Олещенко М.А. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування. — К.: Урожай, 2007. — 276 с.

6. Паламарчук В.О., Коренюк П.І. Економіка природокористування: навч. посіб. — Запоріжжя: Дике поле, 2003. — 408 с.

7. Сотник І.М. Формування самовідтворювального еколого-економічного механізму управління ресурсозбереженням / І.М. Сотник / / Вісник СумДУ. Серія економіка. — 2011. — № 1. — С. 5—13.

References:

1. Hajvorons'kyj, V.M. and Zhushman, V.P. (2003), Ahrarne pravo Ukrainy [Ukraine Agrarian Law], Kharkiv, Ukraine.

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "The Land Code of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 3 — 4, p. 27.

3. Kanash, O.P. (2006), "Environmental point of view on certain economic problems of land use", Zemleustrij i kadastr, vol. 1, pp. 32—34.

4. Novakovskij, L.Ja. (1985), Jekonomicheskie problemy ispol'zovanija i ohrany zemel'nyh resursov [Economic problems of the use and protection of land resources], Izd-vo KTU, Kyiv, Ukraine.

5. Novakovskyj, L.Ya. and Oleschenko, M.A. (2007), Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho zemlekorystuvannia [Social and economic problems of modern land use], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

6. Palamarchuk, V.O. and Koreniuk, P.I. (2003), Ekonomika pryrodokorystuvannia [Environmental economics], Dyke pole, Zaporizhia, Ukraine.

7. Sotnyk, I.M. (2011), "Formation of self-perpetuating ecological-economic mechanism of management resource saving", Visnyk SumDU. Seriia ekonomika, vol. 1, pp. 5—13.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.

УДК 339.138:334

І. А. Абрамович,
к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Abramovich,
PhD in Economics, Dnipropetrovs'k State Agrarian University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF SALES ACTIVITY PROCESSING ENTERPRISES

У статті визначено особливості методичних підходів щодо оцінки ефективності збутової діяльності переробних підприємств та запропоновано певну послідовність розрахунку ефективності збутової діяльності підприємства, яка передбачає визначення основних та непрямих показників.

The article outlines the features of methodological approaches to the effectiveness of sales activity processing enterprises and proposed a sequence of calculating the efficiency of the sales of the enterprises, which involves identification of main and indirect indicators.

Ключові слова: ефективність, збутова діяльність, переробні підприємства, показники, ресурси.
Key words: effectiveness, sales management, processing enterprises, indicators, resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

При аналізі діяльності переробних підприємств та оцінці результатів їх діяльності одним із найпоширеніших підходів є визначення ефективності діяльності підприємства. Більшість науковців стверджують, що ефективність діяльності переробного підприємства можна визначити як оптимальне використання його ресурсів (живої праці, засобів праці та предметів праці). При цьому ефект — це абсолютний розмір, що визначає результат будь-якого процесу. Під економічним ефектом розуміють результат людської праці, спрямований на виробництво матеріальних благ. Саме значення слова "ефект" походить від латинського effectus — "діяльний", "творчий" і визначається як результат, наслідок певних причин, дій [2; 6; 8; 9].

Ефективність розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва. Вона показує не сам результат, а те, за рахунок чого вона була досягнута. Тому ефективність найчастіше характеризується відносними показниками, що розраховуються на підставі двох груп економічних показників (параметрів) — результату та витрат.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення методичних підходів оцінки ефективності збутової діяльності переробних підприємств з метою обгрунтування пропозицій щодо їх удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В економічній літературі науковцями ефективність визначається як комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва та робочої сили (працівників) за певний проміжок часу [4]. Спираючись на загальнотрадиційний підхід оцінки ефективності діяльності підприємства та його підрозділів залежно від стадій виробничо-збутового процесу зазначимо, що оцінка ефективності може бути проведена за напрямами: дослідження ефективності виробництва; аналіз ефективності збутової діяльності підприємства; дослідження ефективності господарської діяльності в цілому.

При оцінці ефективності збутової діяльності більшість економістів схиляється до думки про визначення ефективності організації та здійснення процесу збуту продукції. Дол-

Передплатний індекс 21847

Таблиця 1. Методологічна послідовність оцінки ефективності збутової діяльності підприємства

Назва етапу	Зміст
Підготовчий	Порівняти теперішню ситуацію у відділі збуту з ситуацією у минулому та з аналогічними ситуаціями
	Переоцінити бажані та досягнуті результати, з точки зору змісту та виконавців
	З'ясувати, що потрібно зробити, щоб переконати споживача купити продукцію
	Провести класифікацію замовників за їхніми вимогами до обслуговування
	Вивчити, як надавати послуги з максимальною економічною вигодою у внутрішньому та/або у зовнішньому аспекті
	Відобразити у структурі збутової діяльності характер, розмір та вимоги груп замовників, яким надаються послуги
Операційний	Організувати збутову діяльність на основі робочого навантаження та з метою максимального збільшення часу збуту
Контролюючий	Вдосконалити процес наймання кадрів для максимального збільшення кількості працівників з високим потенціалом
	Розробити навчальні програми, які достовірно відображають реальні збутові завдання
	Перевірити наявність мотивації – у разі необхідності проводити дослідження та створити належні фінансові та не фінансові стимули.
	Регулярно порівнювати продуктивність із завчасно встановленими критеріями
	Підвищувати продуктивність за допомогою кращого розуміння стосунків між покупцем та продавцем
	Використовувати технологічний прогрес для збільшення часу працівників збуту на творчі види діяльності

жанський І.З. визначає, що до основних напрямів підвищення економічної ефективності сучасного підприємства слід віднести: створення ефективної служби маркетингу; поліпшення системи планування; використання підходів сучасного менеджменту; інвестування виробництва нових товарів; використання досягнень науки та техніки; розробка комплексних програм підвищення ефективності підприємства [1]. У роботі Митрохіної Ю.П. ефективність збуту оцінюється на підставі певних етапів дослідження, які ми пропонуємо здійснювати в наступній послідовності (табл. 1).

Оцінюючи збутову діяльність переробного підприємства необхідно визначити методи дослідження збутової діяльності. Серед таких методів можуть бути застосовані: метод порівняння, який передбачає у процесі порівняння збутової діяльності підприємства зіставляти дані різних років (або інших періодів часу), найближчих конкурентів, лідерів ринку збуту; формально-логічний метод — при його застосуванні шляхом опитування спеціалістів галузі та фахівців торгових підприємств можливо визначити основні тенденції розвитку ринку збуту, конкурентів, переваг та недоліків самого підприємства; економіко-математичні методи, які дозоляють на основі побудови математичних моделей з більшим ступенем вірогідності визначити стан ринку та перспективи його розвитку (табл. 2).

При оцінці ефективності збуту продукції особливої ваги набувають показники загальної ефективності діяльності підприємства, до групи оціночних параметрів слід віднести: обсяги реалізації, доходу та прибутку, динаміка витрат, структури асортименту та динаміка стану цінової політики підприємства, витрати на рекламу тощо.

З метою адаптування зарубіжного досвіду визначення результативності збуту до вимог національного маркетингу нами пропонуються наступні концептуальні підходи щодо оцінки економічної ефективності збутової діяльності переробних підприємств:

1. Збутова діяльність підприємства — заключна стадія виробничого процесу, ефективність якого доцільно визначати спираючись на загальні показники господарської діяльності підприємства.

2. Ефективність збуту, як і будь-якого іншого виду діяльності підприємства, визначається через зіставлення отриманого економічного результату з витратами на його досягнення та використаними ресурсами.

3. Результативність збутової діяльності підприємства повинна розглядатись через ефективність використання підприємством інструментарію маркетингу, складові якого впливають на кінцевий результат господарської діяльності.

Запропоновані підходи були використані нами при розробці показників оцінки ефективності збутової діяльності переробних підприємств. Взаємозв'язок між запропонованими показниками та їх економічна сутність зображені на рисунку 1.

Таблиця 2. Методи дослідження збутової діяльності переробного підприємства

Назва методу	Характеристика
Метод порівняння	Заснований на зіставленні моментів стану збутової діяльності підприємства як за допомогою кількісних, так і якісних характеристик процесу
Формально-логічні методи	Методом експертних оцінок та інших методів теорії масового попиту можливо проаналізувати збутову діяльність переробних підприємств
Економіко-математичні методи	Вивчення збуту методом загально-математичних методів розрахунків економічних показників і методів математичного моделювання

Розрахунок загальної ефективності (продуктивності) збутової діяльності підприємства методологічно пов'язане, перш за все, з виз-

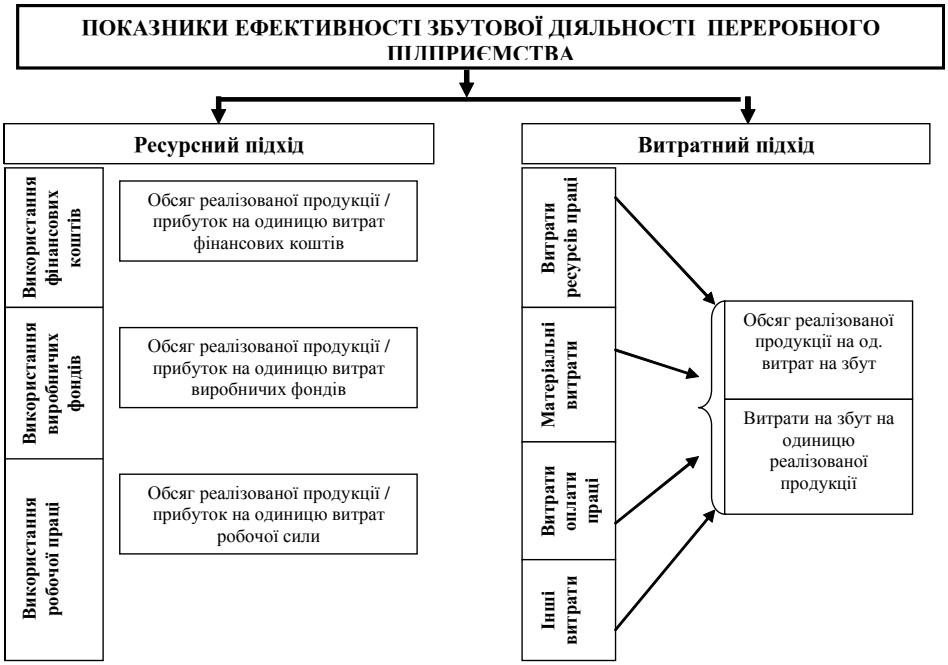

Рис. 1. Показники оцінки ефективності збутової діяльності підприємства за різними методологічними підходами

наченням критеріїв і формуванням відповідної системи показників. Дотримуючись ресурсного підходу, при визначенні ефективності збутової діяльності, розрахунки проводяться з метою визначення ефективності діяльності відносно застосованих ресурсів підприємства. Оцінюючи збут при застосуванні витратного підходу, до розрахунків приймаються лише витрати підприємства на збутову діяльність. При проведені аналізу ефективності збутової діяльності, необхідно провести розрахунки не тільки основних показників, що нададуть можливість оцінити ефект збуту, але й інших показників, які не відображають саме ефект діяльності підприємства, але й не менш вагомі при оцінці діяльності підприємства.

Тому до цієї групи показників, мають належати показники, які допоможуть оцінити ефективність зазначеної діяльності підприємства у динаміці. Дані показники, на наш погляд, теж характеризують ефективність збутової діяльності підприємства. Спираючись на досвід та позиції по даному питанню таких науковців як Сакун А.Ж. і Мороз О.В. та відповідно до власних досліджень вважаємо аналіз та оцінку розвитку даних показників вагомим елементом оцінки ефективності збуту. Отже, показники, що використовуються при оцінці ефективності збутової діяльності переробного підприємства, можна умовно поділити на такі групи: показники економічного ефекту та показники, що опосередковано характеризують ефективність збуту (рис. 2).

На основі зазначених вище показників пропонуємо наступну послідовність розрахунку ефективності збутової діяльності підприємства, яка, до речі, передбачає розрахунок як основних, так і непрямих показників. Розрахунок передбачає два етапи: перший етап передбачає розрахунок основних показників ефективності збутової діяльності підприємства.

1. Розрахунок показників загальної оцінки ефективності господарської діяльності підприємства. До цієї групи належать оцінка загальних результатів господарювання,

Показники економічної ефективності збутової діяльності

Групи показників	Показники економічного ефекту збутової діяльності	Показники, що опосередковано характеризують ефективність збуту
Мета розрахунку	Одержати оцінку ефективності збуту	Визначити вплив окремих факторів на збутову діяльність підприємства
Показники	Ефективність діяльності підприємства, маркетингу, збуту	Обсяги реалізації, доходу та прибутку, динаміка витрат, склад асортиментну та динаміка цінової політики підприємства, витрати на рекламу тощо
Методика розрахунку	Е = результат / зусилля	Різноманітні

Рис. 2. Методологічна сутність розрахунку показників економічної ефективності збутової діяльності підприємств

Передплатний індекс 21847

ступінь використання матеріально-технічних і трудових ресурсів (робочої сили), віддачу довгострокових капітальних вкладень та рівень поточних витрат на виробництво і реалізацію продукції (надання послуг).

2. Розрахунок комплексного показника ефективності складових маркетингу підприємства.

При цьому, на першому етапі розрахунку ефективності маркетингової системи збуту, доцільно проводити дослідження у напрямі від загальної оцінки ефективності діяльності підприємства — до визначення ступеня впливу окремих факторів маркетингового середовища підприємства. На другому етапі при формуванні системи показників ефективності виробництва та збуту продукції, виробничо-господарської та маркетингової діяльності підприємства, бажано дотримуватись наступних принципів: забезпечення взаємозв'язку критерій і системи конкретних показників ефективності виробництв; відображення ефективності використання усіх видів застосовуваних у виробництві ресурсів; важливість застосування показників ефективності в управлінні різними ланками виробництва на підприємстві; виконання найбільш важливими показниками стимулюючої функції у процесі використання наявних резервів зростання ефективності виробництва, того чи іншого виду діяльності підприємств.

ВИСНОВОК

Отже, при дослідженні питання про ефективність виробничо-збутової діяльності підприємства необхідно комплексно враховувати маркетингові аспекти діяльності підприємства. Визначення рівня ефективності управління підприємством характеризується значною кількістю методологічних підходів та викликає активну дискусію серед науковців та фахівців-практиків, тому вагоме значення має оцінка ефективності процесу управління збутовою діяльністю підприємства.

Література:

1. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.

2. Кальченко А.Г. Логістика: навч. посібник / А.Г. Кальченко. — К.: КНЕУ, 2010. — 148 с.

3. Митрохіна Ю.П. Стратегічний підхід до управління збутом підприємств в умовах маркетингової орієнтації / Ю.П. Митрохіна // Торгівля і ринок України. — Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. — С. 71—79.

4. Мостенська Т.Л. Основи маркетингу: навч. посіб. / Т.Л. Мостенська. — К.: Кондор, 2010. — 240 с.

5. Мороз О.В. Системні фактори ефективності логістичної концепції збуту на підприємствах: монографія / О.В. Мороз, О.В. Музика. — Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2007. — 166 с.

6. Пелішенко В.П. Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. / В.П. Пелішенко. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 200 с.

7. Сакун А.Ж. Логістичне забезпечення організації збутової діяльності / А.Ж. Сакун // Таврійський науковий вісник: Зб. наук. пр. — Херсон: Херсонський державний аграрний університет. — 2010. — Вип. 72. — С. 230—236.

8. Хомяков В.І. Менеджмент підприємства / В.І. Хомяков. — К.: Кондор, 2009. — 434 с.

9. Щербань В.М. Маркетинг: навч. посіб. / В.М. Щербань. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 208 с.

References:

1. Dolzhans'kyj, I.Z. (2006), Konkurentospromozhnist' pidpryiemstva [Competitiveness of enterprises], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Kal'chenko, A.H. (2010), Lohistyka [Logistics], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Mytrokhina, Yu.P. (2006), "Trade and market in Ukraine", Stratehichnyj pidkhid do upravlinnia zbutom pidpryiemstv v umovakh marketynhovoi oriientatsii., pp. 71—79.

4. Mostens'ka, T.L. (2010), Osnovy marketynhu [Principles of Marketing], Kondor, Kyiv, Ukraine.

5. Moroz, O.V. (2007), Systemni faktory efektyvnosti lohistychnoi kontseptsii zbutu na pidpryiemstvakh [Systemic factors of efficiency of the logistics concept in business marketing], UNIVERSUM, Vinnytsia, Ukraine.

6. Pelishenko, V.P. (2003), Marketynhovyj menedzhment [Marketing Management], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

7. Sakun, A.Zh. (2010), "Logistics provision of marketing activities", Tavrijs'kyj naukovyj visnyk, vol. 72, pp. 230—236.

8. Khomiakov, V.I. (2009), Menedzhment pidpryiemstva [Enterprise's management], Kondor, Kyiv, Ukraine.

9. Scherban', V.M. (2006), Marketynh [Marketing], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2014 р.

УДК 637.13

М. Б. Дацюк-Томчук,
к. е. н., доцент кафедри економіки та підприємництва,
Луцький інститут розвитку людини Університету "Україна"

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ

M. Datsiuk-Tomchuk,
Ph.D., Associate Professor of Economics and Business Department,
Lutsk Institute of Human Development of University "Ukraine"

THE ESSENCE AND IMPORTANCE OF MILK AND DIARY PRODUCTION DEVELOPMENT

У даній статті розглядається соціально-економічна сутність та значення розвитку виробництва молока та молокопродуктів. Проблема забезпечення населення України молоком і молокопродуктами досі залишається невирішеною. З підвищенням купівельної спроможності населення попит на цю продукцію швидко зростає, однак задовольнити його в сучасних умовах буде досить проблематично, враховуючи різке скорочення поголів'я худоби, і насамперед у сільськогосподарських підприємствах.

Сучасний обсяг споживання молока і молокопродуктів населенням України далекий від рекомендованого. Причинами цього є невідповідність існуючого рівня купівельної спроможності населення рівню цін та кількості й асортименту молочної продукції на ринку. А це своєю чергою є наслідком значного скорочення обсягів виробництва продукції у молочному скотарстві і невідрегульованості системи економічних взаємовідносин між виробниками молока та його переробниками.

На основі власних наукових досліджень ми з'ясували, що для функціонування ринку виробництва молока і молочних продуктів потрібне опрацювання відповідної стратегії, яка буде інструментом управління і сформує концепцію дій довготривалого розвитку з окресленням чіткого напряму досягнення поставленої мети.

The article deals with the socio-economic essence and importance of milk and diary production development. The problem of ensuring the population of Ukraine by milk and dairy products is still unsolved. With the increase of purchasing power of population, demand for these products is growing rapidly, however to meet it under modern conditions will be rather problematic, considering the sharp reduction of number of livestock, and first of all, in agricultural enterprises.

Contemporary consumption volume of milk and dairyproducts by population of Ukraine is far from recommended. The reason for this is disparity of existing level of population purchasing power to prices level and quantity and assortment of dairy products on the market. This in turn is the result of a significant decline in production in dairy cattle and unsettlement of economic relations system between milk producers and its processors.

On the basis of research, we found that the operation on the market of milk and dairy production requires appropriate strategy working out that could be a management instrument and form the concept of sustainable development actions with definite direction to achieve this goal.

Ключові слова: сільське господарство, агропромисловий комплекс, розвиток, виробництво, споживання, молочне скотарство, витрати населення, молоко, молочні продукти, чинники, підприємство, спілки.

Key words: agricultural, agriculture, development, production, consumption, dairy cattle, spending, milk, dairy products, factors, enterprise unions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Запорукою ефективності економічних взаємовідносин між учасниками агропромислової інтеграції у молокопродуктовому підкомплексі повинна бути відповідна справедлива система економічних взаєморозрахунків між ними на всіх етапах виробництва кінцевого продукту і доведення його до споживача.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемою розвитку галузі скотарства, економіки виробництва молока займалося багато вчених-економістів серед яких В. Андрійчук, О. Бугуцький, С. Васильчак, П. Гайдуцький, О. Крисальний, В. Липчук, М. Малік, Г. Черевко та ін.

ЦІЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними цілями даного наукового дослідження є формуваня соціальноекномічної сутності розвитку ринку молочної продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Молоко і молочні продукти є надзвичайно цінними та незамінними продуктами харчування, особливо для дітей і людей похилого віку. У ньому містяться білки, жири, вуглеводи, віта-

Передплатний індекс 21847

міни, мінеральні речовини, причому вони збалансовані в оптимальному варіанті. Основні компоненти молока майже повністю засвоюються організмом людини, є добрим і незамінним пластичним продуктом для її розвитку, особливо у молодому віці, мають лікувальні властивості. Молоко — унікальний, незамінний продовольчий продукт і цінна сировина для виготовлення широкого асортименту (до 4 тисяч) різноманітних молокопродуктів [6, с. 11].

Висока біологічна цінність молока як харчового продукту зумовлена його хімічним складом і властивостями окремих компонентів. За рекомендаціями Київського науководослідного інституту гігієни і харчування, норма споживання молока і молочних продуктів на душу населення України за рік становить 390 кг, або одну третину за калорійністю добового раціону. У молоці містяться всі речовини пластичного та енергетичного характеру, необхідні організму людини [2, с. 25].

Для традиційної українській моделі споживання, молоко та продукти його переробки традиційно займають провідне місце. У загальних витратах населення на харчування витрати на молоко та молочні продукти складають понад 12%. На жаль, за виробництвом і споживанням молокопродуктів на душу населення як Західний регіон, так і Україна в цілому відстають від країн Європейського Союзу у 2—3 рази, а за асортиментом і якістю — ще більше. При цьому обсяги виробництва й споживання молока й молокопродуктів в усіх регіонах України за період реформування аграрного сектору скоротилися, що негативно позначилось на економічному й соціальному рівні життя населення.

Таким чином, у забезпеченні людини необхідними поживними речовинами тваринного походження молоко і продукти його переробки мають особливе значення. Недостатнє споживання цих продуктів може спричинити білковий, вітамінний і мінеральний голод людини, призвести до важких захворювань. Це пояснюється, передусім, тим, що в білку молока містяться десять незамінних амінокислот, які забезпечують повноцінне харчування, а отже, виступають як профілактичний засіб проти багатьох інфекційних захворювань людини, включаючи туберкульоз, що останніми роками значно поширився [6, с. 10].

Провідне місце в АПК країни займає молочне скотарство. У цій галузі одержують два види продукції — молоко та приплід і побічну продукцію — органічні добрива.

Україна є одним із найбільших виробників молока у світі. Проте останнім часом вона втратила колишні позиції. Виробництво молока зростає досить повільними темпами. Нині лідером з виробництва молока є Західна Європа, де сконцентровано понад 10% усього поголів'я корів. Обсяги виробництва молока у розвинутих країнах світу зростають прискореними темпами. Найбільше його виробляється в країнах Європейського Союзу, США та Канаді.

Потрібно також згадати про розвиток молочного скотарства, що є провідною галуззю в багатьох господарствах Волинської області. У валовій (товарній) продукції сільського господарства на молоко в досліджуваній області припадає понад 20 відсотків, а в продукції тваринництва — понад 40 відсотків. Частка доходів сільськогосподарських товаровиробників від молочного скотарства хоча й постійно знижується, однак залишається достатньо високою. Особливо значущою галузь є для господарств населення, оскільки для сільських сімей, які утримують корів, доходи від реалізації молока здебільшого є основним джерелом грошових доходів, не враховуючи доходи від основної діяльності. У багатьох сім'ях доходи від виробництва молока є основою для закупівлі інших продовольчих товарів, а також предметів і засобів праці.

Більше того, важливість ведення молочного скотарства, незважаючи на його здебільшого низьку економічну ефективність, зумовлена тим, що кошти, отримані від реалізації молока, є формою внутрішньогосподарського безвідсоткового кредитування для розвитку інших галузей господарства. Таким чином, значення молочного скотарства в економіці сільськогосподарських підприємств не зводиться лише до впливу на загальну економічну ефективність розвитку цієї галузі, а в більш широкому розумінні робить цю галузь надзвичайно важливою для сталого функціонування всього сільського господарства завдяки постійному і достатньо стабільному надходженню грошових коштів від реалізації продукції, а також отриманню органічних добрив.

На думку П.К. Канінського і П.В. Шваба, молочне скотарство — галузь тваринництва, головним завданням якої є виробництво молока великої рогатої худоби з метою забезпечення ринкової (у формі попиту) і власної внутрішньогосподарської потреби в ньому. Уся інша продукція, яка отримується в цьому виробництві, є або другорядною (м'ясо великої рогатої худоби), або побічною (телята, шкіряна та фармацевтична сировина, гній) [5, с. 20]. Очевидно, слід погодитись із таким трактуванням авторів, адже інші науковці досить часто акцентують увагу на одній окремій особливості галузі,

якот: розведення великої рогатої худоби з метою отримання продукції; основною продукцією галузі є молоко; головним завданням молочного скотарства є забезпечення потреб людини в молоці і яловичині, а землеробства — гноєм.

У контексті цього особливу увагу в дослідженні розвитку регіонального молочного скотарства приділити з'ясуванню суті самого поняття "розвиток". "Розвиток" — це філософська категорія, яка є одним з двох основних принципів діалектики. У "Філософському енциклопедичному словнику" розвиток характеризується як "спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів".

Рис. 1. Чинники розвитку молочного скотарства

Джерело: власні узагальнення.

Звідси випливає висновок про те, що розвиток не охоплює процесу становлення певної системи, з одного боку, та її занепаду, ліквідації, переходу в іншу, більш розвинену, — з іншого. Хоча ці процеси становлення, занепаду і переходу зумовлені дією діалектики, а отже, пов'язані з розвитком певної матеріальної системи, вони діють в інших конфліктноантагоністичних формах з переважанням елементів руйнування та істотним послабленням елементів наступності. Розвиток тісно пов'язаний з часом, рухом і змінами.

Отже, розвиток з погляду діалектики означає закономірну зміну того чи іншого явища в часі. Відповідно до діалектичного сприйняття, сучасний стан молочного скотарства і його подальший розвиток перебувають у нерозривному зв'язку з чинниками, що на нього впливають (рис. 1).

Сільськогосподарське виробництво завжди тісно пов'язане з природними умовами, які відіграють провідну роль у формуванні земельної ренти, сутність якої полягає в тому, що за однакової технології в регіонах з більш сприятливими грунтовокліматичними умовами виробництво одиниці продукції потребує порівняно менших витрат матеріальних і трудових ресурсів, ніж у тих, де вони гірші.

Наявність значної кількості природних сіножатей і пасовищ, висока зволоженість основної частини грунтів є передумовами для успішного функціонування кормовиробництва. Таким чином, враховуючи природнокліматичні умови Волинської області, слід зауважити, що галузь кормовиробництва в ній повинна знайти провідне місце у рослинництві і бути основою розширеного розвитку скотарства. Можливість забезпечення тваринництва максимально дешевими кормами є одним з визначальних чинників зниження собівартості центнера молока і на основі цього зростання обсягів його виробництва в усіх категорій, з чого можна зробити висновок про виняткову сприятливість природноекономічних умов області для ведення молочного скотарства.

Для виробництва молока і відгодівлі молодняку великої рогатої худоби використовують переважно корми, одержані на низьких за родючістю землях і в регіонах, де обмежене виробництво більшості інших видів сільськогосподарської продукції. Як показує практика, виробництвом молока займаються в тих регіонах, де відсутнє альтернативне землеробство. Зважаючи на ситуацію, яка сьогодні складається в українських селах, виробництво молока пом'якшує безробіття на селі, особливо там, де відсутні інші види зайнятості населення. Розвиток молочного скотарства пов'язаний з пом'якшення сезонного характеру праці в сільському господарстві.

Потреба у виробництві молока і виготовленні молочних продуктів завжди є актуальною. На превеликий жаль, в Україні ця проблема вирішується надзвичайно погано. Так, на початку 90-х років в Україні в усіх категоріях господарств вироблялось 24508 тис. тонн молока, 75—80% з якого перероблялось на вітчизняних молочних підприємствах. Майже вся продукція споживалася населенням України, і споживання молока і молочних продуктів на душу населення тоді становило 373 кг. Це, по суті, приблизно є обгрунтованою нормою споживання. У 2012 р. в Україні всіма категоріями господарств вироблено лише 11378 тис. тонн молока, або 46% від того, що вироблялось 20 років тому. Виробництво молока зменшилось на 13130 тис. тонн, а споживання на душу населення склало близько 200 кг. По суті, в Україні споживається молока і молочних продуктів

Передплатний індекс 21847

тільки 55% від науково обгрунтованої норми [7].

Причиною такого становища можна назвати "реформи", які негативно позначилися сільському господарстві загалом, а особливо на галузі тваринництва, і, як наслідок, — на галузі переробки й виготовлення молочних продуктів. Тому сьогодні головним завданням і проблемою всіх виробників і переробників молока є нарощення темпів виробництва молока і молочних продуктів, для того щоб хоч наблизитися до науково обгрунтованої норми споживання. По суті, це є головним завданням створеної у вересні 2001 р. Спілки молочних підприємств.

Великий вплив на розвиток молочного скотарства має стан ринку молока. У сучасних умовах розвитку економіки вплив ринкового середовища є вирішальним, оскільки за несприятливої ринкової кон'юнктури навіть найкращим чином організоване виробництво може бути збитковим. Також необхідно враховувати особливості ринку молока, оскільки вони мають визначальний вплив на його формування і ситуацію на ньому, що своєю чергою впливає на розвиток молочного скотарства.

У ринковій економіці визначальний вплив на розвиток будь-якого товарного виробництва має його економічна ефективність. При цьому чим більше господарська діяльність спрямована на задоволення власних потреб (натуральне господарство), тим менше значення для неї має її економічна ефективність. З цього випливає висновок про велике значення ефективності молочного скотарства для сільськогосподарських підприємств і значно менше — для особистих селянських господарств. Підвищення економічної ефективності молочного скотарства сприяє зростанню доходів сільськогосподарських підприємств, що є основою розширення і вдосконалення виробництва, підвищення оплати праці та поліпшення культурнопобутових умов працівників галузі.

Головною причиною спаду виробництва став той факт, що молочне скотарство виявилося збитковим в Україні. За даними матеріалів господарств усіх форм власності, воно і зараз є збитковим, і в ринкових умовах товаровиробник не вважає за необхідне ним займатися. У зв'язку з цим різко зменшилося поголів'я корів. Якщо у 90-х роках надій молока від корови був близько 3 тис., то в минулому році він становив лише близько 2 тис. кг. До такого зменшення довела насамперед збитковість і, як правило, незацікавленість товаровиробника.

Крім того, виробники молока і підприємства з переробки сьогодні не пов'язані між собою ніякими, особливо економічними, важелями. Кожен працює на себе: виробник старається виробити молоко і якнайбільше реалізувати його з тим, щоб мати якийсь зиск. Переробник, навпаки — намагається закупити молоко для переробки за найдешевшою ціною, щоб теж мати відповідний зиск. Як наслідок — непорозуміння між виробником молока і переробником, у зв'язку з чим і виникла загрозлива ситуація із забезпеченням населення цінними продуктами харчування.

Виходів із цієї складної ситуації багато, і вони вже були визначені в минулому. Але у зв'язку з тим, що в Україні ринок є нерегульованим, можна сказати відпущеним на самоплив, то навіть тих добрих ростків, які були в 90-х роках, тобто зв'язків між переробником і виробником, по суті, не стало.

Потрібно, напевне, зробити так, щоб у виробництві молока був зацікавлений виробник, а в його переробці — переробник. Для того щоб був зацікавлений виробник, йому після реалізації молока повинні повернутись собівартість самого виробленого молока, хоча б невелика кількість грошей на реконструкцію, розширення, відновлення галузі, та ще й має залишитися прибуток. Переробні підприємства теж повинні мати від кінцевої продукції повернення затрат на переробку та упакування, певну кількість грошей на переоснащення галузі і прибуток. Сьогодні ні виробник, ні переробник цього не мають. З одного боку, наполовину зменшилася кількість сировини, а з іншого — ні в товаровиробника, ні в переробника немає економічної зацікавленості [3, с. 50]. Вихід, виходячи з досвіду інших країн і того, що вже було зроблено в Україні, — в інтеграції товаровиробника і переробника та вдосконаленні системи розподілу доходу між ними. Обидві сторони повинні працювати на кінцевий результат, але мусить бути й економічна зацікавленість обох сторін. Тобто потрібні правила економічної гри для вдосконалення збутової політики, і доки цих правил не буде, доти галузь занепадатиме.

Яскравим прикладом є теперішнє становище, коли переробні підприємства різко знизили закупівельні ціни на молоко і виробник починає масово здавати корів на м'ясо, а корова — це ресурс, насамперед молока, а оскільки в Україні дуже слабке м'ясне скотарство, то ще й ресурс м'яса. Тобто проблема забезпечення населення молоком і молочними продуктами поглиблюється. Переробник у цей час ще менше використовує свої виробничі потужності або зовсім зупиняє молокопереробні підприємства.

Якби обидві сторони працювали якоюсь мірою на кінцевий результат, то надій в Україні ніколи не знизився б до такого низького рівня, бо товаровиробник дбав би про те, щоб мати таку корову, яка б давала хоча б 7—8 тис. кг молока, тобто конкурентоспроможну, корову, надій якої відповідав би провідному світовому рівню. Тоді переробник думав би про модернізацію, поліпшення своїх ліній і виробляв би конкурентоспроможну продукцію. Приклади таких, правда, ще не до кінця інтегрованих відносин уже з'являються в Україні. Це приклад, коли, молокопереробне підприємство, яке сьогодні повністю забезпечене сировиною, виробляє конкурентоспроможну продукцію, сплачує господарствам за молоко таку ціну, яка вже вигідна товаровиробнику. У зв'язку з цим товаровиробник переспеціалізовується на виробництво молока, утримує високопродуктивних корів, використовує більшу частину землі для виробництва кормів. Таким чином, уже є елементи економічної гри між товаровиробником і переробником.

Одним із головних завдань створеної Спілки переробників є узагальнити цей добрий приклад і почати його рекламувати, пропагувати, впроваджувати в інших регіонах України, зокрема у Волинській області, і тільки це може дати позитивні результати у вирішенні цієї актуальної проблеми. Звичайно, створення Спілки молочних підприємств без товаровиробників не може вирішити ці питання у повною мірою. Можливо, до спілки повинні увійти виробники, або, навпаки, з досвіду інших країн, створити свою Спілку виробників, а потім із Спілок виробників і переробників сформувати спільну раду, яка б координувала роботу обох сторін і рекомендувала правила економічної гри, які були б взаємовигідними.

Тут не обійтися без державного втручання, бо ми бачимо, до чого призвів нерегульований ринок, відкинувши наміри управляти виробником чи переробником. Треба усвідомити, що у всьому світі і виробник, і переробник координуються державою. Держава або повністю встановлює базову ціну сировини, яка закуповується, і продукції, яка випускається молоко переробними підприємствами, або повинна встановити базову ціну на якусь кількість сировини, яка закуповується, і продукції, яка продається, з урахуванням витрат виробника і переробника, для малозабезпечених верств населення (у тому числі пенсіонерів з малими пенсіями) — а таких більшість. Решту сировини товаровиробник із переробником повинні переробляти в таку продукцію, щоб на ній вони мали ще більший прибуток. Саме це могли б розробити і рекомендувати державним органам дві спілки — товаровиробників та переробників, або вже існуюча Спілка молочних підприємств, до якої на рівних правах влилися б виробники молока [4, с. 4].

На початку 90-х років минулого століття вироблялось 25508 тис. тонн молока, з них 18 тис. тонн складала квота, яку держава гарантовано викупляла і оплачувала. Можливо, сьогодні не треба квоти на 75—80% сировини, а тільки на таку кількість, яка потрібна для закритих організацій (армії, тюрем, міліції, лікарень, будинків для людей похилого віку, дитячих закладів) і держрезерву на випадок стихійного лиха. Крім того, повинна бути визначена кількість сировини для міжурядових угод. Наприклад, через урядову угоду можна постачати молочну продукцію в Росію, або кавказьким республікам, а звідти брати, скажімо, цитрусові. Але все це потрібно робити на основі міжнародних угод і прямим постачанням туди і звідти, а не через посередників, які надзвичайно здорожчують продукцію. За умов теперішнього спаду виробництва молока і продукції з нього вона не продається повністю не тому, що її багато, а тому, що купівельна спроможність людей, особливо пенсіонерів, є такою, що не дозволяє щодня їсти молочну продукцію, а дехто не може її споживати навіть раз у тиждень. А тому введення базових цін і квоти, або державного замовлення, яке, до речі, є в інших країнах світу, дасть змогу швидше вирішити проблеми молочної галузі. Потрібна також реструктуризація переробної галузі. Невеликі молокопереробні підприємства із застарілим обладнанням або перестануть існувати, або стануть перевалочними пунктами великих молочних компаній. Якщо Україна вже дійшла до небезпеки в молочній галузі, то Спілка молочних підприємств, спільно з виробниками, повинна вивести галузь із занепаду. Треба усвідомити, що реалізувати корову на м'ясо не можна, бо наступна генерація може бути тільки через 45 років, що дуже небезпечно. Сьогодні товаровиробник хоче покращити поголів'я, але за відсутності фінансів, він не може це зробити, бо племінний молодняк досить дорогий. А якщо виробник не має на це грошей, то переробник, який закуповує в нього сировину, може закупити ці племінні корови в рахунок майбутніх поставок сировини.

ВИСНОВКИ

Для подальшого функціонування ринку виробництва молока і молочних продуктів потрібне опрацювання відповідної стратегії, яка є інструментом управління і формує концепцію

Передплатний індекс 21847

дій довготривалого розвитку з окресленням чіткого напряму досягнення поставленої мети. Така стратегія повинна складатися з наступних частин: оцінка існуючого стану; аналіз слабких і сильних сторін; постановка стратегічних і оперативних цілей; реалізація поставлених цілей; коригування впровадженої стратегії.

Стратегія розвитку молочної галузі повинна враховувати як ринкові, так і позаринкові дії, які здійснюються на різних рівнях управління. Сформована стратегія повинна бути еластичною у своїй діяльності, що дозволяє швидко реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх умов.

З огляду на це стратегія повинна бути побудована на таких принципах, які давали б можливість внести необхідні зміни і корективи в мінливих умовах майбутнього, а в разі необхідності внести зміни і у вихідні положення й настанови. Розвиток галузі виробництва молока повинен здійснюватись на основі стратегії, що характеризується замкнутим циклом і складається з таких етапів:

— визначення цілей, обгрунтованих на підходах (тенденціях, напрямах) розвитку і загальних відомостях про галузь;

— діагноз фактичного стану внутрішніх і зовнішніх передумов перспективного розвитку;

— ідентифікація сильних і слабких сторін галузі, а також шансів і небезпек, які випливають з діагнозу (аналіз SWOT);

— позитивні тенденції розвитку галузі у результаті реалізації поставленої стратегії;

— стратегічні цілі, завдання і програми;

— оперативні елементи стратегії, як завдання реалізації стратегії (основи реалізації і моніторингу, суб'єкти, які реалізують окремі програми, суб'єкти координації праці над формулюванням і реалізацією стратегії, інструменти реалізації стратегії тощо).

Для побудови та реалізації стратегії необхідно виконати певні завдання: збір інформації; аналіз даних і діагноз; встановлення мети; опрацювання стратегії розвитку; впровадження програми реалізації стратегії; порівняння результатів реалізації стратегії з очікуваними; модифікація цілей стратегії розвитку.

Процес розвитку галузі є динамічним і довготривалим, який вимагає активного включення в неї всіх суб'єктів ринку протягом тривалого часу. Згадувана вище стратегія розвитку повинна мати постійно діючий та актуальний характер, протягом періоду її дії постійно доповнюватись, модифікуватись, включаючи умови зміни ринкової та позаринкової кон'юнктури. Проте ця стратегія не повинна бути кінцевим етапом праці над економічним розвитком досліджуваного регіону, а лише основою для подальших трансформаційних і реструктуризаційних дій у галузі.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

2. Бойко В.І. Актуальні аспекти формування ринку молока / В. Бойко, Ю. Макаренко, М. Коржинський // Тваринництво України. — 1996. — № 2. — С. 25—26.

3. Гасанов А.Т. Резервы увеличения производства молока и молочных продуктов / А.Т. Гасанов. — М.: Пищ. пром-сть, 1990. — 72 с.

4. Довганич Г.В. Роль державного регулювання економічних відносин в агропромисловому виробництві / Г.В. Довганич // Економіка АПК. — 2000. — № 5. — С. 35.

5. Канінський П.К. Молочне скотарство Полісся: стан і перспективи розвитку / П.К. Канівський, П.В. Шваб; за ред. П.К. Канівського. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 236 с.

6. Кравців Р.Й. Молочна справа / Р.Й. Кравців, В.І. Хоменко, Я.Ю. Островський; за ред. В.І. Хоменка. — К.: Вища шк., 1998. — 279 с.

7. Статистичний щорічник України за 2012 р. — К.: 2013. — 551 с.

References:

1. Andriichuk, V. H. (2002), Efectyvnist diyalnosti ahrarnych pidpryiemstv: teoriya, metodyka, analiz: monohrafiya [Effectiveness of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis: monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Boiko, V. I. (1996), "Recent aspects of the milk market", Tvarynnytstwo Ukrainy, vol. 2, pp. 25—26.

3. Gasanov, A. T. (1990), Rieziervy uvielichieniya proizvodstva moloka i molochnych produktov [Potential for increasing milk and dairy production], Pischevaya promyshlennost, Moskva, Russia.

4. Dovganych, G.V. (2000), "The role of state regulation of economic relations in agricultural production", Ekonomika APK, vol. 5, p. 35.

5. Kaninskyi, P. K. Shvab, P.V. (2009), Molochne skotarstwo Polissia: stan i perspektyvy rozvytku [Dairy cattle in Polissia: state and development prospects], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.

6. Kravtsiv, R.Y. Khomenko, V.I. Ostrovskyi, Ya. Yu. (1998), Molochna sprava [Diary business], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.

7. "Statystychnyi schorichnyk Ukrainy 2012" (2013), [Statistical yearbook 2012], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2014 р.

УДК 331.522.4:65.011.4.004.14

В. В. Клочан,
д. е. н., доцент, Миколаївський національний аграрний університет
А. В. Прутян,
магістр факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ БРАТСЬКОГО РАЙОНУ

V. Klochan,
Doktor nauk ekonomichnih, Associate Professor, Mykolayiv National Agrarian University
A. Prutyan,
Master of the Faculty of Management, Mykolayiv National Agrarian University

FEATURES OF FORMATION OF CAREER-ORIENTED POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES BRATSK REGION

У статті розглядаються питання формування, розвитку і використання кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Відповідно до чого відбувається формування активної кадрової політики. Встановлено, що сучасні кадрові технології, які об'єднують досвід і знання ринкових відносин у роботі з персоналом, створюють реальні передумови для розвитку кадрового потенціалу аграрної галузі України.

This paper deals with the formation, development and utilization of human resources farms. Whereby the formation of active personnel policy. Established that modern human technology that bring together the experience and knowledge of market relations in HR, create real conditions for the development of human resources of the agricultural sector of Ukraine.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, кадри, система управління, персонал, кадрова політика.
Key words: agricultural enterprises, personnel management system, personnel, personnel policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах розвитку сільського господарства проблема формування кадрового потенціалу для сталого розвитку аграрних підприємств є особливо гостротою.

Це висуває завдання вдосконалення системи підготовки та використання кадрів сільського господарства і, відповідно, формування нової стратегії управління сферою кадрового забезпечення аграрного комплексу економіки України.

Об'єктивною передумовою такої стратегії є прогнозування перспективного розвитку агропромислової галузі в цілому і сільського господарства зокрема. Однією з головних його складових є прогноз трудових ресурсів на базі показників демографічного розвитку, що дозволяє визначити з достатньою достовірністю кількісні параметри поповнення кадрового потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам формування і використання кадрового потенціалу в аграрній сфері присвятили праці відомі вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: В.С. Васильченко, О.А. Грішнова, А.М. Гриненко, Д.П. Доманчук, Л.М. Ємельяненко, Л.П. Керб, М.Й. Малік, Л.І. Михайлова, Т.І. Олійник, В.В. Онікієнко, Л.Г. Ткаченко, О.В. Ульянченко, А.Д. Чикуркова, О.Г. Шпикуляк та інші.

Вчені Домачук Д.П., Лучик С.Д. і Чикуркова А.Д. у своїх працях стверджують, що до кадрового потенціалу країни відносять: працездатне та непрацездатне населення, економічно-активне населення, безробітні, люди працездатного віку та пенсійного віку, працівники, що виконують науково-технічні роботи [2, с. 43].

Автор Шаульська Л. вважає, що кадровий потенціал сільськогосподарського підприємства являє собою сукупність штатних працівників, кількісні та якісні характеристики яких за відповідної мотивації та з врахуванням особливостей сільського господарства забезпечують можливість та здатність в умовах ринкового середовища здійснювати виробничо-господарську діяльність з максимальною результативністю [7, с. 11].

Передплатний індекс 21847

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Сучасна ситуація в економіці Україні свідчить про досить низький рівень ефективності використання трудових ресурсів, що призводить до зростання кількості незайнятого населення, спостерігається нераціональне використання персоналу та його розподіл за галузями. Разом з на сьогодні гостро стоїть питання виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, що багато в чому залежить від висококваліфікованого кадрового потенціалу. Все це і обумовило вибір теми фахової статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кадри в сільському господарстві є найважливіший компонентом аграрної політики, спрямованої на надійне продовольче забезпечення країни, розвиток ефективного виробництва сільськогосподарської продукції, формування розвинених продовольчих ринків, підвищення рівня доходів працівників, якості життя сільського населення та вирішення інших життєво важливих завдань. Кадрова політика, яка являє собою генеральний напрям кадрової роботи, що характеризується сукупністю принципів, методів, форм, організаційного механізму розробки цілей і завдань, спрямованих на добір і розстановку керівників, спеціалістів та безпосередніх виконавців виробничих та господарських структур [4, с. 72].

Тому необхідно сформувати відповідний цим цілям кадровий корпус, усі ланки якого складалися б з високопрофесійних, відповідальних і відданих своїй справі фахівців.

У зв'язку з цим основними завданнями фахової підготовки в сільському господарстві, на нашу думку, є:

— формування у керівників і спеціалістів високого рівня професіоналізму і управлінських здібностей, інноваційного мислення, підприємницьких навичок, необхідних для роботи в нових умовах господарювання;

— вдосконалення діяльності аграрних освітніх установ з метою повного задоволення потреб сільськогосподарського виробництва, органів управління агропромислового комплексу України в спеціалістах, що відповідають сучасним і перспективним потребам ринкової економіки;

— поліпшення роботи з професійної орієнтації учнів шкіл з метою залучення їх на навчання в аграрні освітні установи і подальшого закріплення на селі;

— забезпечення інтеграції освіти і аграрної науки, формування університетських комплексів, що включають освітні та науково-дослідні установи, організації агропромислового комплексу з широким використанням сучасних інформаційних технологій;

— забезпечення систематичної професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, керівників і фахівців організацій агропромислового комплексу по найважливіших інноваційними напрямками його функціонування;

— подолання недооцінки початкової професійної освіти в аграрній кадровій політиці, підвищення ролі органів управління АПК у розвитку мережі професійних коледжів у сільській місцевості, впорядкування системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників сільськогосподарських підприємств;

— підвищення ролі регіональних і місцевих органів управління в реалізації аграрної кадрової політики, визначенні поточних і перспективних потреб АПК у кваліфікованих кадрах.

Проведення активної кадрової політики вимагає розробки відповідної стратегії управління нею, визначення конкретних організаційно-управлінських рішень, реалізація яких повинна привести до поліпшення всієї роботи з кадрового забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Розробка цільових програм і довгострокових прогнозів — складне завдання. Слід використовувати певні методологічні підходи для розрахунку потреб сільськогосподарського виробництва у кваліфікованих кадрах у відповідності з тими структурними зрушеннями, що відбуваються в економіці, і з урахуванням необхідності вирішення тих проблем, які мають місце в даний час.

Вирішення цієї задачі передбачає періодичне опитування працівників ВНЗ та середніх спеціальних навчальних закладів, апарату адміністрацій області і районів, також органів управління навчальними закладами про масштаби і спрямованості соціальної орієнтації населення до отримання того чи іншого виду професійної освіти, прогнозах розвитку економіки, шляхи ефективного використання науково-педагогічного та матеріально-технічного потенціалу професійної школи.

Інформаційно-нормативне забезпечення системи виявлення попиту включає в себе ряд сукупностей показників по економіці і системі просійного освіти; норм і нормативів, податків, зборів і платежів, а також показників, що характеризують масштаби безробіття.

Усі ці показники використовуються для визначення попиту (потреби) на фахівців; оцінки бюджету району, бюджету області, можливостей формування бюджетів вузів; моделювання зайнятості та чисельності вивільнюваних працівників; прогнозування розмірів і структури прийому до ВНЗ та коледжів.

Важлива роль відводиться кадровим службам, які виконують широкий спектр функцій. Основні з них:

— аналіз кадрового потенціалу та визначення потреби в персоналі;

— маркетинг кадрів;

— планування і контроль ділової кар'єри;

— соціально-психологічна діагностика;

— аналіз і регулювання групових і особистісних взаємовідносин;

— вирішення виробничих та соціальних конфліктів;

— методичне та інформаційне забезпечення системи кадрового управління;

— управління зайнятістю;

— організація професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;

— впровадження сучасних методів оцінки та підбору кандидатів на вакантні посади;

— професійна та соціально-психологічна адаптація працівників;

— управління трудовою мотивацією;

— правові питання трудових відносин;

— психофізіологія, ергономіка і естетика праці.

Сучасні кадрові технології, що об'єднують досвід і знання ринкових відносин у роботі з персоналом, створюють реальні передумови для розвитку аграрного комплексу економіки України, дозволяють глибше зрозуміти динаміку змін у змісті та умовах праці, конкретизувати аналіз соціально-економічних процесів і, врешті-решт, долати деформації в кадровому забезпеченні, що бувають неминучими при ігноруванні цих технологій.

Зарубіжна практика і вітчизняний досвід становлення ринкових відносин підтверджують, що використання кадрових технологій сприяє оптимальному вирішенню стратегічних і поточних питань кадрової політики, формуванню конкурентоспроможної професійно-кваліфікаційної структури, виявленню перспективних працівників і саморозвитку та реалізації здібностей членів виробничого колективу сільськогосподарського підприємства, організації в цілому.

У вітчизняній кадровій політиці останнім часом знайшли широке застосування методики комплексної оцінки, тестова технологія.

Зростає значення моніторингу кадрових процесів, який дозволяє відстежувати тенденції, моделювати і прогнозувати кадрові ситуації з метою своєчасного вжиття необхідних заходів. Це вимагає повністю переглянути існуючу статистичну звітність по кадрам. Впровадження відповідних форм статистичної звітності, в яких закладені показники для комплексної оцінки кадрової ситуації в сільському господарстві, дозволять створити необхідну базу даних для вироблення і реалізації гнучкої кадрової політики та прийняття обгрунтованих управлінських рішень з кадрового забезпечення галузі.

ВИСНОВОК

Аналіз проблем аграрної освіти та самоосвіти працівників сільського господарства дозволяє сформулювати такі висновки та пропозиції:

— стратегія кадрового забезпечення сільського господарства повинна виходити з тієї ситуації, яка склалася в галузі і на селі в цілому, і орієнтована на завдання відродження та розвитку аграрного виробництва в масштабах, що забезпечать продовольчу безпеку країни;

— у світлі такої стратегії необхідна розробка на всіх рівнях управління стратегічних програм кадрового забезпечення сільського господарства з урахуванням його багатоукладності; саме ці програми повинні бути покладені в основу стратегічного управління кадровим потенціалом, вдосконалення соціально-економічних умов життя сільського населення;

— пріоритетним напрямом діяльності органів управління аграрно-продовольчим комплексом України, установ аграрного освіти є вдосконалення структури і якості підготовки фахівців, здійснення заходів щодо їх закріплення в профільних організаціях та ефективному використанню за отриманою спеціальністю;

— одним із першочергових завдань аграрної кадрової політики має стати пріоритетне і прискорений розвиток системи середньої професійної освіти, що забезпечує підготовку та перепідготовку кадрів масових професій, для чого необхідно наблизити коледжі сільськогосподарського напряму до місць проживання та роботи сільської молоді, створити філії та відділення, навчально-консультаційних центри на базі великих сільських шкіл, кращих сільськогосподарських підприємств;

— потрібні розробка на всіх рівнях управління АПК спеціальних заходів щодо роботи з резервом, підготовці керівників сільськогосподарських підприємств;

— вирішення кадрових проблем багатоукладного сільського господарства вимагає підвищити роль інформаційно-консультаційної служби АПК в неформальній освіті кадрів і жителів села, всіляко розширювати мережу відповідних служб на базі навчальних закладів та наукових установ;

Передплатний індекс 21847

— практика диктує нагальну необхідність відновлення і зміцнення кадрових служб в органах управління галуззю на всіх рівнях — від держави до районів та підприємств, створення центрів оцінки кадрового потенціалу;

— з метою координації діяльності різних відомств, пов'язаних з кадровим забезпеченням АПК, необхідно прискорити створення при адміністраціях областей і районі рад з аграрної політики і освіти.

Аналіз ситуації, яка на сьогодні характерна для виробництва сільськогосподарської продукції показує, що одним з основних чинників стабілізації та розвитку агропромислового комплексу, забезпечення продовольчої безпеки України є повніше використання внутрішніх ресурсів, насамперед, людського. Кадри є одним з вирішальних факторів щодо прискореного розвитку сільського господарства України.

Однак проблеми формування і використання таких кадрів представляють складну задачу. В умовах розвитку ринкових відносин, формування багатоукладної економіки, становлення нових форм господарювання змінюються і зростають вимоги до якісних характеристик та професійного складу сільськогосподарських кадрів. Поряд з традиційними професіями та спеціальностями виникає попит на менеджерів, маркетологів, підприємців, аудиторів, антикризових керівників. У міру підвищення вимог до робочих кадрів, фахівців та керівників аграрного профілю постає необхідність вдосконалювати форми і методи їх підготовки, створенні ефективної системи безперервної професійної освіти всіх категорій працівників. Отже, актуальність вирішення завдання кадрового забезпечення сільського господарства, необхідність дослідження її теоретичних і практичних аспектів, значимість його для відродження та сталого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу ставлять цю задачу в розряд стратегічних і ключових у діяльності всіх державних, обласних, районних структур та кожного суб'єкта господарювання.

Література:

1. Галицька У.Б. Формування та ефективність використання кадрового потенціалу / У.Б. Галицька [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/72.pdf

2. Доманчук Д.П. Аграрні соціально-трудові відносини / Д.П. Доманчук, С.Д. Лучик, А.Д. Чикуркова. — Кам'янець-Подільський: Абетка Світ, 2009. — 320 с.

3. Колтунович О.С. Методичні аспекти оцінки кадрового потенціалу підприємства / О.С. Колтунович // Україна: аспекти праці. — 2007. — № 5. — С. 42—47.

4. Малік М.Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. — 368 с.

5. Прижигалінська Н.В. Формування кадрового потенціалу аграрного сектора регіону / Н.В. Прижигалінська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв. — Спеціальний випуск 3 (42). — 2007. — С. 43—48.

6. Смоляр Л.Г. Дослідження тенденцій розвитку кадрового потенціалу на промислових підприємствах України / Л.М. Смоляр// Економіка & держава. — 2008. — № 5 — С. 9—96.

7. Шаульська Л. Умови розвитку трудового потенціалу / Л. Шаульська // Економіст. — 2009. — № 2. — С. 11—27.

8. Якуба М.М. Кадровий потенціал як ключовий елемент потенціалу підприємства в умовах глобалізації / М.М. Якуба // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — № 7. — С. 302—305.

References:

1. Halyts'ka, U.B. (2013), "Formation and efficient use of human resources", available at: http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/72.pdf (Accessed 4 February 2014).

2. Domanchuk, D.P. (2009), Ahrarni sotsial'no-trudovi vidnosyny [Agrarian sociolabor relations], Abetka Svit, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.

3. Koltunovych, O.S. (2007), "Methodological aspects of evaluation of personnel potential of the company", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 5, pp. 42—47.

4. Malik, M.J. (2005), Kadrovyj potentsial ahrarnykh pidpryiemstv: upravlins'kyj aspekt [Human resources of agricultural enterprises: management aspect], NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.

5. Pryzhyhalins'ka, N.V. (2007), "Formation human potential of the agricultural sector in the region", Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia, vol. 3, no. 42, pp. 43—48.

6. Smoliar, L.H. (2008), "Research tendencies of development human potential in industrial enterprises Ukraine", Ekonomika & derzhava, vol. 5, pp. 9—96.

7. Shaul's'ka, L. (2009), "Terms development of employment potential", Ekonomist, vol. 2, pp. 11—27.

8. Yakuba, M.M. (2009), "Human resources as a key element of the potential of the company in the context of globalization", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 7, pp. 302—305.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.

УДК 336.658.1

А. О. Музиченко,
к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Н. Л. Романів,
магістр, спеціальність "Економіка підприємства",
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ

A. Muzichenko,
Ph.D., assistant professor of accounting, analysis and audit,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
N. Romaniv,
Master, in "Economy of enterprise",
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FINANCIAL CONDITION OF ENTERPRISES: THE NATURE AND WAIS TO IMPROVE

У статті досліджено сутність поняття "фінансовий стан підприємства", трактування та позиції науковців щодо визначення поняття "фінансовий стан підприємства". Проаналізовано математичну модель оцінки фінансового стану підприємства — R-оцінка. Висвітлено сутність оцінки фінансового стану, виявлено та обгрунтовано шляхи покращення фінансового стану підприємства.

In the article investigates the essence of the concept of "financial condition" the interpretation and views of scholars about the definition of "financial condition." Analyzed a mathematical model for evaluating the financial condition of the company — R-rating. Highlights the essence of assessing the financial condition found and the ways of improving the financial situation of the company.

Ключові слова: фінансовий стан, виробничо-господарська діяльність, R-оцінка, грошові потоки, аналітичні показники.
Key words: financial standing, production and business activities, R-rating, cash flow analysis figures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління підприємством — це складний процес, що потребує постійного контролю за діяльністю підприємства з метою підвищення ефективності його функціонування, а також визначення перспектив його розвитку. Проблема аналізу фінансового стану підприємства та його оцінки є актуальною і сьогодні, оскільки, з одного боку, він є результатом діяльності підприємства, тобто його досягнення, а з іншого — визначає передумови розвитку підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розв'язання проблеми управління фінансовим станом підприємства перебуває у центрі уваги багатьох сучасних наукових досліджень. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад оцінки фінансового стану підприємств зробили такі вчені, як О.І. Барановський, В.Г. Белоліпецький, Л.Д. Білик, І.О. Бланк, Л.Д. Буряк, Ф.Ф. Бутинець, О.Д. Василик, О.Н. Волкова, Г.П. Герасименко, К.В. Ізмайлова, В.В. Ковальов, Т.М. Ковальчук, М.Я. Коробов, Л.А. Лахтіонова, А.М. Поддєрьогін, Г.В. Савицька, О.О. Терещєнко, М.Г Чумаченко, С.І. Шкарабан, М.І. Яцків та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначити основні поняття "фінансового стану", проаналізувати важливість оцінки фінансового стану підприємства, а також розглянути шляхи його покращення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансової діяльності. На фінансовий стан підприємства позитивно впливають безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Передплатний індекс 21847

Кожне підприємство намагається досягти стабільного фінансового стану, тобто створити достатній обсяг фінансових ресурсів, що є гарантом своєчасності розрахунків з постачальниками, бюджетом та іншими ланками фінансової системи, подальшого економічного та соціального розвитку підприємства.

Одна з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства — це забезпечення стабільності його діяльності в майбутньому. Вона пов'язана із загальною фінансовою структурою підприємства, його залежністю від кредиторів та інвесторів.

Для оцінки фінансового стану підприємства важливим є визначення самого поняття "фінансовий стан підприємства". Існує безліч трактувань цього поняття.

Пропозиції науковців щодо визначення поняття "фінансовий стан" зводяться переважно до трактування з урахуванням декількох окремих елементів фінансового стану підприємства, які не повністю його характеризують. У сучасних умовах господарювання підприємств важливим є врахування поряд з такими елементами як платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність, що визначається зокрема ефективністю оборотних коштів, прибутковістю підприємства таких, як потенціал формування та повнота використання фінансових ресурсів, збалансування грошових потоків і рівень фінансового ризику [7].

Визначення, за думкою таких авторів, як Г.Л. Вознюк, А.Г. Загородній, Т.С. Смовженко обмежується лише наявністю фінансових ресурсів, здійснення грошових розрахунків вказує тільки на рух грошових коштів у процесі нормальної господарської діяльності.

Учені Н.А. Русак та В.А. Русак в своїх наукових публікаціях дещо розширюють сутність поняття "фінансового стану підприємства", але фінансовий стан не може характеризуватися тільки такими елементами, як платоспроможність та фінансова стійкість.

Особливість визначення Г.В. Савицької полягає в тому, що автор визнає фінансовий стан економічною категорією та підкреслює, що вона відображає стан капіталу в процесі його кругообігу та здатність підприємства до саморозвитку саме на фіксований момент часу, адже далі ситуація може бути іншою.

Доволі вагомим, але дещо суперечливим є визначення фінансового стану підприємства, що наводять М.Г. Чумаченко та інші, адже слід зауважити, що фінансовий стан підприємства — це не показник або сукупність показників, за допомогою яких він лише кількісно вимірюється.

Аналізуючи точки зору науковців, щодо визначення фінансового стану підприємства як статичного та динамічного поняття, можна зазначити, що його сутність проявляється як у статиці, тобто на певний момент часу, так і в динаміці, тобто в характеристиці діяльності підприємства у визначеному періоді.

У наведених визначеннях поняття "фінансовий стан" трактується, як здатність підприємства розвиватися на чітко фіксований момент часу, що спричиняє невизначеність розвитку в майбутньому, тобто більшість науковців фінансовий стан розглядають як статичний стан.

Поняття фінансового стану визначалося на основі узагальнення дефініцій, що дозволило представити його як комплексну оцінку результату взаємодії елементів фінансово-економічних відносин, яка є похідною від обсягів наявних фінансових ресурсів, їх розміщення та якості використання [8].

На основі узагальнення та аналізу праць фахівців з питань оцінки фінансового стану можна зробити висновок, що фінансовий стан — це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика діяльності підприємства в певному періоді, що відображає ступінь забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, раціональності їх розміщення, забезпеченості власними оборотними коштами для своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями та здійснення ефективної господарської діяльності в майбутньому.

Фінансовий стан підприємства відображає всі аспекти його виробничо-господарської діяльності. За допомогою аналізу фінансового стану підприємства зацікавлені особи (інвестори, кредитори, менеджери тощо) можуть оцінити минулий, поточний та перспективний стан підприємства в ринковому середовищі і прийняти рішення, які можуть впливати на його подальшу виробничо-господарську діяльність [5].

У сучасних умовах господарювання аналіз фінансового стану — необхідна складова процесу управління підприємством. Головним напрямом його практичної реалізації є виявлення можливостей підвищення ефективності функціонування підприємства, визначення перспектив його розвитку.

Аналіз фінансового стану підприємства показує, за якими конкретними напрямами потрібно проводити аналітичну роботу, дає можливість виявити найважливіші аспекти та найслабкіші позиції у фінансовому стані певного підприємства [1].

Згідно з цим результати фінансового аналізу дають відповіді на запитання, які найваж-

Рис. 1. Методичні підходи до оцінки фінансового стану підприємства

ливіші засоби слід застосовувати для поліпшення фінансового стану конкретного підприємства в конкретний період його діяльності.

Конкурентне ринкове середовище вимагає від підприємства постійного вдосконалення. Для того щоб бути конкурентоспроможним, підприємство повинно мати конкурентні переваги.

Основним засобом отримання конкурентних переваг є пошук шляхів підвищення ефективності власної діяльності та покращення фінансового стану.

Для визначення фінансового стану використовують низку аналітичних показників: ліквідності, платоспроможності, майнового стану, рентабельності тощо.

Відомо, що в міжнародній практиці для оцінки фінансового стану підприємства широко використовують математичні моделі, за допомогою яких формують узагальнений показник фінансового стану підприємства — його інтегральну оцінку, серед яких заслуговують на увагу моделі Е. Альтмана, У. Бівера, К. Беєрмана, Спрінгейта, Таффлера, Ліса, R-модель та універсальна дискримінантна модель. Для більш точної оцінки фінансового снану підприємства також застосувують інші методичні підходи. Систематизація існуючих методичних підходів оцінки фінансового стану підприємства наведена на рисунку 1.

Однією з відомих математичних моделей оцінки фінансового стану підприємства є R-оцінка. Методика комплексної рейтингової оцінки полягає у порівнянні системи показників, які характеризують фінансово-економічний стан підприємства, з умовним еталонним підприємством, що має найкращі результати за всіма порівнюваними показниками.

Підсумкова рейтингова оцінка підприємства враховує всі найважливіші параметри (показники) фінансово-господарської діяльності, бо при її проведенні використовуються показники, що характеризують виробничий потенціал підприємства, рентабельність його продукції, ефективність використання виробничих і фінансових ресурсів, стан і розміщення коштів, їх джерела та інші показники. Вибір і обгрунтування початкових показників грунтуються на теорії фінансів підприємства і виходять з мети оцінки та завдань, які ставлять перед собою суб'єкти господарювання, аналізуючи фінансово-економічний потенціал підприємства [2].

Зазначимо, що рейтингове оцінювання може здійснюватися з урахуванням вагомості

Передплатний індекс 21847

(пріоритетності) окремих показників чи їх підмножини і має кілька модифікацій.

Перша модифікація полягає у визначенні рейтингу згідно з максимальним значенням кількісної оцінки інтегрованого показника. Інтегрований показник визначається за формулою:

$$R_j^{(1)} = \sqrt{\sum_{i=1}^{n} a_{ij}^2}, \quad j = 1, \ldots, m \qquad (1),$$

де $R_j^{(1)}$ — інтегрований кількісний показник якості послуг j-го підприємства, j = 1, …, m.

Згідно з цією модифікацією рейтингову оцінку формуватимуть переважно ті деталізовані показники, значення кількісних оцінок яких домінує незалежно від їх важливості (вагомості) та характеризує лише окремі аспекти успішної діяльності об'єкта дослідження. Тут випускаються нюанси, які пов'язані з тим, що збільшення значень деяких показників буде позитивним лише до певного рівня, а подальше їх зростання характеризується неоднозначно. У даному випадку також неможливо врахувати показники, зниження значень яких слід розглядати як позитивне явище тощо.

Друга модифікація рейтингового оцінювання грунтується на врахуванні вагомості кожного деталізованого показника, i = 1, …, n:

$$R_j^{(2)} = \sqrt{\sum_{i=1}^{n} k_i a_{ij}^2}, \quad j = 1, \ldots, m \qquad (2),$$

де $R_j^{(2)}$ — інтегрований кількісний показник якості послуг j-го підприємства, j = 1, …, m; k_i — ваговий коефіцієнт відповідного деталізованого показника, i = 1, …, n.

Ця модифікація дозволяє врахувати чинник переваг (вагомості) окремого деталізованого показника, оскільки вагові коефіцієнти, які визначаються також експертним способом, беруть до уваги відносну вагомість кожного з обраних показників.

Але недоліком цієї модифікації є те, що деталізовані показники якості дещо нівелюються, бо внесок великих кількісних значень одних деталізованих показників до загальної оцінки рейтингу компенсує низькі значення інших.

Третя модифікація реалізує важливий принцип співвимірності деталізованих показників шляхом зіставлення їх із показниками того підприємства, для якого відповідний деталізований показник має найкраще (максимальне) значення у вибірці. Так, для кожного показника можна відшукати у вибірці максимальне значення, після чого показники a_{ij} нормалізуються, зокрема, діленням їх на відшукане максимальне кількісне значення і-го показника у вибірці:

$$x_{ij} = \frac{a_{ij}}{\max\limits_{j=1,\ldots,m} a_{ij}}, \quad i = 1, \ldots, n; \quad j = 1, \ldots, m \qquad (3),$$

де x_{ij} — стандартизовані (нормалізовані) деталізовані показники якості.

Покращення фінансового стану підприємства можливе за рахунок збільшення вхідних та зменшення вихідних грошових потоків. Підвищення розмірів вхідних грошових потоків можливе за рахунок:

1) збільшення виручки від реалізації;

2) продажу частини основного капіталу;

3) рефінансування дебіторської заборгованості.

Скорочення вихідних грошових потоків можливе за рахунок:

1) зниження витрат, які відносяться на собівартість продукції;

2) зниження витрат, які покривають за рахунок прибутку.

Основним заходом покращення фінансового стану є збільшення виручки від реалізації. В свою чергу розмір виручки від реалізації залежить від:

1) обсягів реалізації продукції;

2) ціни одиниці продукції, що реалізується [3].

Щоб збільшити обсяги реалізації, потрібно максимально активізувати збутову діяльність підприємства. Стимулювати збут можливо різними методами. Бажаний результат можна отримати наданням знижок покупцям, помірними зменшеннями цін, застосуванням масової реклами. Не існує для всіх підприємств єдиного рецепту збільшення обсягів реалізації. Тип заходів залежить від особливостей конкретного підприємства та обраної ним стратегії маркетингу.

Також одним із важливих шляхів покращення фінансового стану є мобілізація внутрішніх резервів. Це:

1) проведення реструктуризації активів підприємства;

2) сукупність заходів, пов'язаних зі зміною структури та складу активів балансу;

3) перетворення в грошову форму наявних матеріальних та фінансових активів підприємства [4].

Внутрішні резерви підприємства складаються з явних та прихованих. Виявлення явних резервів здійснюється через ліквідацію: втрат окремих видів ресурсів, перевищення норм їх витрачання.

Особливу увагу необхідно звернути на приховані резерви. Приховані резерви — частина капіталу, що ніяк не відображена в балансі. Розмір прихованих резервів балансу дорівнює різниці між балансовою вартістю окремих май-

нових об'єктів підприємства та їх реальною вартістю.

Шляхами покращення фінансового стану підприємства через виявлення прихованих резервів є: здача в оренду основних засобів, які не повною мірою використовуються у робочому процесі; використання зворотного лізингу.

Одним з основних напрямів пошуку резервів є зменшення вихідних грошових потоків через зниження собівартості продукції та витрат, джерелом покриття яких є прибуток. На кожному підприємстві, залежно від його особливостей, можуть бути різними набір факторів, які впливають на собівартість [6].

Таким чином, після розгляду необхідності оцінки фінансового стану підприємства та шляхів його покращення слід зазначити, що вони є необхідною умовою для нормального функціонування. Оцінка є необхідною передумовою для ведення діяльності підприємства усіх форм власності, а також є необхідною для основних користувачів, яких цікавить фінансово-господарська діяльність вітчизняних та зарубіжних підприємств.

ВИСНОВКИ

Оцінка фінансового стану — невід'ємна частина економічного аналізу діяльності підприємства, без якого неможливе раціональне ведення господарства будь-якого суб'єкта господарювання. Враховуючи це, фінансовий стан — одна з найважливіших сторін господарської діяльності кожного підприємства.

Розуміння фінансового стану підприємства та його своєчасний і якісний аналіз, вибір необхідного методу аналізу та системи показників, що забезпечить всебічне вивчення та представлення діяльності підприємства є основоположними для прийняття управлінських рішень, спрямованих на вирішення питання обрання напрямів діяльності та розвитку підприємства, покращення його ефективності, конкурентоздатності та прибутковості.

Література:

1. Болюх М.А. Економічний аналіз: навч. посіб. / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток / За ред. НАНУ проф.. М.Г. Чумаченко. — Вид. 2-е. — К.: КНЕУ, 2003. — 540 с.

2. Грабовецький Б.Є. Ранжування показників фінансово-господарської діяльності підприємства для побудови комплексної стратегічної програми на основі методу експертних оцінок Дельфі / Б.Є. Грабовецький, О.В. Антонюк // Економіка та держава. — 2010. — №9. — С. 40—41.

3. Карпенко Г.В. Шляхи удосконалення фінансового стану підприємства// Економіка держави. — К.: 2010. — №1. — 61—62 с.

4. Марцин В.С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість-основні складові оцінки фінансового стану підприємства // Економіка, фінанси, право. — К.: 2009. — №7. — 26—29 с.

5. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навч. посібник / В.О. Мец. — К.: КНЕУ, 1999. — 132 с.

6. Обущак Т.А. Сутність фінансового стану підприємства // Актуальні проблеми економіки. — К.: 2009. — №9. — 92—100 с.

7. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / За ред. А.М. Поддєрьогіна. — К.: КНЕУ, 2006, — 460 с.

8. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства. — К.: Знання, 2008, — 662 с.

References:

1. Boliukh, M.A. Burchevs'kyj, V.Z. and Horbatok, M.I. (2003), Ekonomichnyj analiz [Economic analysis], KNEU, 2nd ed, Kyiv, Ukraine.

2. Hrabovets'kyj, B.Ye. (2010), "Ranking indicators of financial and economic activity of the enterprise to build a comprehensive strategic program on the basis of expert assessments Delphi", Ekonomika ta derzhava, vol. 9, pp. 40—41.

3. Karpenko, H.V. (2010), "Ways of improving the financial situation of the company", Ekonomika derzhavy, vol. 1, pp. 60—62.

4. Martsyn, V.S. (2009), "Reliability, solvency and financial stability, the main components of assessing the financial situation of the company", Ekonomika, finansy, pravo, vol. 7, pp. 26—29.

5. Mets, V.O. (1999), Ekonomichnyj analiz finansovykh rezul'tativ ta finansovoho stanu pidpryiemstva [Economic analysis of financial results and financial condition of the company], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Obuschak, T.A. (2009), "The essence of the financial condition of the company", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 9, pp. 92—100.

7. Poddier'ohin, A.M. (2006), Finansy pidpryiemstv [Finance Companies], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Savyts'ka, H.V. (2008), Ekonomichnyj analiz diial'nosti pidpryiemstva [Economic analysis of the company], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2014 р.

УДК 339.94.

О. В. Чеберяк,
асистент кафедри міжнародної економіки, КНЕУ ім. В. Гетьмана

ПЕРЕДУМОВИ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Cheberiak,
Assistant at The Department of International Economics, KNEU

BACKGROUND AND OBJECTIVE NECESSITY FOR MODERNIZATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

У статті надано характеристику основним складовим аграрного потенціалу України: земельним, водним, трудовим ресурсам, географічним та кліматичним умовам. Також автором аналізуються стримуючі фактори для ефективного використання існуючих сільськогосподарських конкурентних переваг на практиці.

The article gives a characteristics to the main components of Ukraine's agricultural potential: land, water, labor, geographical and climatic conditions. Also, the author analyzes the constraints to the effective use of existing agricultural benefits in practice.

Ключові слова: аграрний потенціал, модернізація, інновації, матеріально-технічне забезпечення, інформаційне забезпечення.
Key words: agricultural potential, modernization, innovation, logistical support, information support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний потенціал визначається наявністю і співвідношенням кількісних та якісних характеристик земельних, кліматичних, географічних, трудових і матеріально-технічних ресурсів. Вони поєднані між собою в процесі виробництва сільськогосподарської продукції та утворюють цілісну інтегровану систему, яка постійно удосконалюється під впливом інноваційних наукових досягнень. Україна, маючи близько 25% світових чорноземів, значний трудовий ресурс, надзвичайно сприятливі кліматичні умови, вигідне географічне положення, аграрно-орієнтовану історію, навіть за світовими критеріями, володіє потужним сільськогосподарським потенціалом. Однак проблема неефективного використання наявних природних переваг на практиці повстає перед аграрним сектором вітчизняної економіки не перший рік та в часи швидкого розповсюдження глобальної проблеми голоду стає все гострішою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Зовнішні та внутрішні ресурси, фактори, напрями, етапи та шляхи модернізації аграрного сектору економіки країн світу та України у своїх наукових працях досліджували О. Білорус, О. Березін, В. Власов, В. Галушко, В. Геец, Е. Ковальов, В. Кодратьев, В. Месель-Веселяк, А. Поручник, Ч. Роджер, О. Серова, П. Саблук, Д. Стенли, Б. Черняков та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виокремлення і систематизація передумов модернізації аграрного сектору вітчизняної економіки та обгрунтування її об'єктивної необхідності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Значення сільськогосподарського виробництва для української економіки важко недооцінити:

Передплатний індекс 21847

дана галузь формує близько 10 % ВВП [1] та 27% відсотків експорту країни [2], що значно перевищує середньоєвропейський рівень (табл. 1).

Значна частка аграрної продукції у ВВП та експорті країни зумовлені, перш за все, надзвичайно сприятливими природно-географічними умовами. Якщо брати фізичний критерій потенціалу аграрного сектору економіки України, то за рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (0,9 га на одного мешканця), Україна серед європейських країн поступається лише Республіці Білорусь з показником у 0,96 га на одну особу, а за забезпеченістю ріллею (0,7 га на одну особу) випереджає всі країни Європи. Якісна структура даного природного ресурсу також є вражаючою, адже 73 % ріллі України становлять найбільш родючі чорноземи та лучно-чорноземні грунти [3, с. 22].

Рисунок 1 наочно демонструє, що Україна вирізняється високим показником сільськогосподарських територій та значним рівнем їх розораності не лише серед західноєвропейських та американських країн, а й серед країн-сусідів.

Вкрай важливим фактором розвитку сільського господарства є і забезпеченість країни водними ресурсами, адже в наслідок значного приросту світового аграрного споживання, з 1961 до 2007 року витрати води на виробництво пшениці зросли на 272,5%, кукурудзи — 386%, рису — 305,9%, сої — 820,3%, картоплі — 114,3%, молока — 180,7%, яловичини — 216%, свинини — 400,9%, птиці — 978,2%. [4, с. 18]. Тому в сучасних умовах дефіциту водних ресурсів все гостріше постає питання забезпеченості країни прісною водою. Хоча Україна і не є збалансовано забезпеченою водою, проте західний, центральний та північний регіони мають досить вдалу річкову сітку. Загальний обсяг річкового стоку становить 210 куб. км, у тому числі 130 куб. км формуються за межами України. Усього в Україні близько 73 тис. річок. Майже 11 куб. км води акумулюють 3 тис. озер, у тому числі 2,5 куб. км прісної, 80 водосховищ і 20 тис. ставків мають запас води 24 куб км. Запаси підземних вод в Україні становлять майже 20 куб. км і зосереджені переважно на півночі й заході [5]. Однак не лише сільське господарство є значним споживачем води: в Європі, наприклад, з загального обсягу забору води в середньому 44% припадає на сільське господарство, 40% — на промисловість та виробництво енергії, 15% — на комунальне водопостачання [6]. В Україні ж доля водних ресурсів відведена на аграрний сектор сягає 51%, що в період стагнації промисловості є посильним тягарем для природного середовища, проте з відродженням суб'єктів промисловості у майбутньому, вітчизняна економіка може зіткнутися з проблемою водного дефіциту.

Якщо говорити про вартісний показник природніх ресурсів країни, то він теж є суттєвим. За оцінками фахівців Ради по вивченню продуктив-

Таблиця 1. Частка ВВП, створеного в с/г та частка с/г продукції в експорті деяких країн світу, %

Країна	Частка ВВП створеного в сільському господарстві 2009–2012* рр., %	Частка сільськогосподарської продукції в експорті країни, 2012 р., %
Україна	10	27
Китай	10	3,2
Бразилія	5	35,6
Польща	4	13,3
Росія	4	6
Франція	2	13,8
Німеччина	1	6,5
США	1	11,1

* Франція — 2009 р., Німеччина, Польща — 2010 р., Росія, США, Китай, Україна — 2011 р., Бразилія — 2012 р.
Джерело: побудовано автором на основі [1] та [2].

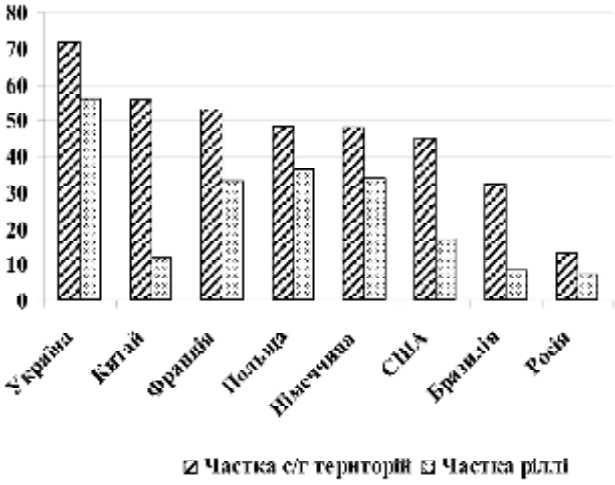

Рис. 1. Частка сільськогосподарських земель та частка ріллі у загальній території країни, 2011 р., %

Джерело: побудовано автором на основі [1].

Передплатний індекс 21847

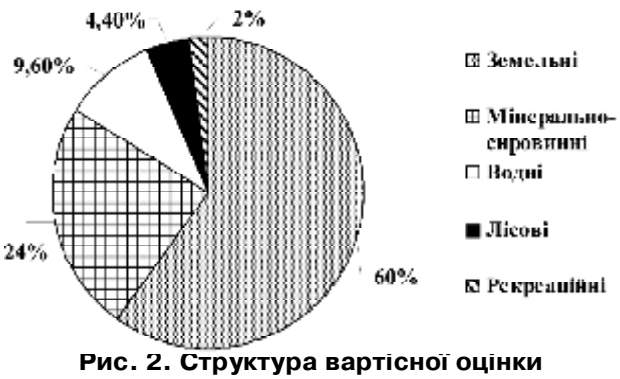

Рис. 2. Структура вартісної оцінки природно-ресурсного потенціалу України, %

Джерело: [5].

них сил (РВПС) України НАН України, орієнтована вартість всіх природних ресурсів країни становить 5 трлн дол. США, а основна частина цієї суми (близько 3 трлн) припадає саме на земельні ресурси, а 0,48 трлн — на водні [5], від якості та інтенсивності використання яких залежить продуктивність рослинництва та тваринництва (рис. 2).

З-поміж багатьох факторів впливу на розвиток сільського господарства, вирізняється вигідне географічне положення країни. Україна знаходиться в Центрально-Східній Європі на перехресті важливих транспортних шляхів між державами і континентами, межуючи з багатьма країнами та маючи вихід до Чорного і Азовського морів. Це дає змогу підтримувати морські транспортні зв'язки з Росією, Грузією, Туреччиною, Болгарією, Румунією, а через протоки Босфор і Дарданелли виходити у Світовий океан. Окрім зрошувальної функції могучі ріки України служать вигідними магістралями для недорогого перевезення врожаю до морських портів. Річковим транспортом по Дунаю Україна зв'язана з державами Центральної Європи, Дніпро дає вихід до Білорусі. Вигідне економіко-географічне положення України щодо сусідніх держав може бути широко використане для оперативного та зручного перевезення сільськогосподарської продукції, яка може швидко псуватися.

Для систем життєзабезпечення рослин, тварин і людей, а також виробництва основного обсягу продуктів харчування на землі, під відкритим небом, із непереборним впливом зміни погодних умов, нині немає відомих альтернатив. Незважаючи на певні досягнення у сфері дублювання природних ресурсів і процесів вирощування окремих видів продовольства (тепличне землеробство на "гідропоніці" тощо), створити досконалі штучні, повністю автономні системи життєзабезпечення не вдається [7]. Тому кліматичні умови є невід'ємною складовою розвитку сільського господарства. За цим параметром Україна теж володіє виграшними позиціями, маючи помірно-континентальний клімат на більшості території та субтропічний — в Криму. Кліматичні умови України характеризуються значними варіаціями завдяки великому розмаху з півночі на південь і із заходу на схід, що є сприятливим для розвитку сільського господарства, адже всюди є можливість вирощувати культури помірного поясу; на півночі, де менше тепла, — вологолюбні і невибагливі рослини; на півдні, Закарпатті та Криму — теплолюбні та посухостійкі наприклад соняшники, кукурудза, виноград; у середній, лісостеповій частині — зернові, цукрові буряки тощо.

Вітчизняна економіка має ще одну важливу конкурентну перевагу у галузі сільського господарства — це значний трудовий потенціал, якому належить вирішальна роль у ресурсному забезпеченні будь-якого виробництва.

Не зважаючи на міграційні процеси (особливо серед молоді), урбанізацію та демографічну кризу, частка сільського населення та частка зайнятих в аграрному секторі економіки в Україні залишається досить великою у порівнянні з іншими країнами світу. Цікавим є показник зайнятих в сільському господарстві, який для нашої країни у 2011 р. становив 16,8%, що в 5,6 разів перевищує аналогічний показник Франції, та у 8,6 разів — Німеччини та США (табл. 2).

Зазначені високі показники, в першу чергу, обумовлені використанням застарілої техніки та декваліфікації населення, призводячи до зниження рівня продуктивності сектору, що складає 11,7

Таблиця 2. Деякі показники аграрного сектору країн світу, 2012 р*

Країна	Сільське населення, млн осіб	Частка сільського населення (по відношенню до всього населення), %	Частка зайнятих в сільському господарстві (по відношенню до всіх зайнятих), 2009–2011* рр., %
Китай	651,364	48	37
Польща	15,091	39	13
Україна	14,096	31	16,8
Німеччина	21,230	26	2
Росія	37,323	26	10
США	54,542	17	2
Бразилія	30,053	15	17
Франція	9,028	14	3

* Франція, Бразилія — 2009 р., Польща, Китай, США — 2010 р., Франція, Німеччина, Україна — 2011 р.
Джерело: Побудовано автором на основі [1].

тис. дол. на особу (для порівняння у Бельгії цей показник становить 156,4 тис. дол. на особу, Франції — 118,9, Німеччині — 79,3, Болгарії — 31,5). У сільському господарстві спостерігається найнижча освіченість працівників порівняно з іншими видами діяльності: лише 10,7% мають повну вищу освіту. Причому, у галузі сільського господарства працюють 66% усіх зайнятих у неформальному секторі, з яких 96 % не мають вищої освіти [8]. Керівники сільськогосподарських підприємств не досконально володіють законодавчою базою, деталями документообігу та культурою ведення бізнесу, працівники ж не мають досвіду використання сучасного сільськогосподарського устаткування та нових методів у рослинництві та тваринництві. Дана проблема загострюється низькою привабливість аграрної освіти та немотивованістю зайнятих в сільському господарстві (середній рівень заробітної плати в сільському господарстві в розрахунку на одного штатного робітника у 2010 р. — 2239 грн. [9].

За статистикою в Україні рівень ризику загибелі та травмування працівників на виробництві з розрахунку на 100 тис. працюючих порівняно, наприклад, з Великобританією вищий у 8,5, Японією — у 3, Німеччиною — у 2 рази. У 2005 році в АПК було травмовано 2,9 тис., а 236 загинуло — це найвищий рівень по усіх галузях економіки. Майже 73% нещасних випадків та аварій сталися з організаційних причин, 14% — з технічних, 13% — з психофізичних [10, с. 124]. Ці вражаючи статистичні дані також не додають привабливості галузі.

Перелічені переваги вітчизняного сільського господарства мають природнє та історичне походження, а для ефективного їх використання в умовах потужної глобальної конкуренції інноваційний потенціал є невід'ємною складовою. Наявність природних ресурсів, зокрема землі для виробництва продовольства, визначала суспільний розвиток на ранніх стадіях — етапі аграріанізму (500—1500 рр.) і розвиненого аграріанізму (1500—1700 рр.), за Е. Медісоном, а у подальшому значення природних ресурсів для суспільного розвитку знижувалося. Більше того, часто спостерігається згубний вплив багатства природних ресурсів на економічне зростання, зокрема відомий феномен "датської хвороби", внаслідок того, що витісняються інші типи капіталу; формується у громадян і урядів хибне відчуття безпеки та поведінка лише щодо пошуку ренти [11, с. 28].

Схожу ситуацію спостерігаємо і в аграрному секторі економіки України: за експертною оцінкою Світового банку, сільськогосподарський потенціал вітчизни використовується лише на 25—30% [12], що призвело до того, що за роки незалежності виробництво валової продукції сільського господарства знизилось на 31,1 %, у тому числі — рослинництва — на 11,8 %, тваринництва — на 47,2 %. З 2000 р. відбувається поступове зростання виробництва валової продукції галузі, приріст якої у 2010 р. становив 41,6 % у порівнянні з 1999 р., у т. ч. рослинництва — 65,8 %, тваринництва — 17,7 %, проте рівня 1990 року так досі і не досягнуто [3, с. 22].

Невтішний стан цієї перспективної сфери діяльності країни спричинений відсутністю комплексу інноваційних заходів, необхідність в яких викликана низкою як внутрішніх, так і інтеграційних причин. Процес розвитку будь-якої системи, у тому числі й продовольчого виробництва, пов'язаний зі змінами її параметрів, які зумовлюють перехід системи до іншого стану, а вітчизняна економіка й досі використовує застарілі управлінські методи, технології, матеріально-технічну базу, що створюють бар'єр для формування модернізованої, інноваційної та прибуткової галузі. Держави з високим рівнем економічного розвитку впродовж багатьох років інвестують у розробку та імплементацію агроінновацій, які спрямовані на підвищення продуктивності в сільському господарстві. За ринкових умов аграрний сектор економіки має виробляти конкурентоспроможну продукцію, яка б відповідала вимогам споживачів та могла б витримати кон'юнктуру глобального ринку, що є не можливим без впровадження наукових розробок та інноваційного підходу.

Що ж стосується інноваційного потенціалу України, то він формувався в період розгортання у світі науково-технічної революції та характеризувався відносно високими якісними показниками. Доречно зазначити, що у складі єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР науково-технічний потенціал України був досить вагомим. Так, за даним ЮНЕСКО, її частка у світовому науково-технічному потенціалі становила майже 7%. Маючи всього 2,7% території СРСР і 18% від усього населення, Україна водночас значною мірою була задіяна у міжнародній науково-виробничій кооперації, не кажучи вже про її високу питому частку в міжреспубліканському поділі праці, на яку припадало майже 40% виробництва науково-технічної продукції та нових технологій за охоплення близько 20% сукупного ВВП народногосподарського комплексу СРСР. [13, с. 432]. Однак слід констатувати, що за роки незалежності Україна не лише не змогла примножити інноваційні здобутки, але й зберегти ті, що були. У 1990-х роках удвічі скоротилися кількість проектних і дослідних організацій, майже на 50% зменшилася чисельність наукових працівників, а питома вага асигнувань на розвиток НДДКР з 3% скоротилася до 0,3% ВВП країни [13, с. 432]. Перелічені заходи негативно відобразилися на матеріально-технічному оснащенні усіх галузей економіки країни, у тому числі і сільськогосподарської. Перш за все, це було викликане відсутністю розвитку фермерського та кооперативного господарства з ефективним менеджментом на місці ліквідованих механізованих колгоспів.

За методологією Світового економічного форуму, всі країни поділяються на три групи за стадією розвитку. На першій стадії розвитку (factor-driven stage) країни конкурують на базі низьких

Передплатний індекс 21847

Таблиця 3. Вага субіндексів для кожної стадії розвитку країни (%)

Вага	Стадія факторів виробництва	Стадія ефективності	Інноваційна стадія
Базові вимоги	60	40	20
Фактори ефективності	35	50	50
Інноваційні фактори	5	10	30

Джерело: [14].

цін, оскільки використовують природні ресурси та дешеву робочу силу. На другій стадії розвитку (efficiency- driven stage) важливим є ефективність виробництва, надходження інвестицій, покращення інфраструктури та взаємодія бізнесу та держави. Країни, що знаходяться на третій стадії розвитку (innovation- driven stage) будують свою економіку не лише на основі ефективності, але й на основі інновацій, які сприяють виробництву диверсифікованої та високотехнологічної продукції. Тому для вимірювання глобального індексу конкурентоспроможності для субіндексів застосовується різна вага на різних етапах розвитку країн [14] (табл. 3).

За експертною оцінкою Світового економічного форуму, доля базових вимог, до яких відносяться інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, початкова освіта, зменшується з кожним етапом розвитку. А доля інноваційних факторів таких, як R&D та високої культури ведення бізнесу зростає до третьої стадії розвитку з 5 до 30%. Фактори ефективності є незмінними на другій та третій стадії економічного розвитку країн та представляють собою вищу освіту та професійну підготовку, ефективність та ємність ринків товарів, послуг та робочої сили, рівень розвитку фінансового ринку та технологічну забезпеченість.

Цікавим є те, що країни, що знаходяться на різних стадіях модернізації комбінують у своєму розвитку всі три уклади: аграрний, індустріальний та постіндустріальний. Так, в сільське господарство вносять вклад не лише аграрні країни, а й країни, що знаходяться на індустріальній та постіндустріальній стадії розвитку. Найвизначнішим є те, що внесок країн, що знаходяться на інноваційній стадії розвитку в світове сільське господарство вищий, ніж у країн, переважно з аграрною та сировинною економікою [15]. Це свідчить про колосальну важливість інноваційної складової виробництва та необхідність модернізації економік країн світу.

Україна, за даними ВЕФ, знаходиться лише на другій стадії розвитку, стадії ефективності. Перехід до інноваційної стадії розвитку в поєднанні з наявними природними ресурсами може зробити країну лідером глобального продовольчого ринку. Саме тому модернізація АПК України має стати національним пріоритетом.

Що ж стосується сучасного рівня забезпеченості сільського господарства України основними засобами в цілому, то його можна охарактеризувати як незадовільний, про що свідчить зменшення їх вартості у 2009 р. відносно 1996 р. на 88,9 %; в економіці України в цілому зменшення вартості основних засобів за цей період становило 30,9 %. Фактична наявність основних засобів з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь значно нижча за їх нормативну потребу, зокрема у рослинництві вона становить лише 14,3 %, тваринництві — 14,7 % [3, ст. 16].

Матеріально-технічна незабезпеченість аграрного сектору проявляється не лише у відсутності збільшення кількості сільськогосподарських машин, а й у зношенні наявних запасів. Через технічні несправності та фізичне спрацювання в Україні щорічно не використовується 25—35 % тракторів, комбайнів та інших машин, що призводить до порушень технологій виробництва продукції та втрат майже третини врожаю. Так, парк наявних комбайнів зношений на 82 %. У результаті щорічні втрати зерна від несвоєчасного збирання зернових і зернобобових сягають від 2,5 до 3,4 млн тонн [16, с. 126].

Економія на сільськогосподарській техніці призводить до проблеми не лише кількісної втрати урожаю, а й зниження його якості. За рахунок використання технологій першого покоління, виробники продають за кордон фуражне зерно за нижчими цінами і недоотримують третину доходу, який могли б мати експортуючи продовольче зерно. Сільськогосподарські машини за якісними характеристиками відстають від світових на 2—3 покоління, їх продуктивність нижча в середньому на 40—60%, а окремих машин — у рази при більших затратах праці на обслуговування й експлуатацію та вищій матеріаломісткості [16, с. 4]. Застаріле технічне забезпечення також спричиняє високу енерго- та ресурсозатратність галузі, що збільшує собівартість продукції, а отже підвищує відпускні ціни та зменшує прибуток виробників. На обробіток 1 га землі в Україні витрачається близько 120 л дизпалива, що на 33% більше, ніж у середньому по Європі. У 2006 р. енергоємність продукції й послуг в Україні більш як у 5 разів перевищувала середньосвітовий рівень [17]. У той же час, західні виробники перейшли на використання техніки четвертого покоління — мультиопераційної енерго- та ресурсозберігаючої і навіть керованою супутниковими системами, такої, що відповідає сучасним високим технологічним і екологічним вимогам. Слід зазначити, що сільськогосподарська техніка зарубіжного виробництва має вищі технологічні показники, триваліші терміни експлуатації. Наприклад, застосування технології на базі зарубіжних машин і технологічних операцій при виро-

Таблиця 4. Урожайність основних сільськогосподарських культур деяких країн світу у 2012 р., кг/га

	США	Німеччина	Франція	Бразилія	Китай	Польща	Україна
Пшениця	31148	73283	75992	23158	49952	41196	27999
Ячмінь	36533	61925	67381	25275	28571	36018	21064
Кукурудза	77442	97863	90854	50117	59555	62615	47946
Соя	26647	20000	27808	26346	18963	17076	17065
Соняшник	16960	23788	23133	15813	24937	17613	16505
Цукрові буряки	655933	693633	864785	---------	487050	582476	410757
Картопля	418114	447570	411129	268103	158183	243751	161460

Джерело: побудовано автором на основі [21].

щуванні цукрових буряків забезпечує підвищення врожайності в 2,6 рази, зниження собівартості на 33% і затрат праці на 80% порівняно з технологією на базі вітчизняних машин [18]. В Україні ж, за оцінками вчених, лише 10—15% сільськогосподарських виробників використовують високоефективні ресурсозберігаючі технології [19, с. 55].

На жаль, вітчизняне машинобудування за кількісними та якісними показниками суттєво відстає від зарубіжного, через що відзначено недобір сільськогосподарської продукції, адже в загальному спаді сільськогосподарського виробництва на фактор механізації припадає майже 50% [17]. Через дефіцит фінансування, вітчизняний виробник не в змозі забезпечити повністю аграрний сектор України якісною технікою, що й викликає необхідність в імпорті сільськогосподарських машин.

Важливим показником виробництва сільськогосподарської сировини є урожайність основних сільськогосподарських культур. На перший погляд, вона в Україні щороку збільшується, що можна продемонструвати показником рівня урожайності зернових та зернобобових, яка зросла з 19,4 ц/га у 2000 р. до 29,8 ц/га у 2009 р. Проте, якщо провести порівняльний аналіз вітчизни з основними агровиробниками світу, то результати є невтішними по всім сільськогосподарським культурам (табл. 4). Україна в середньому виробляє 35—36 млн тонн зерна в рік, проте середня врожайність складає 35% врожайності в країнах ЄС, що спричинене саме значним відставанням в техніко-технологічному оснащенні галузі [20, с. 49].

Дані таблиці свідчать про значне відставання рівня урожайності по всім основним сільськогосподарським культурам в Україні. Для прикладу можна порівняти дані показники для України та Франції: урожайність пшениці на українських полях — це 37% врожайності даного злаку в Франції, ячменю — 31%, кукурудзи — 53%, сої — 61% , соняшника — 71% , цукрового буряка — 48% та картоплі — 39%. Колосальне відставання в рівні урожайності земель також викликане відсутністю сучасних підходів щодо обробки грунту та самого процесу вирощування сільськогосподарських культур, які застосовуються по всьому світі такі, як No-Till та гідропоніка.

Якщо ж продовжити порівняльний аналіз, але вже у тваринництві, то Україна також поступається іншим державам світу. Так, якщо у 2008 р. в Україні показник кількості поголів'я великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь становив 13,3 голів, то в країнах ЄС — 49,3, Німеччині — 76,6, Франції — 68 голів, в Республіці Білорусь — 44,9 голови. Корів в Україні на 100 га угідь налічується 7,4 голови, в країнах ЄС — 13,2, Німеччині — 24,9, Франції — 12,9, Республіці Білорусь — 16,4. На 100 га сільськогосподарських угідь в країнах ЄС виробляється яловичини у 3,8 разу більше, ніж в Україні, у Німеччині — 6,2, Франції — 4,5, в Республіці Білорусь — у 2,6 рази [3, с. 10]. Тваринництву характерна відсутність вітчизняної селекційно-племінної бази високопродуктивних порід великої рогатої худоби та свиней, що ще раз підкреслює те, що наукові розробки не знаходять свого застосування на практиці.

Відсутність диверсифікованості виробництва також впливає на відставання галузі. В зрілій ринковій економіці постійний, динамічний процес диверсифікації означає підвищення ефективності функціонування господарства, а його рівень є однією з характеристик розвитку національної економіки. За рейтингом експертної оцінки IMD, Україна у 2013 році посідає 52 місце з 60 країн за рівнем диверсифікації економіки. Першу трійку складають США, Німеччина та Малайзія, а найближчими сусідами України по рейтингу стали Греція (51) та Естонія (53). Російська федерація має ще нижчий показник — 57 місце [22]. Українська економіка зорієнтована на задоволення поточного попиту, більшою мірою сформованим на внутрішньому ринку. Сировинна орієнтація експорту також не є позитивним вкладом в модернізацію виробництва, в тому числі і в аграрному секторі. Ще в 90-х роках Україна була крупним експортером борошна, тобто продукту з високим рівнем обробки, а починаючи з 2000-х національні виробники постачають на світовий ринок переважно зерно, тобто сировину. У загальній структурі експорту у 2010 р. готова харчова продукція становила 25,9%, тоді як сільськогосподарська продукція — 47,8% [3, с. 4].

Ще однією причиною модернізації є далеко не досконала інфраструктура. Вигоди від конкурентного геополітичного становища нівелюються відсутністю головних під'їзних шляхів та зношеністю основних інфраструктурних об'єктів, яка не відповідають міжнародним стандартам. Через транспортні шляхи з поганим асфальтним покрит-

тям виробники можуть втрачати до 20% зернових. Нарощування будівництва виробничої інфраструктури сільгоспвиробництва, що включало елеватори, дороги, перевалочні термінали в портах та ін., протягом 2000—2008 рр. майже зупинилося у 2009 р. через фінансово-економічну кризу. Нині майже не будуються магістральні водогони сільськогосподарського призначення, автомобільні дороги з твердим покриттям для внутрішньогосподарського призначення, комбікормові підприємства та цехи, тепличні комбінати та механізовані склади для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів та вапняних матеріалів.

Окрім того існує проблема якісного ведення сільського господарства — це низький рівень інформаційного забезпечення. Адже, головною метою розробки інформаційних технологій для аграрного консультування, що базується на значеннях, є створення сучасних інформаційних технологій підтримки процесів консультування та прийняття рішень аграрними дорадчими службами.

У всьому розвиненому світі інформаційні технології стали важливим атрибутами фермерів, що дозволяють слідкувати за ринком, опрацьовувати складні розрахунки, розширювати базу даних, отримувати новітню інформацію по техніко-технологічним та управлінським питанням. Наприклад, в 2009 р. доступ до Інтернету мали 59% американських фермерів, а на 64% ферм комп'ютер став повсякденним інструментом [23, с. 95].

ВИСНОВКИ

Знаходячись у складі СРСР, український аграрний сектор розвивався автономно від світового, проте з набуттям незалежності ситуація докорінно змінилася та особливості його розвитку у великій мірі формуються під впливом економічних процесів у світі. На ринкових засадах перебудова економіки України супроводжується дедалі глибшим залученням нашої країни до світового економічного простору, активізацією її зовнішньоекономічної діяльності. Економічні стосунки з іншими країнами стають дедалі ширшими й різноманітними. Першим значним кроком інтеграції до світової спільноти стало приєднання нашої вітчизни до Світової організації торгівлі у 2008 р., що зобов'язує керуватися правилами та вимогами даної організації в міжнародній торгівлі товарами та послугами. Стратегічною ціллю України також є підписання угоди про вільну торгівлю з ЄС, що вимагає дотримання чинних у світі вимог екологічної безпеки, зменшення ресурсоємності сільськогосподарської продукції та підвищення на цій основі її конкурентоспроможності. Потенційна здатність вітчизняних земель до продовольчого забезпечення, за оцінками різних експертів, знаходиться у межах від 150 до 500 млн осіб [3, с. 22], що у часи глобальної продовольчої кризи може зробити Україну основним постачальником сільськогосподарської продукції на світовий ринок. За умови модернізації аграрного сектору економіки, Україна може зіграти ключову роль у вирішенні проблеми дефіциту продовольства у світі, адже за прогнозами ООН і Організації економічного співробітництва і розвитку, до 2019 р. за темпами приросту аграрного виробництва Україна поступатиметься тільки Бразилії і випередить Китай і Індію. Відповідно до вищезазначеного, аграрне виробництво має бути реалізоване з дотриманням світових норм та стандартів щодо виробництва сільськогосподарської продукції.

Література:

1. Офіційний сайт Світового Банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS

2. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=BR%2cCN%2cFR%2cDE%2cPL%2cRU%2cUA%2cUS

3. Аналітична доповідь "Розвиток агропромислового виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України". — 2011 р., НІСД, Київ, Україна.

4. Власов В., Власов Д. Глобальні водні ресурси та їх використання // Вісник НАН України, № 10. — 2011 р. — С. 18—28.

5. Хвесик М.А. Продуктивні сили України: проблеми та перспективи розвитку // Економіка АПК. — № 4. — 2010 р. — С. 26—36.

6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.eea.europa.eu/themes/water/water-resources/water-use-by-sectors

7. Алимов. О.М., Даниленко А.І., Трегобчук В.М. та ін. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія // Об'єднаний ін-т економіки НАН України. — Київ. — 2005 р.

8. Карпенко В. Зайнятість сільського населення України як умова ефективного відтворення кадрового потенціалу аграрного сектора // Україна: аспекти праці. — № 5. — 2011. — С. 31—39.

9. Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій. — Київ, ННЦ ІАЕ. — 2011.

11. Емец А.В., Островецкий В.И. Некоторые подходы к анализу эффективности налогообложения внешнеэкономических операцій // Теория и практика управления. — 2005. — № 1. — С. 27—32.

12. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://interagro.in.ua/index.php?option=com_content&id=2736&view=article

13. Лук'яненко Д.Г, Поручник А.М., Колот А.М., Столярчук Я.М. та ін., Ресурси та моделі глобального економічного розвитку. — Київ: КНЕУ. — 2011.

14. Global Competitiveness Report 2011—2012, World Economic Forum, Geneva, Switzerland

15. Кондратьев В.Б. Современные процессы модернизации экономики зарубежных стран. — Москва: ИМЭМО РАН. — 2012.

16. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. акад. НААН П.Т. Саблука. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011.

17. Дідковська Л.І. Інноваційні перетворення у формуванні матеріально-технічної бази аграрного сектору // Економіка АПК. — № 9. — 2010. — С. 131—137.

18. Шульган І.М. Ефективність різних технологій та технічних засобів при вирощуванні цукрових буряків // Економіка АПК. — № 2. — 2010. — С. 107—111.

19. Сокольська Т.В. Інновації як ключовий чинник прискорення економічного зростання аграрного сектору України // Економіка та управління АПК. — № 4. — 2010. — С. 103—105.

20. Ukrainian Agriculture the Breadbasket of Europe: Agro Sector, Ukraine. Sector Report, Equity Research. — Renaissance Capital, 2008.

21. Офіційний сайт ФАО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fao.org/home/ru/

22. IMD WORLD COMPETITIVENESS YEARBOOK, 2013.

23. Черняков Б.А. Современные факторы модернизации аграрного сектора США // США Канада: экономика, политика, культура. — № 11. — 2012. — С. 83—102.

References:

1. Official website of the World Bank (2014), available at: http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS (Accessed 10 Jan 2014).

2. Official website of the World Trade Organization (2014), available at::http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=-BR%2cCN%2cFR%2cDE%2cPL%2cRU%2cUA%2cUS (Accessed 10 Jan 2014).

3. NISD (2011), "Rozvytok ahropromyslovoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovol'choi bezpeky Ukrainy", [Development of the agricultural production as a prerequisite for food security of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

4. Vlasov, V. and Vlasov, D. (2011), " Global water resources and their use", Visnyk NAN Ukrainy, vol. 10, pp. 18—28.

5. Khvesyk, M. A.(2010) "The productive forces of Ukraine: problems and prospects", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 26—36.

6. European Environment Agency (2014), available at: http://www.eea.europa.eu/themes/water/water-resources/water-use-by-sectors (Accessed 10 Jan 2014).

7. Alymov, O.M. Danylenko, A.I. and Trehobchuk, V.M. (2005), "Ekonomichnyj rozvytok Ukrainy: instytutsional'ne ta resursne zabezpechennia"[The economic development of Ukraine: institutional and resource support]: monohrafiia , Ob'iednanyj in-t ekonomiky NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

8. Karpenko, V. (2011), "Employment of the rural population of Ukraine as a condition for effective reproduction of human resources of the agricultural sector", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 5, pp. 31—39

9. The official website Ukraine State Statistics (2014), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 10 Jan 2014).

10. Sabluk, P.T. and Kropyvko, M.F. (2011), "Upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i sil's'kykh terytorij" [Management of complex development of agricultural production and rural areas], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

11. Emets, A.V. and Ostrovetskyj, V.Y. (2005), "Nekotorye podkhody k analyzu effektyvnosty nalohooblozhenyia vneshneekonomycheskykh operatsij" [Some approaches to the analysis of the efficiency of the taxation of foreign operatsiy], Teoryia y praktyka upravlenyiaiu, vol. 1, pp. 31—39.

12. InterAGRO (2014), available at: http://interagro.in.ua/index.php?option=com_content&id=2736&view=article (Accessed 10 Jan 2014).

13. Luk'ianenko, D.H. Poruchnyk, A.M. Kolot, A.M. and Stoliarchuk, Ya.M. (2011), "Resursy ta modeli hlobal'noho ekonomichnoho rozvytku" [Resources and models of global economic development], KNEU, Kyiv, Ukraine.

14. World Economic Forum (2011), Global Competitiveness Report 2011—2012, Geneva, Switzerland.

15. Kondrat'ev, V.B. (2012), "Covremennye protsessy modernyzatsyy ekonomyky zarubezhnykh stran" [Modern processes of modernization of the economy of foreign countries], YMEMO RAN, Moscow, Russia.

16. Sabluk, P.T. (2011), Orhanizatsijno-ekonomichna modernizatsiia ahrarnoi sfery [Organizational and economic modernization of agrarian sphere], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

17. Didkovs'ka, L.I. (2010) "Innovative transformation in forming of material and technical basis of agricultural sector", Ekonomika APK, vol.9, pp. 131—137.

18. Shul'han, I.M. (2010), " The effectiveness of different technologies and technical means in growing of sugar beets", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 107—111.

19. Sokol's'ka, T.V. (2010), "Innovation as a key factor in accelerating the growth of the agricultural sector of Ukraine", Ekonomika ta upravlinnia APK, vol. 4, pp. 103—105.

20. Ukrainian Agriculture the Breadbasket of Europe: Agro Sector, Ukraine (2008), Sector Report, Equity Research, Renaissance Capital, Kyiv, Ukraine.

21. Official website of FAO (2014), available at: http://www.fao.org/home/ru/ (Accessed 10 Jan 2014).

22. International Institute for Management Development (2013), IMD world competitiveness yearbook (2013), Lausanne, Switzerland.

23. Cherniakov, B.A. (2012), "Modern factors modernization of the US agricultural sector", SShA Kanada: ekonomyka, polytyka, kul'tura, vol.11, pp. 83—102.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.

УДК 631.11:657.42

Н. О. Окселенко,
асистент кафедри фінансів, Дніпропетровський державний аграрний університет

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ІНДИКАТОР ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

N. Okselenko,
assistant of the finance department, Dnipropetrovs'k state agrarian university

INTEGRAL INDICATOR OF CURRENT ASSETS USAGE EFFICIENCY

Розглядаються інструменти та підходи науковців до покращення оцінки ефективності використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств. У статті визначено індикатор ефективності використання оборотних активів як цифровий показник еволюції економічної величини, який враховує вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. Автором запропонований інтегральний індикатор визначення ефективності використання оборотних активів як один із можливих інструментів оцінки ефективності використання оборотних активів. Зручність даного підходу до розрахунку ефективності використання оборотних активів полягає в наявності єдиного показника, який на відміну від інших показників, враховує вплив внутрішніх та зовнішніх факторів. Доцільно будувати й систематично обчислювати інтегрований індикатор ефективності використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств двох типів, що базується на місячних даних та за річними даними.

It is cconsidered the instruments and scientific approaches to the assessment improving of current assets usage efficiency of agricultural enterprises. In the article it is defined the indicator of current assets usage efficiency as a numeral rate of the economic quantity evolution, which taking into account the influence of external and internal factors. The author proposed an integral indicator of current assets usage efficiency as one of the possible tools for evaluating the current assets usage efficiency. Ease of this approach to evaluation of the current assets usage efficiency is that a single parameter, which as opposed to the other indicators takes account of the influence of internal and external factors. It is advisable to create and systematically calculate an integral indicator of current assets usage efficiency of two types, based on monthly data and on annual data.

Ключові слова: оборотні активи, підвищення ефективності, інтегральний індикатор, аналіз, фактори.
Key words: current assets, increasing of efficiency, integral indicator, analysis, factors.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Оборотні активи забезпечують безперервність операційних процесів кожного підприємства, їх величина повинна бути мінімально необхідною, але достатньою. Тому для покращення роботи більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації вагомим резервом є підвищення ефективності використання їх оборотних активів, які займають значну питому вагу в структурі активів підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти економічного аналізу оборотних активів знайшли висвітлення у наукових працях вітчизняних і зарубіжних економістів, а саме Бланка І.О. [1], Бочарова В.В. [3], Дем'яненко М.Я. [6], Катан Л.І. [7], Костирко Л.А. [9], Ван Хорна Дж.К. [4] та інших. Не знижуючи ролі здійснених ними досліджень, слід відмітити, що вітчизняний методичний інструментарій даного виду управлінської діяльності перебуває на стадії формуван-

ня. Не дістала належного висвітлення низка важливих питань, пов'язаних з визначенням принципів та методів аналізу впливу оборотних активів на фінансовий стан підприємства. Потребує подальшої розробки та удосконалення системне бачення основних напрямів та етапів роботи, що мають бути проведені для досягнення мети ефективного використання оборотних активів.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Мета та завдання статті дослідити вплив різних факторів на обсяг та ефективність використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств та сформувати інтегральний індикатор ефективності використання цих активів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі класифікації зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на діяльність підприємства Гринчуцького В.І. [5, с. 42—44] та Корецького М.Х. [8, с. 23—26] нами запропоновано доповнити дану класифікацію та інтерпретувати вплив цих факторів на ефективність використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств, що на відміну від існуючої враховує поділ внутрішніх факторів на прямі та непрямі стосовно впливу на ефективність використання оборотних активів.

На основі вивчення й узагальнення літературних джерел стосовно досліджуваного питання нами сформульовано основні класифікаційні ознаки й виділено відповідні їм фактори впливу на ефективність використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств.

Серед науковців переважає думка, що в останні роки спостерігається зниження ефективності використання оборотних активів в результаті дії сукупності факторів, зокрема функціональних розладів економічних механізмів, які чинять негативний вплив на національну економіку.

Отже, ефективність використання оборотних активів не залишається постійною, а змінюється з часом під впливом різних факторів. Зовнішні фактори визначають рамки, в яких підприємство може маніпулювати внутрішніми чинниками раціонального руху оборотних активів. Зовнішні фактори здатні обмежувати гнучкість управління оборотними активами.

Внутрішні фактори, що впливають на обсяг та структуру оборотних активів сільськогосподарського підприємства можна умовно поділити на прямі та непрямі. Прямими вважаються фактори, які безпосередньо впливають на обсяг, структуру та ефективність використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств. За своєю природою, способом формування, вони є факторами внутрішнього функціонування підприємства. З їх допомогою можна досягти певних успіхів в реалізації поставленої мети.

Непрямі фактори — це умови, що дозволяють реалізувати наявні у сільськогосподарського підприємства можливості для ефективного використання оборотних активів.

Поділ внутрішніх факторів на прямі і непрямі уможливлює досить чітке визначення шляхів підвищення ефективності: покращення умов роботи з контрагентами, зниження тривалості виробничого та фінансового циклів, поліпшення організації складського господарства. Активне використання перелічених шляхів підвищення ефективності виробництва передбачає здійснення комплексу заходів, які за своїм змістом характеризують основні напрями розвитку і удосконалення виробництва (друга ознака групування факторів).

На практиці усі групи факторів є взаємозалежними й часто переплітаються один з одним.

Для цілей нашого дослідження ми розрізнятимемо індикатори та показники ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства.

Як відомо, індикатор — це цифровий показник еволюції економічної або фінансової величини, особливо значимої для проведення загальної економічної політики й оцінки її результатів [2, с. 213]. У свою чергу, показник — це свідчення, доказ, ознака чогось; наочне вираження (в цифрах, графічно) досягнень, результатів діяльності. Отже, визначимо індикатор ефективності використання оборотних активів як цифровий показник еволюції економічної величини (показника), який враховує вплив зовнішніх та внутрішніх факторів.

Поєднуючи етапи, показники та індикатори ефективності використання оборотних активів автором розроблена адаптаційна модель взаємозв'язку індикаторів та показників ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства (рис. 1).

Отже, виходячи з моделі, розробленої на рисунку 1 ми пропонуємо визначати індикатор ефективності використання оборотних активів — як систему показників, що в своїй сукупності кількісно характеризує ефективність використання оборотних активів, враховуючи вплив

Рис. 1. Адаптаційна модель взаємозв'язку індикаторів та показників ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства

Джерело: власна розробка автора.

зовнішніх та внутрішніх факторів з метою вияву тенденції впливу на фінансовий стан підприємства.

Індикатори отримують конкретний кількісний вираз через систему показників, які в залежності від їх набору можуть характеризувати певний аспект діяльності з більшим чи меншим ступенем деталізації, в абсолютних чи відносних величинах.

У розробленій автором адаптаційній моделі взаємозв'язку індикаторів та показників ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства нами вдосконалено поняття індикатору ефективності використання оборотних активів, що враховує етапність проведення аналізу, зовнішні та внутрішні фактори та якісні характеристики показників і дозволяє класифікувати індикатори. До існуючої класифікації індикаторів ефективності використання оборотних активів автором додані контролюючі індикатори. Вищезазначене дає можливість стверджувати, що автором вперше запропоновано адаптаційну модель взаємозв'язку індикаторів та показників ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства.

Ефективне використання оборотних активів безсумнівно впливає на економічні показники фінансового стану сільськогосподарського підприємства та на ефективність функціонування підприємства за такими аспектами:

По-перше, поточна платоспроможність визначається зіставленням ліквідних оборотних активів (грошових коштів, короткострокових фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості за мінусом неліквідної) та короткострокових зобов'язань (короткострокові кредити й позики, кредиторська заборгованість). Перевищення платіжних засобів над платіжними зобов'язаннями свідчить про поточну платоспроможність підприємства, а платоспроможність підприємства залежить від ступеня ліквідності балансу.

По-друге, наявність у підприємства власних оборотних активів є мінімальною умовою до-

Рис. 2. Реалізація адаптаційної моделі взаємозв'язку індикаторів та показників ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства

Джерело: власна розробка автора.

тримання фінансової стійкості. А показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів і ефективності діяльності підприємства. Саме ці показники і вимірюють прибутковість підприємства з різних позицій.

Якщо ефективність використання оборотних активів висока, то це позитивно відбивається на фінансовому становищі підприємства. Наприклад, якщо коефіцієнт оборотності елементів оборотних активів високий, це свідчить про високу ділову активність підприємства.

Для узагальнення визначення ефективності використання оборотних активів пропонується поєднати якісні та кількісні параметри показників для виокремлення та створення інтегрального індикатора ефективності використання оборотних активів в сільськогосподарських підприємствах. За базу приймаємо кількісний показник "величина оборотних активів" та "величина елементів оборотних активів". Доповненням мають бути якісні показники — коефіцієнт ліквідності, бо він надає можливість проаналізувати поточну та майбутню платоспроможність сільськогосподарського підприємства. Зазначимо, що важливими параметрами для дослідження є вплив внутрішніх та зовнішніх факторів. Перелічені компоненти повинні бути враховані в узагальненому інтегральному індикаторі ефективності використання оборотних активів.

Для визначення ефективності використання оборотних активів за допомогою інтегрального індикатора автором запропоновано суму частки величини оборотних активів, зважену з урахуванням ступеня ліквідності та елементності та величини пасивів, зважених за терміном їх формування та погашення помножити на вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. Структурні складові кожної групи факторів в свою чергу мають різну статистичну вагу. Для визначення ваги структурних складових кожної групи факторів використовувався єдиний підхід, побудований на експертній оцінці, адже саме експерти визначають значимість (важливість) впливу кожного фактору на ефек-

тивність використання оборотних активів на основі власної практичної діяльності.

Формула розрахунку інтегрального індикатора ефективності використання оборотних активів має вид:

$$\Gamma_{об.акт.}=\sum\frac{\sum x_{i_{q_1}}\times\beta}{\sum y_{i_{q_2}}}\times\left[h_{\sum l.\sum w}+Z_{\sum z}\right]\rightarrow \min \qquad (1),$$

де γ — інтегрований індикатор ефективності використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств;

x_{iq1} — величина оборотних активів, зважена з урахуванням ступеня ліквідності та елементності;

β — питома вага елементу оборотних активів в їх загальній величині;

y_{iq2} — величина пасивів, зважена за терміном їх формування та погашення;

l — прямі фактори впливу на ефективність використання оборотних активів;

w — непрямі фактори впливу на ефективність використання оборотних активів;

h — внутрішні фактори впливу на ефективність використання оборотних активів (сукупність прямих та непрямих факторів);

Z — зовнішні фактори.

Застосовуючи метод експертних оцінок та спираючись на досвід дослідників було визначено наступні обмеження за факторами:

$l \rightarrow \leq 60\%$

$w \rightarrow \leq 20\%$

$h \rightarrow \leq 80\%$

$Z \rightarrow \leq 20\%$

Переважає вплив внутрішніх прямих факторів (60 %), тому що вони враховують основні складові ефективності використання оборотних активів. Вплив внутрішніх непрямих факторів та зовнішніх факторів оцінюємо по 20 %.

У процесі управління оборотними активами найважливіше не допустити граничного (максимально допустимого) значення індикатора, а в разі його появи забезпечити нормалізацію ситуації. Недотримання такої вимоги порушує сталий процес розвитку сільськогосподарського підприємства, формує руйнівні тенденції. Область значень індикатору характеризує сталість розвитку підприємства. Його значення може змінюватися (зростати чи знижуватись), можливе нагромадження факторів, які сприяють сталості підприємства або її зниженню та наближенню кризи. Доцільно будувати й систематично обчислювати інтегрований індикатор ефективності використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств двох типів, що розрізняються періодичністю вирахування: один, що базується на місячних даних, повинен обчислюватися щомісяця й щокварталу; його можна назвати короткостроковим. Інший обчислюється щорічно за річними даними.

На нашу думку, зручність даного підходу до розрахунку ефективності використання оборотних активів полягає в наявності єдиного показника, який на відміну від інших показників, враховує вплив внутрішніх та зовнішніх факторів.

Запропонована автором адаптаційна модель взаємозв'язку індикаторів та показників ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства (рис. 2), направлена на збільшення можливостей аналізу, чіткої координації роботи відділів, отримання єдиної бази даних, що дозволить на новій якіснішій основі одержувати управлінські рішення. Даний підхід до побудови адаптаційної моделі взаємозв'язку індикаторів та показників ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства складається з таких блоків: збору, групування і попереднього аналізу факторів та показників з метою виявлення факторів, що найбільш впливають на ефективність роботи фінансово-економічного механізму підприємства та їх математичний аналіз. Наступним етапом є побудова математичної моделі та її використання з метою вибору ефективних методів поточної дії запропонованого механізму оцінки ефективності використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства. Також цю модель можливо використовувати для поточного планування факторів, що впливають на фінансово-економічний механізм управління підприємством або стратегічного планування факторів, що впливають на фінансово-економічний механізм управління — якщо розглядаються довгострокові результуючі показники.

Реалізація планів і ухвалення управлінських рішень з питань фінансово-економічного розвитку підприємства з використанням даної моделі, розробка на її основі оптимізаційної економетричної моделі, контроль за виконанням рішень та оцінка діяльності підприємства після виконання управлінських рішень за досліджуваний період суттєво підвищать ефективність управління підприємством.

Дана модель дозволяє побудувати механізм обгрунтовування управлінських рішень, який супроводжується не тільки отриманням аналітичної і прогнозної інформації, але і можливістю формування звітності стосовно впливу ефективного використання оборотних активів на фінансовий стан сільськогосподарського підприємства для подальших управлінських рішень.

Запропонована модель дозволяє використовувати у якості результуючого показника з управлінського рішення різні показники: вартість оборотних активів, прибуток, рентабельність, витрати та інші. У даних умовах для досліджуваних підприємств основним контрольним показником є величина оборотних активів, тому при апробації запропонованого підходу цей показник був обраний як результуючий для моделювання. У дослідженні розглянемо використання одержаної адаптаційної моделі для обгрунтування поточних управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

Отже, забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств залежить від вибору ефективної стратегії формування й використання їх активів, у тому числі оборотних активів. Вагомим резервом покращення роботи більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації є підвищення ефективності використання їх оборотних активів, які займають значну питому вагу в структурі активів підприємств. Для прийняття вірних управлінських рішень потрібен чіткий аналіз використання оборотних активів. Головним інструментом в оцінці ефективності використання оборотних активів виступають саме методи економічного аналізу, за допомогою яких можна оцінити та обгрунтувати вплив оборотних активів на фінансовий стан підприємства.

Література:

1. Бланк И.А. Управление активами / И.А. Бланк. — К.: "Ника-Центр", 2000. — 720 с.

2. Большой экономический словарь /Под ред. А.Н. Азрилияна. — 2-е изд. доп. и перераб. — М.: Институт новой экономики, 1997. — 864 с.

3. Бочаров В. В. Финансовый анализ. Краткий курс. 2-е изд. / В.В. Бочаров. — СПб.: Питер, 2009. — 240 с.

4. Ван Хорн Дж. Основы финансового менеджмента, 12-е издание: Пер. с англ. / Дж. Ван Хорн, С. Вахович. — М.: ООО "И.Д. Вильяме", 2008. — 1232 с.

5. Гринчуцький В.І. Економіка підприємства /В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян, Б.В. Погріщук — Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 304 с.

6. Дем'яненко М.Я. Ефективність оборотних засобів у сільському господарстві: теорія, методологія, практика /М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — № 5. — 2013. — С. 44—52.

7. Катан Л.І. Фінансування і кредитування підприємств АПК: навчальний посібник / Л.І. Катан, Ю.В. Масюк, С.О. Корецька та ін. — К.: ТОВ "ДКС центр", 2012. — 300 с.

8. Корецький М.Х. Стратегічне управління. Навчальний посібник /М.Х. Корецький, А.О. Дєхтяр, О.І. Дацій. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 240 с.

9. Костирко Л.А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: монографія / Л.А. Костирко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Х.: Фактор, 2008. — 336 с.

References:

1. Blank, I.A. (2000), Upravlenie aktivami [Asset management], Nika -Center, Kyiv, Ukraine.

2. Azrylyyan, A.N. (1997), Bol'shoy ekonomicheskiy slovar' [Large economic dictionary], 2nd ed., Institute of Novaya Economy, Moscow, Russia.

3. Bocharov, V.V. (2009), Finansovyj analiz [Financial analysis], 2nd ed., Piter, St. Petersburg, Russia.

4. Van Horne, J. (2008), Fundamentals of Finance Management, 12th ed., OOO Y.D. Vylyame, Moscow, Russia.

5. Hrynchutskyy, V.I. Karapetyan, T.E. Pohrischuk, B.V. (2010), Ekonomika pidpriemstva [Economics of enterprise], Tsentr uchbovoi literaturi, Kyiv, Ukraine.

6. Dem'yanenko, M.Ya. (2013), "Efficiency of current assets in agriculture: theory, methodology, practice", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 44—52.

7. Katan L.I., Masiuk Yu.V. and Korets'ka S.O. (2012), Finansuvannia i kredytuvannia pidpryiemstv APK [Financing and crediting of agricultural enterprises], TOV "DKS tsentr", Kyiv, Ukraine.

8. Koretsky, M.H. Dyehtyar, A.O., Daciy, O.I. (2007), Strategichne upravlinnya [Strategic management], Tsentr uchbovoi literaturi, Kyiv, Ukraine.

9. Kostyrko, L.A. (2008), Diagnostika potentsialu finansovo-ekonomichnoї stiykosti pidpriємstva [Diagnosis of financial and economic viability potential], 2nd ed., Factor, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.

УДК 325.455:338.5:336.02

В. Б. Ваврик,
аспірант, Львівський національний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНЕ ТА ЦІНОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Vavryk,
graduate student, Lviv National Agrarian University

ECONOMIC AND PRICE ENVIRONMENT OF FARMS

У статті досліджуються теоретичні засади формування і функціонування економічного та цінового середовища розвитку сільськогосподарських підприємств. Цінове середовище розглядається як елемент загального економічного середовища розвитку підприємства. Окреслено межі економічного, середовищного, технічного, соціокультурного та політико-правового вимірів розвитку. Зазначається про обмеженість можливостей сільськогосподарські підприємства в переорієнтації налагодженої системи виробництва відповідно до вимог цінового чинника порівняно з підприємствами інших галузей економіки.

Визначено основні параметри загальної моделі оточення сільськогосподарських підприємств та її елементи. Розроблена загальна модель впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на сільськогосподарське підприємство. Обгрунтовано місце і значення цінового чинника. Визначено можливості сільськогосподарських підприємств щодо покращення цінового середовища свого розвитку, а також підвищення рівня їх адаптації до вимог цього середовища.

This paper investigates the theoretical basis for the formation and functioning of economic and price environment of farms. Pricing environment is seen as part of the overall economic environment of the company. Outlines the boundaries of economic, environmental, technological, socio-cultural, political and legal dimensions of development. Highlighted the limitations of the farms in the reorientation of an established system of production in accordance with the requirements of the price factor compared with enterprises of other sectors of the economy.

The main parameters of the general model farm environment and its elements. Developed a general model of the effects of external and internal environment for agricultural enterprise. Proved the place and importance of the price factor. Definitely farm opportunities for improving pricing environment in its development, and to improve their adaptation to the requirements of this medium.

Ключові слова: цінове середовище, сільськогосподарське підприємство, розвиток.
Keywords: price environment, agricultural enterprise development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільськогосподарські підприємства розвиваються в чітко окресленому соціально-економічному середовищі. Особливості локального розвитку сільських територій та соціально-психологічного клімату в базових сільських населених пунктах неминуче позначаються на результатах їх господарської діяльності. Однак значення загальних економічних умов має не менш важливе значення. Чи не найважливіше значення серед них має цінове середовище як сфера, в якій досягається сприятливість співвідношення між цінами на сільськогосподарську продукцію та затратами на її виробництво.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняна наукова література багата розвідками у сфері цін і ціноутворення в сільському господарстві. Слід відмітити особливе значення досліджень Артуса М.М. [1], Онєгіної В.М. [4], Саблука П.Т. [5], Хорунжого М.Й. [6], Шкварчук Л.О. [7], Шпичака О.М. [8] та ін. У їхніх працях знайшли відображення як теоретичні, так і прикладні аспекти досліджуваної проблеми. Їхні дослідження відзначаються комплексністю та системністю. Однак недостатньо розробленим залишається такий напрям досліджень у даній сфері, як розгляд ціно-

Таблиця 1. Складові моделі оточення сільськогосподарських підприємств

Внутрішнє оточення	Зовнішнє оточення цільове	Зовнішнє оточення загальне
Власники	Покупці	Вимір економічний
Керівники	Постачальники	Вимір середовищний
Працівники	Конкуренти	Вимір технічний
Організаційна культура	Робоча сила	Вимір політико-правовий
	Регулятори	Вимір соціокультурний
	Стратегічні союзники	Вимір міжнародний

вого середовища розвитку сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку їх економічного середовища.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета даної статі полягає у визначенні суті цінового середовища як складової економічного середовища розвитку сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для системної характеристики дії чинників на розвиток організацій, зокрема підприємств, економічною наукою розроблена категорія оточення. Згідно з Веббером Р.А., оточення — це сума чинників, які впливають або можуть впливати на будь-який аспект функціонування організації (інституції), на її цілі, розмір, структуру, результати і методи діяльності [2, с. 23]. Гріффін Р.В. у своїй капітальній праці "Основи управління організаціями" розкрив теоретичні основи оточення організацій, а також класифікував його види [3, с. 59].

Нами визначені складові моделі оточення сільськогосподарських підприємств, основою для розробки якої стали погляди цього вченого. Вони відображені у таблиці 1. Зважаючи на особливості підприємництва у сільському господарстві, його високий рівень залежності від навколишнього природного та соціального середовища, нами виділено окремо середовищний вимір зовнішнього загального оточення, якого Р.В. Гріффін не виділяє.

Загальне оточення будь-якого підприємства включає в себе не надто окреслені виміри і сили, поміж якими воно функціонує і які можуть мати вплив на його діяльність. Ці елементи не завжди пов'язані з певними конкретними організаціями. Загальне оточення більшості підприємств має виміри: економічний, середовищний, технічний, соціокультурний, політико-правовий і міжнародний. Сільськогосподарські підприємства вписуються в загальні закономірності розвитку підприємств взагалі, хоча мають певні специфічні властивості, притаманні лише їм.

Вимір економічний визначається загальними закономірностями розвитку господарської системи, в якій функціонує підприємство. До економічних чинників більшість вчених відносять: загальне економічне зростання, інфляція, величина кредитного процента, рівень безробіття. На нашу думку, одним з найважливіших елементів економічного виміру є ціни. Справа в тому, що у всьому світі спостерігається чітко виражена тенденція до зростання цін на різноманітні види товарів і послуг. Однак темпи зростання цін на окремі їх види значно відрізняються між собою. Це заставляє підприємства реагувати на зміни в рівні співвідношеннях цін.

Сільськогосподарські підприємства, як правило, мають обмежені можливості (порівняно з підприємствами інших галузей економіки) в переорієнтації налагодженої системи виробництва відповідно до вимог цінового чинника. У них у зв'язку з довготривалим періодом виробництва, особливо у тваринництві, пристосування до вимог ринку відбувається значно повільніше. Виділення цінового чинника серед елементів економічного виміру оточення підприємств, зокрема сільськогосподарських, є цілком обгрунтованим. Вони так чи інакше вишукують найбільш привабливі цінові сегменти з тим, щоб якомога успішніше реалізувати свою основну мету — збільшення обсягів отримуваних в результаті реалізації продукції та послуг прибутку.

Середовищний вимір характерний не для всіх підприємств. Натомість в сільськогосподарських підприємствах його значення особливе. Особливості природно-кліматичних умов, рельєфу і величини цілісних земельних масивів, родючості грунтів і специфіка розселення сільського населення, екологічної ситуації мають значний вплив на ефективність системи управління сільськогосподарськими підприємствами та результати їх економічної діяльності.

Вимір технічний відноситься до тих чинників, які дозволяють перетворювати засоби (ресурси) у товари або послуги. Особливістю сільськогосподарських підприємств є те, що тут можливості техніки поєднуються з процесом відтворення живих організмів.

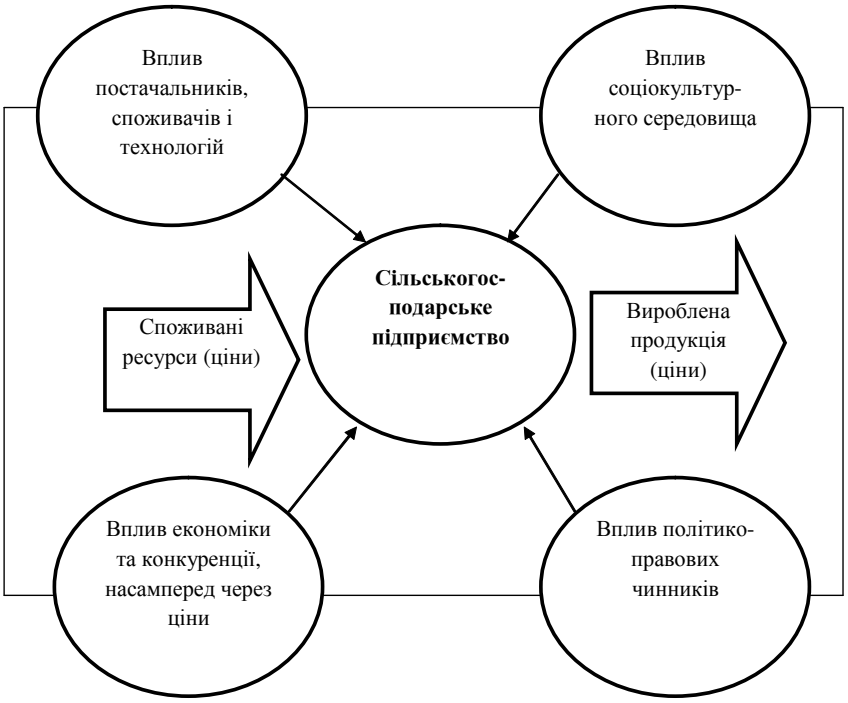

Рис. 1. Загальна модель впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на сільськогосподарське підприємство

Соціокультурний вимір включає в себе звичаї, навики, цінності, демографічні характеристики спільноти, в якій функціонує організація. Вони мають велике значення, оскільки визначають які товари і послуги суспільство цінитиме найбільше. Крім того цей вимір визначає відношення до праці в суспільстві. У сільськогосподарських підприємствах значення соціокультурних чинників значно більше порівняно з підприємствами, розміщеними у міських поселеннях. У кожному з сільських населених пунктів, в яких розміщені сільськогосподарські підприємства, впродовж віків складалася особлива культура зі своєю системою духовних цінностей, яка дуже часто вирізняється навіть серед сусідніх сільських населених пунктів.

Політико-правовий вимір відноситься до державного регулювання господарської діяльності та відносин, які панують між господарською сферою та державою. Міжнародний вимір характеризує ступінь участі підприємства в господарській діяльності інших країн або в якій мірі воно залежне від її впливу.

Цільове оточення складається з конкретних організацій або груп, які можуть впливати на підприємство. Зважаючи на те, що вплив загального оточення нерідко не виразний і довготривалий, більшість підприємств концентруються на цільовому оточенні. Хоча воно досить складне, але характеризується більшим масивом впорядкованої інформації, ніж загальне оточення. Тому керівники підприємств, як правило, концентрують свої зусилля на вивченні саме цільового оточення, а не загального як більш абстрактного.

Оскільки предметом дослідження є цінове середовище розвитку сільськогосподарських підприємств, виникає необхідність у визначенні його взаємозв'язку з оточенням підприємства, оскільки поняття середовища в економічній науці практично не розроблене. Оточення та середовище є словами-синонімами. Соціально-економічне оточення та соціально-економічне середовище розвитку сільськогосподарських підприємств є ідентичними поняттями. Відповідно цінове середовище розвитку сільськогосподарських підприємств ідентичне ціновому оточенню. Це означає, що всі наукові розробки з проблеми оточення підприємств тотожні розробкам з проблеми середовища їх функціонування.

У рамках теоретичних напрацювань щодо оточення організацій роль цінового середовища залишається дещо завуальованою На нашу думку, необхідним є доповнення теоретичного аналізу елементами процесу відтворення виробництва в сільськогосподарських підприємствах. У процесі відтворення сільськогосподарські підприємства споживають необхідні матеріально-технічні, земельні та фінансові ресурси, а також робочу силу. Ко-

Таблиця 2. Можливості сільськогосподарських підприємств щодо покращення цінового середовища свого розвитку

Напрями реалізації можливостей	Організаційно-економічні засоби (важелі)
Підвищення якості продукції	Застосування сучасних технологій виробництва і переробки продукції рослинництва і тваринництва. Стимулювання підвищення якості продукції. Контроль якості продукції
Вибір кращих економічних партнерів	Оцінка ділової репутації економічних партнерів. Моніторинг якості та ціни наданих ними послуг
Розвиток прямих зв'язків з покупцями	Удосконалення управління з метою відмови від послуг ринкових посередників та формування системи прямих зв'язків з переробними підприємствами, закладами торгівлі
Розвиток зовнішньоекономічної діяльності	Розширення експортоорієнтованих виробництв. Створення відділу зовнішньоекономічних зв'язків
Організація зберігання та переробки власної продукції та власної торгової мережі	Організація власних міні-цехів з переробки продукції. Організація мережі торгових закладів
Залучення до різноманітних програм підтримки сільськогосподарського виробництва	Моніторинг державних програм підтримки сільського господарства. Організація заходів, спрямованих на залучення до виконання відповідних програм
Лобіювання своїх інтересів у відносинах з економічними партнерами	Створення різноманітних спілок, об'єднань для відстоювання власних інтересів на державному і місцевому рівнях. Участь у роботі політичних партій

жен з цих видів ресурсів має свою ціну, яка складається під впливом попиту і пропозиції. Ціна робочої сили для сільськогосподарського підприємства визначається величиною заробітної плати, яку необхідно виплачувати керівникам, спеціалістам та рядовим працівникам за виконані роботи. Ціна земельних ресурсів у умовах мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення визначається величиною орендної плати, яку підприємства зобов'язані виплачувати власникам. Величина орендної плати визначається особливостями функціонування ринку оренди земель в конкретному регіоні, а також регуляторною політикою держави в цій сфері. Ціна фінансових ресурсів визначається насамперед величиною кредитних ставок.

Сільськогосподарські підприємства виробляють сільськогосподарську продукцію, а також несільськогосподарську продукцію та надають послуги. Ціни, за якими вони реалізуються, мають визначальний вплив на ефективність господарювання, успішність процесу відтворення. Важливу роль у процесі відтворення відіграє співвідношення цін на вироблену сільськогосподарськими підприємствами продукцію та цін споживаних у процесі виробництва ресурсів. Слід зазначити, що чинники, під дією яких складаються ціни на сільськогосподарську продукцію та споживані сільськогосподарськими підприємствами ресурси, значно відрізняються між собою.

На рисунку 1 зображено модель впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на сільськогосподарське підприємство, яка є результатом поєднання двох наведених вище підходів до визначення ролі цінового середовища у розвитку сільськогосподарських підприємств з точки зору їх оточення та з погляду процесу відтворення. Для спрощення моделі основні елементи зовнішнього оточення сільськогосподарських підприємств згруповано і виділено такі їх типи: 1) постачальники, споживачі й технології; 2) соціокультурне середовище; 3) політико-правове середовище; 4) економічне, конкурентне та цінове середовище.

Поєднання двох підходів забезпечує досконаліше розуміння концептуальних основ цінового середовища розвитку сільськогосподарських підприємств та його ролі в їх розвитку. Цінове середовище розвитку сільськогосподарських підприємств ми визначаємо як систему цінових чинників, які впливають на процес відтворення, структуру, результати і методи діяльності. Його елементами є ціни на споживані сільськогосподарськими підприємствами ресурси та вироблену продукцію, орендна плата за землю та величина заробітної плати працівників. Зміни в ціновому середовищі обов'язково повинні враховуватися в повсякденній діяльності власників та керівників сільськогосподарських підприємств. Результатом відповідного цінового моніторингу повинна стати корекція чи докорінні зміни у прийнятих управлінських рішеннях.

Цінове середовище розвитку сільськогосподарських підприємств складається незалежно від їх цілей та прийнятих управлінських рішень.

Сільськогосподарські підприємства функціонують у конкурентному середовищі. Вони

ніколи не були і не будуть монополістами на ринках і тому не мають важелів впливу на тенденції розвитку цінового середовища. У цій сфері визначальний вплив мають чинники глобального характеру. Однак це зовсім не означає, що сільськогосподарські підприємства не мають ніяких можливостей впливати на ті процеси, які відбуваються в ціновому середовищі їх розвитку. Свідченням цього є дані таблиці 2.

Сільськогосподарські підприємства зовсім не можна вважати сторонніми спостерігачами тих процесів, які відбуваються в ціновому середовищі їх розвитку. На нашу думку, найбільш дієвими засобами адаптації до його вимог є підвищення якості продукції, вибір кращих економічних партнерів у процесі реалізації виробленої продукції та придбання матеріально-технічних засобів, а також розвиток зовнішньоекономічної діяльності та вишукування методів лобіювання своїх економічних інтересів через створення різноманітних загальнонаціональних та регіональних спілок, об'єднань. Не менш важливим є також залучення до різноманітних урядових програм з підтримки сільськогосподарського виробництва.

Слід зазначити, що цінове середовище розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств тісно пов'язане з ціновими тенденціями на світовому агропродовольчому ринку. В певні часові проміжки динаміка цін на світовому ринку має не менш важливе значення, ніж на національному. Особливо це стосується ринків зерна, цукру, рослинних олій, молока та м'ясопродуктів.

ВИСНОВКИ

Цінове середовище розвитку сільськогосподарських підприємств є системою цінових чинників, які впливають на процес відтворення, структуру, результати і методи діяльності. Його елементами є ціни на споживані сільськогосподарськими підприємствами ресурси та вироблену продукцію, орендна плата за землю та величина заробітної плати працівників. Зміни в ціновому середовищі обов'язково повинні враховуватися в повсякденній діяльності власників та керівників сільськогосподарських підприємств. Результатом відповідного цінового моніторингу повинна стати корекція чи докорінні зміни у прийнятих управлінських рішеннях.

Література:

1. Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки /М.М. Артус. — Тернопіль: Ек. думка, 2002. — 354 с.

2. Веббер Р.А. Основы управления организациями / Р.А. Веббер. — М.: Наука, 2003. — 569 с.

3. Гриффин Р.В. Основы управления организациями / Р.В. Гриффин. — М.: Наука, 2001. — 602 с.

4. Онєгіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: монографія /В.М.Онєгіна. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2007. — 588 с.

5. Саблук П.Т. Ціновий фактор у розвитку сільськогосподарського виробництва /П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2011. — №3. — С. 3—10.

6. Хорунжий М.Й. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. — 2011. — №1. — С. 57—61.

7. Шкварчук Л.О. Ціни і ціноутворення. навч. посібник /Л.О. Шкварчук. — Луцьк, 2002. — 273 с.

8. Шпичак О.М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. — 2012. — №8. — С. 3—11.

References:

1. Artus, M.M. (2002), Formuvannia mekhanizmu tsinoutvorennia v umovakh rynkovoi ekonomiky [Formation of the pricing mechanism in a market economy], Ek. dumka, Ternopil, Ukraine.

2. Vebber, R.A. (2003), Osnovy upravlenija organizacijami [Basics of management organizations], Nauka, Moscow, Russia.

3. Griffin, R.V. (2001), Osnovy upravlenija organizacijami [Basics of management organizations], Nauka, Moscow, Russia.

4. Oniehina, V.M. (2007), Derzhavne rehuliuvannia tsin i dokhodiv sil's'kohospodars'kykh tovarovyrobnykiv [State regulation of prices and incomes of agricultural producers], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

5. Sabluk, P.T. (2011), "The price factor in the development of agricultural production", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 3—10.

6. Khorunzhyj, M.J. (2011), "Problems pricing of agricultural products", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 57—61.

7. Shkvarchuk, L.O. (2002), Tsiny i tsinoutvorennia [Prices and pricing], Lutsk, Ukraine.

8. Shpychak, O.M. (2012), "Theoretical and methodological aspects of pricing on agricultural products", Ekonomika APK, vol. 8, pp. 3—11.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.

УДК 330.15

С. В. Забуранний,
здобувач, ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ АР КРИМ

S. Zaburanniy,
graduate student, NSC "Institute of Agricultural Economics"

FEATURES OF TOURISM IN RURAL AREAS AR KRYM

У статті досліджено сучасні процеси регулювання туристичної діяльності в сільській місцевості АР Крим, представлено характеристику туристичних ресурсів півострова, яка засвідчила, що АР Крим володіє значним потенціалом багатофункціонального розвитку сільських територій і сільського туризму та при застосуванні ефективних методів і механізмів стимулювання їхнього розвитку зможе суттєво поліпшити свій соціально-економічний стан. Визначено особливості розвитку суб'єктів підприємництва у сфері сільського туризму АР Крим, туристичні продукти у різних рекреаційних районах півострова, а також досліджено проблеми розвитку даного виду туризму, що викликані недостатньо ефективним використанням ресурсної бази регіону, недосконалістю податкового законодавства, кадрової політики й рекламної стратегії, відсутністю єдиної державної політики в області туризму.

The article deals with the contemporary processes of regulation of tourism in rural areas Crimea, presented characteristics of tourism resources of the peninsula, which showed that Crimea has significant potential multifunctional rural development and rural tourism and the application of effective methods and mechanisms to encourage their development can significantly improve your socio- economic status. The features of entities in the field of rural tourism Crimea, tourism products in various recreational areas of the peninsula, and researched the problem of this type of tourism caused by insufficient effective use of the resource base of the region, imperfect tax legislation, personnel and advertising strategies lack of a unified state policy in the field of tourism.

Ключові слова: сільський туризм, туристична діяльність в сільській місцевості, туристичні ресурси, садиби сільського туризму, туристичний продукт.

Key words: rural tourism , tourist activity in rural areas, tourism resources, farms of rural tourism, the tourism product.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Крим та туризм — це нерозривно пов'язані впродовж багатьох десятиліть поняття. М'який клімат, тепле море, унікальне природне розмаїття, велика кількість пам'яток історії та культури залучає на півострів щорічно тисячі туристів. Протягом багатьох років Крим мав статус "Всесоюзної оздоровниці". Тут знаходилися сотні оздоровчих установ — санаторії, пансіонати, Будинки відпочинку, піонерські табори. Така ситуація сприяла розвитку традиційних видів туризму, які контролювалися і підтримувалися державою. Сьогодні ситуація в туристичному секторі змінилася докорінно, оскільки змінилася форма власності і власне підхід до визначення "туристичного продукту". Все це сприяло появі нових напрямків у туризмі, одним з яких є сільський туризм. У внутрішніх регіонах Криму сільський туризм є одним з найперспективніших видів відпочинку, оскільки республіка володіє унікальними природно-рекреаційними ресурсами, а значний відсоток населення проживає на сільській території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні та зарубіжні вчені багато уваги приділяють вивченню туристичної галузі та обгрунтуванню впровадженню сільського зеленого туризму. Серед дослідників, які зробили суттєвий вклад в дослідження даного виду туризму можна виділити: В. Васильєва, Н. Гордецьку, Л. Забуранну, Ю. Зінька, В. Липчука, Н. Липчук, М. Рутинського, Б. Фіногеєва. Окремі аспекти сільського зеленого туризму висвітлені у працях відомих учених в галузях права, історії, туристичної діяльності, соціології, економіки й географії, зокрема: Ю. Алексєєва, В. Євдокименко, А. Король, М. Лєндела, В. Мілководи, Т. Лужанської та інших дослідників. Однак, у більшості наукових праць малого уваги приділено особливостям розвитку туристичної діяльності в сільській місцевості АР Крим.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою цієї статті є науково-теоретичне обгрунтування необхідності розвитку туристичної діяльності в сільській місцевості та визначення характерних особливостей цієї діяльності саме в АР Крим.

Передплатний індекс 21847

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питаннями розвитку сільського зеленого туризму в сільській місцевості з позиції самозайнятості сільського населення в АР Крим присвячені праці Фіногеєва Б. Л. і Гордецької Н.Н. У роботі "Сільський туризм, ремесла й художні промисли — домінанта зайнятості й розвитку Криму" уважають, що розвиток й удосконалювання послуг гостинності в сільській місцевості (сільського зеленого туризму) одночасно сприяє розвитку сервісу готельного характеру на приватній основі, створенню сувенірно-подарункової продукції, ремісничого й художньо-промислового виробництва, раціональному використанню місцевих природних, сировинних і природних матеріалів, вирішуючи одну з основних проблем у селах — підвищення рівня зайнятості сільського населення на основі саме зайнятості індивідуальної праці [10, с. 14]. М.Й. Рутинський й Ю.В. Зінько у своїй роботі "Сільський туризм" розглядають організацію сільського зеленого туризму як виду діяльності сільських жителів у курортно-рекреаційних районах держави [8, с. 42].

З 2006 р. діє Кримська асоціація сільського зеленого туризму. Перша республіканська (державна) Програма розвитку і підтримки зеленого туризму в Криму була прийнята в 2007 р. згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.07.2006 "Про затвердження плану заходів з державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006—2010 роки". Згідно з цією Програмою на фінансування заходів із розвитку зеленого туризму в Криму з республіканського бюджету АР Крим передбачалось виділити 1,28 млн грн. [7]. За чотири роки планувалось на 250 одиниць збільшити кількість зареєстрованих сільських садиб, у яких буде організований прийом туристів, і на 150 чоловік збільшити число сільських господарів, зареєстрованих підприємцями, що створили міні-готелі.

У межах загальнокримської Програми в декількох районах АР Крим були підготовлені свої програми розвитку сільського туризму. На жаль, з різних причин виконані були далеко не всі передбачені Програмою заходи, а більшість із проведених — украй низько (з точки зору ефективності) оцінені власниками сільських садиб. Але сам факт появи такого типу документа, як Програма підтримки, засвідчує про зацікавленість держави в розвитку сільського туризму в Криму.

Сільський туризм в АР Крим крім економічних і соціальних проблем вирішує і соціокультурні завдання. Серед них: пропаганда культури й національної самобутності народів Криму. Сільський туризм дає можливість безпосередньо донести інформацію про історію Криму, культуру його народів, їх традиції, образ життя, погляди й цінності, економічний і духовний потенціал, допомагає розвитку зв'язків, формуванню позитивного сприймання Криму й України в європейському співтоваристві.

Фундаментом успішного процесу розвитку сільського туризму в Криму є туристичні ресурси півострова. Всі туристичні ресурси Криму можна розділити на чотири складові: природні, історичні, етнографічні та соціально-економічні ресурси:

1. Природні туристичні ресурси. Одним з найважливіших складових успішного розвитку сільського туризму є наявність і доступність привабливих, з точки зору потенційного туриста, природних ресурсів. Кримський півострів в усі часи представляв великий інтерес для туристів завдяки своїм багатим природно-кліматичних умов. Різноманіття природних ландшафтів, гармонійне поєднання гір і степів, цілющі джерела, різновид флора і фауна, високий рівень агрокультури і його екологічно чиста продукція в поєднанні з гостинним населенням роблять Крим бажаним для відпочинку і подорожей.

2. Історичні туристичні ресурси. Кримський півострів завжди знаходився на перетині багатьох цивілізацій, торгових шляхів, великих і малих міграційних хвиль та протягом тисячоліть формував свою унікальну і неповторну культуру. Ця скарбниця тривалий час не досліджувалася і не використовувалася на належному рівні через об'єктивні, а часто суб'єктивні причини. Сьогодні вона становить великий інтерес як для науки, так і для широкого кола любителів старожитностей і туристів. Відвідування туристами пам'ятних та історичних місць, місць великих битв, старовинних освітніх комплексів, що діють духовно — релігійних закладів, монастирів, мечетей, кенасів і синагог залишає у них незабутнє враження. Кримський півострів залишається місцем зосередження величезної історичної спадщини багатьох народів і по праву вважається музеєм під відкритим небом. При використанні історичного потенціалу необхідно враховувати географію розташування пам'яток, їх значимість і привабливість як екскурсійних об'єктів. У кожному районі кримського півострова є свої "лідери", найбільш значущі об'єкти і безліч інших менш відомих об'єктів. Частина з них ще не внесена в туристичні маршрути. Деякі об'єкти в сільській місцевості — історичні садиби знаходяться в аварійному стані. Деякі з них використовуєть-

Таблиця 1. Динаміка кількості садиб сільського туризму в АР Крим по рекреаційних районах, од.

Рік	Кількість сільських садиб, що надають послуги у сфері сільського туризму, од.				
	Північний	Центральний	Південний	Східний	Західний
2000	4	6	3	14	11
2007	25	32	13	63	54
2008	36	53	19	75	67
2009	53	64	43	97	78
2010	62	78	48	127	100
2011	73	96	58	156	125
2012	87	114	66	190	150
2013	92	121	73	256	170
2013 до 2000, разів	23	20,2	24,3	18,3	15,5

Розраховано на основі даних досліджень автора.

ся різними організаціями, у зв'язку з чим доступ на їх території обмежений.

3. Етнографічні туристичні ресурси. Кримський півострів унікальний тим, що він має великий нереалізований потенціал етнокультурний накопичений різними етносами, що живуть на цій землі. Сьогодні цей багатющий ресурс можна успішно використовувати для розвитку сільського туризму в Криму. Передана з покоління в покоління традиційна культура є найдорожчим капіталом для сучасного Криму. У Криму функціонують в даний час більше 30 національно-культурних об'єднань етнічних спільнот і ще більше громадських організацій. Національно-культурні об'єднання та громадські організації спрямовують свою діяльність на збереження рідної мови, культури, народних традицій, відродження традиційних ремесел, активно пропагують етнічну культуру на різних фестивалях, оглядах-конкурсах, національних святах, які систематично проводяться у всіх районах півострова і вносять неповторний колорит в кримську культурне життя [10].

4. Соціально-економічні — це структура економіки, інфраструктура, мережа населених пунктів, садиби сільського туризму.

Внутрішня неоднорідність регіонального ринку, нерівномірний розподіл рекреаційних ресурсів на території Кримського півострова дають підстави для виділення рекреаційних районів у межах Кримського ринку рекреаційних послуг. Враховуючи роботи географів та економістів за даною проблематикою, у межах Криму виділяються п'ять рекреаційних районів [1]:

1) Південний рекреаційний район, що включає Ялтинську, Севастопольську і Алуштинську міськради;

2) Північний рекреаційний район, що включає Джанкойський, Роздольненський, Нижньогірський, Красноперекопський та Первомайський райони, Армянську, Джанкойську та Красноперекопську міськради;

3) Центральний рекреаційний район, що включає Сімферопольську міськраду, Красногвардійський, Білогірський та Сімферопольський райони;

4) Східний рекреаційний район, що включає Ленінський, Совєтський та Кіровський райони, Судацьку, Керченську та Феодосійську міськради;

5) Західний рекреаційний район, що включає Бахчисарайський, Чорноморський та Сакськи райони, Євпаторійську та Сакську міськради.

Незважаючи на прийняті програми та схвалені концепції розвитку сільських територій, соціально-демографічна ситуація в сільських поселеннях Автономної республіки Крим не лише не покращилася, але й суттєво погіршилася в усіх без винятку сферах. Сільський туризм і курортно-рекреаційна діяльність є одним із найефективніших засобів нівелювання економічних труднощів сільських мешканців Автономної Республіки Крим, але вони також вимагають достатньо розвиненої інфраструктури та належного рівня освітньої підготовки власників садиб. Ці питання мають бути комплексно вирішені підприємцями та громадськими організаціями за державної підтримки.

Визначення фактичної кількості садиб сільського туризму в даному регіоні відбувалося із використанням таких джерел інформації: фондові матеріали Міністерство курортів і туризму АР Крим та обласних відділень Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму; інформаційно-рекламні джерела (каталоги, інформаційні листи); дані Чорноморського товариства сільського зеленого туризму, Кримської асоціації сільського зеленого туризму, ГО "Слоу Фуд Крим" та ГО "Новий берег"; дані Головного управління статистики в Автономній Республіці Крим (табл. 1).

Як свідчать результати досліджень (див. табл. 1), динаміка розвитку садиб сільського туризму в досліджуваному регіоні є дуже позитивною (в середньому кількість садиб сільського туризму зросла майже в 20 разів у 2013 році в порівнянні з 2000 роком), передусім у Північному, Центральному та Підведеному рекреаційних районах. Однак, незважаючи на таку позитивну динаміку, якщо порівнювати кількість садиб сільського туризму із загаль-

ною кількістю сільських домогосподарств, то вона є все ще досить низькою.

Спостерігаються і позитивні зрушення у розмірах садиб сільського туризму АР Крим, їх динаміка є майже такою ж стрімкою, як збільшення їх кількості (табл. 2). Як показник розмірів садиб сільського туризму нами використано кількість кімнат, які надаються туристам і, відповідно, кількість ліжко-місць у них.

Таблиця 2. Динаміка розмірів садиб сільського туризму в АР Крим по досліджуваних рекреаційних районах*

Показники	Північний		Центральний		Південний		Східний		Західний	
	Рік									
	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013
Кількість садиб сільського туризму, од.	25	92	32	121	13	73	63	256	54	*170*
Кількість кімнат для туристів – всього, од.	88	377	99	545	43	314	202	1 306	167	816
на 1 господарство, од.	3,5	4,1	3,1	4,5	3,3	4,3	3,2	5,1	3,1	4,8
Кількість ліжко-місць для туристів, шт.	219	1000	268	1334	114	848	563	3786	419	2163
на 1 господарство, шт.	8,8	10,9	8,4	11,0	8,8	11,6	8,9	14,8	7,8	12,7

Розраховано на основі даних досліджень автора.

Із даних таблиці 2 також видно, що в АР Крим станом на 2013 рік переважають садиби сільського туризму, в яких кількість кімнат для гостей не є великою — від 4 до 5 у середньому, в яких водночас можна розмістити 10 — 14 туристів. Співвідношення між кількістю ліжко-місць і кількістю гостьових кімнат із розрахунку на одну садибу дає підстави для висновку про те, що основним типом кімнат, призначених для використання туристами підприємств сільського туризму під час відпочинку, є двомісні з можливістю додаткового розміщення. Також можна спостерігати прогрес у розвитку садиб сільського туризму у порівнянні з 2007 роком: відбулось суттєве збільшення як розмірів садиб, так і кількості ліжко-місць в них, що свідчить про гарні перспективи туристичної діяльності в сільській місцевості.

Деякі садиби пропонують відпочинок для більшої кількості туристів. Наприклад, в Бахчисарйському районі є господарі, які можуть прийняти водночас 18 осіб (Приватна садиба "Сільське подвір'я" в селі Соколине. Велика зелена територія, найчистіше гірське повітря, обладнана зона відпочинку (столи, ослони), паркування, гостьовий будинок на 16—18 осіб). На кордоні Великої Алушти й Великої Ялти розташована садиба сільського туризму "Морський сокіл", пропонує 5 номерів — 4 однокімнатних і 1 двокімнатний (всього на 16 осіб), з вікон будинку відкривається чудесна панорама моря й гора Аю-Даг. На затишній прибудинковій території дбайливо виконаний ландшафтний дизайн і гармонійно розмістилися альтанка, барбекю, дитячий майданчик, паркування. Зелена садиба "Біля моря" розташована на морському узбережжі міста Севастополя, у районі Гергієвського монастиря, на мисі Фіолент, одночасно може розмістити 20 туристів. Зелена садиба "Біля моря" побудована в 2009 році, але вже має достатню кількість постійних відвідувачів. У садибі є затишний дворик із клумбами й ліхтариками, гостьові однокімнатні номери виконані в різному стилі (з усіма зручностями). Садиба "Байдари" є визнаним лідером у Байдарській долині розрахована на 40 місць для туристів, "Байдари" — тихе, затишне містечко для відпочинку. Територія "Байдар" становить більш 3-х гектарів, на яких розбитий гарний парк із затишними альтанками, фонтанами й декоративними озерцями, повними живий риби. Садиба "Біюк-Янкой" розташована в гірському Кримі у північного підніжжя масиву Чатир-Даг в селі Мармурове. Гості садиби розміщаються в одноповерховому кам'яному корпусі, що одночасно може прийняти 32 туристи. Садиба розміщується на 20 сотках землі, озеленена, багато дерев. Є мангал, місце для готування плову й шурпи, альтанка на 10—15 людей. Поруч знаходиться "Парк птахів" і є можливість здійснювати кінні прогулянки.

Спільними рисами сільського туризму всіх сільських районів АР Крим є можливість поєднувати (комбінувати) відпочинок у сільській оселі з цілою низкою занять спортивним та екологічним туризмом. Туристичні можливості сіл АР Крим в посезонному розрізі відображають дані таблиці 3.

Якщо розглянути інтенсивність і сезонний характер туристичного руху в регіоні, то за цим критерієм також можна чітко виділити кілька характерних субширотно-орографічних зон. Зокрема найбільші відмінності у приморських, з іншого — гірських районах.

Туристична активність у Криму відрізняється різкою тимчасовою нерівномірністю, викли-

Таблиця 3. Види активного дозвілля в рамках сільського туризму в АР Крим*

№ з/п	Види активного дозвілля	Місяці року											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Скелелазіння	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Велотуристичні подорожі	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
3	Гірський велосипед	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
4	Лижні походи	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
5	Гірські лижі, сноуборд	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
6	Піший туризм	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
7	Екскурсійні тури	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8	Кемпінг	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-
9	Пікніки	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
10	Спортивне орієнтування	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
11	Зимове орієнтування (на лижах)	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
12	Дайвінг	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-
13	Парапланеризм	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-
14	Віндсерфінг	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-
15	Спостереження за птахами	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-
16	Спостереження за тваринами	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
17	Дельтапланеризм	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-
18	Збір грибів	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-
19	Плавання і купання	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
20	Ліцензійне полювання	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+
21	Рибалка	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
22	Фотополювання	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+

* Сформовано із використанням [8].

каною, насамперед, природними умовами регіону, а також діючою системою відпусток, стереотипів рекреаційної поведінки населення. Наслідки сезонності туризму найбільшою мірою відчуває приморська рекреаційна зона. Сезон найбільшої туристичної активності Криму спостерігається приблизно протягом чотирьох місяців — із червня по вересень, максимальним є навантаження у липні й серпні. У Криму існує також період майже повної відсутності туристів (листопад, лютий-березень), який називають "мертвим" сезоном. Розвиток туристичної діяльності в сільській місцевості може позитивно вплинути на нівелювання сезонних коливань туристичної активності, а відповідно і на соціально-економічний розвиток регіону в цілому. Наявність туристичних ресурсів, особливості вже наявної інфраструктури дають можливість розробляти в Криму нетрадиційні туристичні послуги: спелеологічні тури, скелелазіння, велосипедні тури, дельтапланеризм, гірничо-пішохідні тури, винні й мисливські тури, вертолітні екскурсії, прогулянки на яхтах, підводні занурення з аквалангом і т. ін. Усі ці туристичні послуги можуть бути комбінованими, розрахованими як на групи туристів, так і на індивідуальне обслуговування, сполучатися із широким спектром додаткових послуг, різним рівнем розміщення, пересування й обслуговування. АР Крим має великий потенціал для розвитку зимових видів спорту. У цей час існує 13 трас для катання на сноубордах та гірських лижах на Ангарському перевалі й на горі Ай-Петрі, об'єкти гірськолижної рекреації є доступними (існують тролейбусні й автомобільні сполучення), вартість використання підйомника в зимовий період 2011—2012 рр. склала 60—70 грн. у день [3].

Кожен з рекреаційних районів АР Крим має свою спеціалізацію в туристичних послугах сільського туризму. Проаналізовані каталоги агротуристичних послуг АР Крим дали можливість виявити найбільш поширені туристичні послуги для кожного з рекреаційних районів.

У Радянському районі вже сформована невелика туристична індустрія, головним чином пов'язана з полюванням. У той же час, він також є значним місцем проживання для диких видів і розташований в центрі важливих водно — болотних угідь, що може зацікавити туристів, які люблять спостерігати за дикою природою. Крім того, район характеризується багатою етнічною різноманітністю, яка відображається в різноманітних особистих культурних традиціях і традиційних кухнях. Саме ці особливості відкривають можливості для туристичних проектів у сфері сільського туризму.

У Сімферопольському районі також присутні ряд атракцій у сфері сільського туризму:

— ферма з виробництва овечого сиру. Її виробничі потужності невеликі, і доступ до ферми представляється досить скрутним. Водночас, ферму відвідує багато туристів із сільських садиб для ознайомлення із процесом виробництва сиру, туристи охоче купують сирну продукцію та сувеніри. Також керівництво ферми почало співпрацю з туристичними операторами, які працюють з туристами в Криму (наприклад, організовують піші походи або відвідування історичних місць боїв), щоб невеликі групи туристів відвідували їх ферму і спробували сир.

— село Кольчугіно, де місцеві церкви організували консорціум з місцевими підприємцями. Вони пропонують пакет послуг для "паломників" (головним чином з числа німецьких туристів), які відвідують історичні церкви села, а потім можуть спробувати місцеве пиво і страви в пивній. Німецька назва села Кольчугіно — Кроненталь.

Передплатний індекс 21847

Рушійною силою цього розрахованого головним чином на залучення вихідців з цих місць проекту є консорціум, що включає: місцеві церкви, жителів села, місцеву пивну, яку відкрив і утримає місцевий підприємець. Мета проекту полягає в тому, щоб залучити нащадків жителів села (головним чином, німецького про виходи), які були депортовані в 1944 р. Це проект у сфері сільського туризму, який здійснюється практично повністю місцевими підприємцями, православною та німецькою церквами із залученням місцевої громади, що спонукало започаткування та розвиток великої кількості садиб сільського туризму у даній місцевості.

Водночас, розвиток сільського туризму не лише в АР Крим, а й у будь-яких регіонах України, ускладнюється кількома обставинами, головною серед яких недостатній рівень популяризації сільського туризму в Україні як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Інформація про існуючі садиби найчастіше не доходить до споживача через нестачу засобів інформації у власників садиб, віддають перевагу рекламі за принципом "з рук у руки", через електронний каталог ССЗТУ, а також через участь у туристичних виставках і етнографічних фестивалях.

Друга проблема — недосконала законодавча база та недостатність методичної, організаційної, інформаційної і матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку держави. Практична реалізація державної політики у сфері підтримки сільського туризму має, як і упродовж багатьох попередніх років, переважно декларативний характер, а державне цільове фінансування розвитку сільського туризму як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні практично відсутнє. У бюджеті України на 2013 р. коштів на розвиток сільського туризму не передбачено.

Розвиток цієї сфери туристичної діяльності в Україні підтримують також спеціальні Європейські програми TACIS, Міжнародний фонд "Відродження", Фонд "Євразія", Європейська федерація сільського туризму "EuroGates", ПРІК ПРООН та ін. Проте, відсутність державного фінансування й обмеженість фінансових ресурсів іноземних партнерів значно стримують ефективний розвиток сільського туризму в Україні та соціально-економічне відродження сільських територій за рахунок новітніх напрямів.

Взяти кредит під організацію об'єкта сільського туризму в Україні майже неможливо. До того ж в нашій країні більшість суб'єктів даного виду туристичного бізнесу не є підприємцями, тому можуть кредитуватися тільки як фізичні особи, але в сільській місцевості це не поширено. Тому більшість власників садиб, крім надання туристичних послуг, займаються й іншими видами бізнесу або ж шукають партнерів у великих містах.

Третьою проблемою є відсутність інноваційних проектів і наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму. Становлення й розвиток інноваційної діяльності та наукове забезпечення сільського туризму сприятиме створенню нових оригінальних туристичних продуктів, комплексному використанню і збереженню навколишнього природного середовища та культурної спадщини, патріотичному вихованню, пропаганді здорового способу життя, зміцненню міжнародного авторитету України як туристичної держави.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, можна зробити висновок, що АР Крим володіє значним потенціалом багатофункціонального розвитку сільських територій і сільського туризму та при застосуванні ефективних методів і механізмів стимулювання їхнього розвитку зможе суттєво поліпшити свій соціально-економічний стан. Комплексний розвиток туристичної діяльності в АР Крим повинен стати одним з основних пунктів програми розвитку туристичної галузі півострова. У Криму створено всі умови для успішного розвитку сільського туризму, а саме: комбінація мальовничих гір і великих рівнин, лісів і степів, морів і озер, унікальної флори й фауни. Слід враховувати той факт, що сільський зелений туризм тісно пов'язаний з розвитком не тільки рекреаційної сфери в сільській місцевості, але й зі сферою послуг, іншими галузями — транспортом, зв'язком, торгівлею. Розвиток цього виду туризму приводить до створення внутрішньорегіональних економічних вигід, інтенсифікуючи розвиток ділової активності, утворюючи ефект мультиплікатора. У даній галузі існує ряд серйозних проблем, викликаних недостатньо ефективним використанням ресурсної бази регіону, недосконалістю податкового законодавства, кадрової політики й рекламної стратегії, відсутністю єдиної державної політики в області туризму, що може стати перспективою подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. — 395 с.

2. Демографічна ситуація: [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.stat.-uz.ua/statinfo/dem/naselennja10.pdf. Офіційний сайт Головного управління статистики в Автономній Республіці Крим [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sf.ukrstat.gov.ua (дата звернення до ресурсу: 18 грудня 2013 року).

3. Купчак П.М. Сільський туризм як один із напрямів розвитку підприємництва на селі / Л.В. Дейнеко, І.О. Іртищева, П.М. Купчак // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: матеріали третьої міжнар. наук.-практ. конф., 8—9 жовтня 2009 р., Житомир / за ред. І. В. Саух. — Житомир: Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2009. — С. 59—63.

4. Малік М.Й. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій України / М.Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК: Міжнар. науково-виробничий журнал, 2012. — № 5. — С. 110—115.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення до ресурсу: 22 грудня 2013 року).

6. Офіційний сайт Головного управління статистики в Автономній Республіці Крим [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sf.ukrstat.gov.ua (дата звернення до ресурсу: 22 грудня 2013 року).

7. Постановление Верховной Рады Автономной Республики Крым 19.09.2007, № 572-5/07 "О программе развития сельского и зеленого туризма в Автономной республике Крым на 2007—2010 годы" [Електронний ресурс]. — Режим доступу:- http://zakon4.rada.gov.ua/krym/show/rb0572002-07 (дата звернення до ресурсу: 8 жовтня 2013 року).

8. Рутинський М.Й. Сільський туризм: навч. підруч. / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. — К.: Знання, 2007. — 271 с.

9. Статистический аспект развития торговой сети и функционирование объектов розничной торговли и ресторанного хозяйства в АР Крым в 2013 году. — Симферополь: ГУ статистики в АР Крым, 2014. — 32 с.

10. Финогеев Б.Л. Сельский туризм, ремесла и художественные промыслы — доминанта занятости и развития Крыма / Б.Л. Финогеев, Н.Н. Гордецкая. — Симферополь: Таврия-Плюс, 2003. — 167 с.

References:

1. Bejdyk, O.O. (2001), Rekreatsijno-turysts'ki resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, rajonuvannia [Recreation and tourism resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, and zoning], VPTs "Kyivs'kyj universytet", Kyiv, Ukraine.

2. The official site of the Central Statistical Office in the Autonomous Republic of Crimea (2014), "Demographics", available at: http://www.stat.uz.ua/statinfo/dem/naselennja10.pdf (Accessed 18 December 2013).

3. Dejneko, L.V. Irtyscheva, I. O. and Kupchak, P. M. (2009), "Rural tourism as one of the fields for entrepreneurship development in rural areas", Aktual'ni problemy, suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku industrii turyzmu v Ukraini ta Pol'schi: materialy tret'oi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Current problems, current state and prospects of development of tourism industry in Ukraine and Poland: Materials of the 3rd scientific and practical conference], Ivan Franko Zhytomyr State Univeristy, Zhytomyr, Ukraine, pp. 59—63.

4. Malik, M.J. and Zaburanna, L.V. (2012), "Rural tourism as a factor of development of Ukrainian rural areas", Economy of agro-industrial complex, vol. 5, pp. 110—115.

5. The official web-site of the State Statistics Committee of Ukraine, available at: http://www.ukrstat.gov.ua

6. The official web-site of the Department of Statistics in the Autonomous Republic of Crimea, available at: http://www.sf.ukrstat.gov.ua

7. The Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea (2007), "On the development of agriculture and rural tourism in the Autonomous Republic of Crimea for 2007—2010", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/krym/show/rb0572002-07 (Accessed 22 December 2013).

8. Rutyns'kyj, M.J. (2007), Sil's'kyj turyzm [Rural Tourism], Znannia, Kyiv, Ukraine.

9. The Central Statistics Administration in the Autonomous Republic of Crimea (2014), Statisticheskij aspekt razvitija torgovoj seti i funkcionirovanie ob#ektov roznichnoj torgovli i restorannogo hozjajstva v AR Krym v 2013 godu [Statistical aspect of the development and functioning of retail trade and restaurant business in the Crimea in 2013],Central Statistics Administration in the Autonomous Republic of Crimea, Simferopol', Ukraine.

10. Finogeev, B.L. and Gordeckaja, N.N. (2003), Sel'skij turizm, remesla i hudozhestvennye promysly — dominanta zanjatosti i razvitija Kryma [Rural tourism, crafts and arts — dominant features of employment and development of the Crimea], Tavrija-Pljus, Simferopol', Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.

УДК 337

Гейдаров Ханлар Бейляр оглу,
Университет "Гафгаз"

ЦЕНОВОЙ МЕХАНИЗМ КАК СРЕДСТВО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ В АГРАРНОЙ ОБЛАСТИ

Geydarov Khanlar Beyler,
"Gafgaz" University

PRICE MECHANISM AS A MEANS OF SOCIAL-ECONOMIC MANAGEMENT THE AGRARIAN

В статье рассматриваются и анализируются некоторые аспекты ценовых механизмов в процессе государственного регулирования интеграционных связей в аграрном секторе.

This article discusses and analyzes some aspects of pricing mechanisms in the process of integration of state regulation of relations in the agricultural sector.

Ключевые слова: ценовой механизм, государственное регулирование, аграрный сектор, рыночные отношения.
Key words: price mechanism, government regulation, the agricultural sector, market relations.

ВВЕДЕНИЕ

Рыночный механизм составляет красную линию нашей современной экономической стратегии, и наша экономика в свою очередь формируется в этом направлении. Со временем рыночные отношения получают более широкий характер, меняют суть производственных отношений в целом и начинают придавать им новое содержание. Это является выражением большого объективного процесса. Постепенно этот процесс должен еще больше расшириться и стать основной линией нашего экономического развития. Только продвижение по пути рыночной экономики, интеграция в мировую экономическую цивилизацию, дадут нашей республике возможность последовательного экономического развития. Именно с этой точки зрения следует ускорить переход на рыночную экономику и соблюдать ее правила. Одним из таких условий является соответствующий рыночным отношениям ценовой механизм и его правильное сформирование.

В условиях рыночной экономики управление всеми отраслями экономики, в том числе аграрной, должно опираться на многочисленные средства. По мнению ученого-кономиста С. Салахова, процесс государственного регулирования аграрной сферы, может дать особые успехи лишь тогда, когда она опирается на экономические механизмы. С этой точки зрения, при управлении аграрной сферой значение ценового фактора не переоценить [5, s. 364].

А по мнению другого ученого-экономиста И.Х. Алиева, область ценообразования сельскохозяйственных продуктов может стать одним из важных элементов государственного регулирования. По мнению ученого, до того как будет создан механизм, находящийся в конкурентной деятельности, для разных продуктов может применяться три вида цены: а) наложение государством цен на продукты питания и сельскохозяйственное сырьё; б) цены, имеющие лимитный предел на продукты, имеющие важное значение для потребительского бюджета; г) свободные цены, определяемые для других продуктов на рынке [2, с. 26—27].

ОБСУЖДАЕМАЯ ТЕМА

Ценовая система, являясь одним из самых важных экономических средств, в целом, играет большую роль в формировании и деятельности экономического механизма. Через цены формируются и развиваются отношения между производителем и потребителем, предприятиями и государством, государством и населением, предприятиями и арендаторами. Правильное построение ценовой системы, научно обоснованное определение его уровней, является крайне важным вопросом нашего развития и это всегда должно быть одним из основных вопросов экономической политики [1, с. 25].

Ценовая система может влиять на экономическую систему и социальное развитие двояко: положительно и отрицательно. Это зависит от

правильной организации ценовой системы и научной обоснованности ее уровня. Цена должна строиться на научных принципах и соответствовать совокупности общественно-необходимого труда, который расходуется на товарной стоимости в денежном выражении. В основе цены должен стоять именно общественно-необходимый труд. В соответствии с массой общественно-необходимого труда, должны быть поставлены цены на товары и они должны быть вне субъективных факторов. Это является требованием закона стоимости, который составляет основу ценообразования. Несоблюдение объективного требования этого закона может привести к негативным последствиям. В долгое время в нашей экономике существовала такая ситуация и ценовая система вышла из своего объективного русла. Ценовая система была построена на основе субъективных факторов и в большинстве случаев, установленные на товарах цены не соответствовали совокупного общественно-необходимого труда, который расходовался на их производство. В результате наше экономическое развитие понесло большие потери, и цена превратилась в большую преграду на пути построения правильных экономических отношений внутри страны. И это несмотря на то, что цена должна обладать стимулирующим характером и стать одним из самых необходимых средств при строительстве экономических отношений. Ценовая система должна быть построена так, чтобы не во вред интересам потребителя создать сильный стимул у производителя, направить его на расширение производства и повышение экономической эффективности.

При социально-экономическом управлении аграрной сферой, большое значение имеет правильное построение ценового механизма. Применяемая здесь ценовая политика, должна создать сильный материальный интерес у сельскохозяйственного производителя к развитию производства и ее результатам. Следует всегда учитывать и соблюдать эту функцию цены в аграрной сфере. Особенно сейчас в условиях рыночной экономики этот вопрос должен стоять в центре внимания. Нынешний ценовой механизм должен усовершенствоваться и развиваться в соответствии с многоукладной экономикой, которая является одним из основных атрибутов рыночной экономики. В связи с усовершенствованием имущественных отношений в направлении приватизации и развитием свободного предпринимательства, создаются большие возможности для образования цен на основе принципа спроса и предложения, и в этом направлении устанавливаются и действуют новые ценовые формы. Договор, расчеты между предприятиями, рыночные цены именно из этого числа. Эти цены, являясь ценами, выражающими рыночные отношения, со временем должны приобрести еще больший масштаб и стать одним из основных форм товарообмена. Потому, что это является необходимым формирующим фактором государственной собственности, являющейся главной собственностью и возникновение от этого новых форм собственности и создаются условия формирования рыночных отношений.

Общеизвестно, что цена формируется на основе спроса и предложения. В аграрной сфере этот механизм имеет ряд отличительных особенностей. Это связано с малой гибкостью спроса и предложения в аграрной сфере. Попробуем проанализировать особенности этого механизма, в аграрной сфере, коротко рассмотрев сущность эластичности спроса и предложения.

Известно, что изменение цены продукта приводит к некоторым изменениям и в объеме спроса и предложения. Эта зависимость между ценой и объемом составляет основу гибкости спроса и предложения. Уровень изменения цены продукта не всегда приводит к соответствующим изменениям и в уровне спроса и предложения. Именно уровень этого изменения позволяет узнать, насколько эластичны спрос и предложение [4, с. 165].

Объем изменения спроса по отношению изменения цены называется эластичностью спроса. Эта эластичность выражается следующим коэффицентом:

$\varepsilon_p = \Delta Q/Q : \Delta P/PУ$

Здесь ε_p — выражает эластичность спроса, связанного с ценой,

$\Delta Q/Q$ — относительное изменение количества,

$\Delta P/P$ — относительное изменение цены.

Если изменение спроса будет выражаться более превосходящим соотношением по сравнению с ценой, то спрос будет называться эластичным, а если наоборот, то неэластичным. Как правило, самые необходимые продукты бывают, эластичны, а люксовые продукты неэластичными. Сельскохозяйственные же продукты считаются продуктами, спрос на которые неэластичен.

В случае эластичности спроса с ценой, он также имеет форму эластичности с доходом. Эластичность спроса, связанная с доходом есть отношение между изменением в доходах производителей с количеством продукта, на который они имеют спрос. Эта эластичность выра-

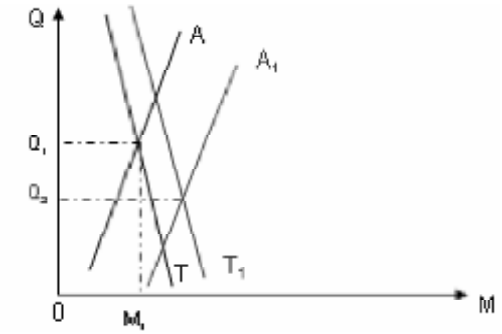

Рис. 1. Падение цен на сельскохозяйственные продукты

жается следующим коэффицентом:

$\varepsilon_y = \Delta Q/Q : \Delta Y/Y$

Здесь ε_y — выражает эластичность спроса, связанного с доходом,

$\Delta Q/Q$ — относительное изменение количества,

$\Delta P/P$ — относительное изменение дохода.

Здесь, если будет $\varepsilon_y > 1$, то продукт, на который есть спрос, будет люкс, а если будет $0 < \varepsilon_y \leq 1$, то продукт, на который есть спрос, есть необходимый продукт.

С точки зрения спроса и предложения сельскохозяйственные продукты имеют некоторые важные особенности. Во-первых, кривая спроса и предложения сельскохозяйственных продуктов является неэластичным и такая, как изображена внизу на рисунке 1. В таком случае, изменение оказывает большое влияние на цены. Во-вторых, спрос на множество сельскохозяйственных продуктов, связанный с доходом, ниже. Особенно, примером этому являются продукты питания. Когда доходы населения растут, растут и средства, расходуемые на продукты питания. Но количества средств, расходуемых на продукты питания, после определенного роста дохода, становиться меньше роста дохода. В таком случае, рост спроса на продукты питания некоторым образом будет связан с доходами населения, а еще больше с её численностью. Кривая спроса, которая менее эластична, будет скользить на право, но этого не будет много. Напротив, рост предложения больше, чем у спроса. Потому что технологические инновации, происходящие в аграрной области и новые методы производства, расширяют объем производимых продуктов, в результате чего предложение растет. В результате этого на рисунке кривая предложения скользит направо больше кривой спроса. Кривая спроса и предложения обозначена на графике как А и Т и уровень цены на их пересечении Q_1. Если спрос T_1, предложение A_1, цена определяется на уровне Q_2. Как видно, это заканчивается падением цен.

Следует подчеркнуть, что падение цен здесь относительно. Так как малый рост цен на сельскохозяйственные продукты по сравнению с ростом цен других продуктов, выражается относительным снижением цен. Этот вопрос является одним из коренных проблем аграрной сферы. При относительном удешевлении продуктов производителей сельскохозяйственных продуктов, которые они производят и продают, они встречаются с серьезными проблемами в связи относительным ростом цен на продукты, которые они покупают и потребляют. А это в свою очередь влияет на их социально-экономическое положение и в итоге, уменьшается количество людей, занимающихся сельскохозяйственной деятельностью.

Одним из вопросов, с которыми сталкиваются в аграрной сфере и которые требуют государственного вмешательства, является нестабильность цен и доходов в этой сфере. Производительный процесс в этой сфере находится под влиянием ряда факторов, находящихся вне человеческой воли. Нестабильные погодные условия, неожиданные растительные и звериные и пр. болезни оказывают серьезное влияние на объем производства сельскохозяйственных продуктов. Из-за низкой эластичности спроса этих продуктов неожиданный рост и падение в объеме производства, происходят серьезные изменения в ценах продуктов, возникает проблема нестабильности цен на сельскохозяйственные продукты. Серьезно влияя на доходы работающих в этой области, нестабильность цен становится причиной возникновения ряда социальных проблем сельского населения. Это делает необходимым проведение государством различных мероприятий для поддержания доходов сельского населения на определенном уровне.

Одним из характерных проблем аграрной сферы является нестабильность доходов в этой сфере. Наглядно это можно увидеть на рисунке 2.

Q_1 на рисунке это спрос в каком-нибудь году, есть цена балансирования, получаемая на пересечении кривых (Т) и (А). Количество предлагаемого продукта равно количеству спроса. Как известно, и спрос, и единичная кривая являются неэластичными. Количество продукта, продаваемого за цену Q_1 это M_1 и доход, получаемый, сельским хозяйственником от этой цены есть площадь прямоугольника Q_1 х M_1 или OQ_1KM_1. Предположим, что через год позже в планах производителей и потребителей нет никаких изменений, но благоприятные погодные условия повысили производство продукта по сравнению с предыдущим годом. На рисунке M_2 здесь — это количество продукта, а Q_2 соответственно его цена. Эта цена ниже предыдущей

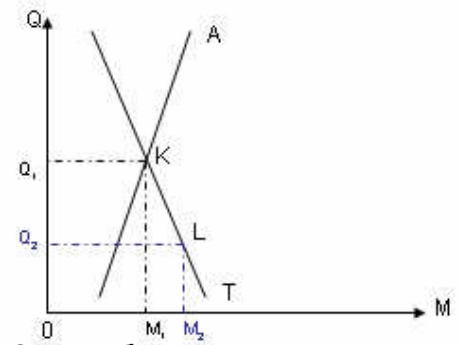

Рис. 2.Нестабильность доходов в сельском хозяйстве

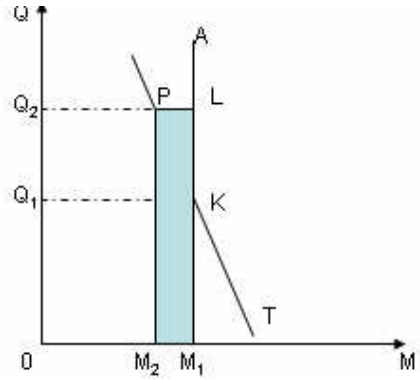

Рис. 3. Механизм сохранения ценового уровня

цены, но количество проданного продукта возросло. Если бы эластичность спроса в ценовом промежутке Q_1 и Q_2 была бы выше 1- го, то при падении цены, доход, полученный, от продажи мог бы возрасти. Но, как мы отметили выше, спрос эластичности сельскохозяйственных продуктов неэластичен и меньше 1-го. А когда эластичность спроса мала, падение цен уменьшает доходы производителя от продаж. И как видно на рисунке 3, площадь прямоугольника OQ_2LM_2 меньше чем площадь прямоугольника OQ_1KM_1. По причине нестабильности доходов, обеспечить производителям не понести убытки, возможно только при проведении государством соотсветствующего регулирования в этой сфере.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Зависимость производства в аграрной сфере от природно-климатических условий, нестабильность спроса и предложения по вышеуказанным причинам и в целом, малая доля доходов населения, занятого в аграрном секторе от среднего уровня по стране, делает необходимым государственную помощь в этот сектор и её регулирование.

При этом главный вопрос, это проведение ценовой политики, позволяющей сохранять доходы фермеров на определенном уровне, который имеет следующие формы [3, с. 88]:

а) Сохранение ценового уровня: Этот механизм служит сохранению минимального ценового уровня, установленного государством на сельскохозяйственные продукты. Чтобы увидеть, этот механизм еще яснее обратим внимание на нижеследующее табло.

Q на графике — цена продукта, M — производственное количество или предложение продукта, A — кривая предложения, T — кривая спроса. Предположим, что государство установило минимальную цену на каждую тонну зерна и за эту цену на рынке можно реализовать зерно в количестве M_2. Если же цена будет на уровне Q_1, тогда кривые спроса и предложения пересекутся на уровне M_1 спроса и ценой равновесия будет Q_1. Но если даже весь продукт, предлагаемый на уровне Q_1 будет сбыт, этот ценовой уровень будет ниже минимального ценового уровня, установленного государством и на ценовом уровне, потребители смогут покупать зерно только в количестве M_2 и это завершится тем, что все произведенные продукты не смогут реализоваться, и возникнет излишек спроса. Фермеры вынуждены, бывают дешево продать оставшиеся лишний продукт. Тогда государство, с целью сохранения цен на уровне Q_2 и реализации всех продуктов, покупает возникший излишек спроса, то есть в количестве M_2M_1 по установленной им цене для государственного резервного фонда, в результате чего равновесие спроса и предложения достигается сохранение на установленном ценовом уровне Q_2.

б) Сохранение ценового уронвя путем ограничения предложения:

Выше мы отметили, что возникающий в предложении сельскохозяйственных продуктов рост занижает цену продуктов, в результате чего уменьшаются доходы от продаж. На основе большинства проблем фермеров стоит их неспособность контролировать общий объем предложения и её недооценка. Именно в такой ситуации, они в основном не могут, реализовать произведенные ими продукты по желаемым ценам и это влияет на их доходы. С этой точки зрения одним из механизмов, применяемых государствами, это сохранение минимального ценового уровня, установленного им для фермеров путем ограничения общего предложения сельскохозяйственных продуктов. Для наглядного изображения названного механизма обратим внимание на рисунок 4.

В этой форме ценовой политики, государство как в предыдущем случае не покупает излишек предложения, сделавшим возможным позволяющего снижение цен, а просто заранее ограничив предложение, предупреждает его

Передплатний індекс 21847

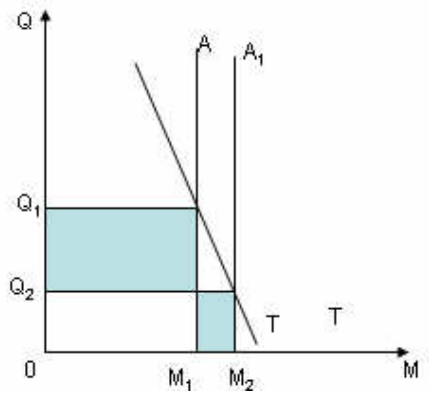

Рис. 4. Механизм сохранения ценового уровня путем ограничения предложения

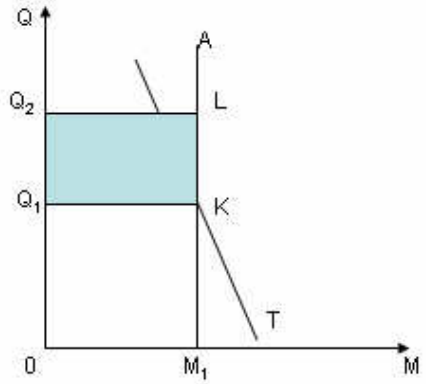

Рис. 5. Целевая цена и механизм выплаты различия между ними

возникновение. В итоге, продукт который должен производиться в количестве M_2 производится относительно мало, в количестве M_1, но реализуется на ценовом уровне Q_2 установленным государством. На практике были применены три формы этого ограничения: 1) ограничение засеянных территорий; 2) установление продажных квот; 3) создание земельных банков. При снижении общего производства продуктов путем ограничения засеянных земель, государство ставит перед различными фермерами обязательства, касательно уменьшению площади засеянных земель. В итоге объем продукта, предлагаемого, рынку становится ниже потенциального уровня, что позволяет держать цены на определенном уровне. А при установлении квот продаж (marketing quota system), наоборот засеянные земли не ограничиваются, просто применяются определенные квоты на объем продуктов, которые фермеры вывозят, что косвенно заставляет фермеров снижать свое производство.

Другим мероприятием, ограничивающим предложение, является создание со стороны государства земельных банков (soil bank). Основное отличие этой системы от первой в том, что выплатив фермерам заранее, часть их земель устраняется от посева. Но в каждой из двух систем фермеры в основном отделяют неплодородные земли от посевов.

c) Целевая цена и платеж отличия между ними:

Как видно из рисунка 5, государство устанавливает для продуктов конкретную целевую или гарантированную цену (Q_2) и фермеры предлагают соответствующий этой цене продукт (M_1). Но потребители не покупают продукт, предложенный по этой цене. Они покупают только весь продукт, предлагаемый по низкому ценовому уровню, как Q_1. А это очень снижает доходы фермеров. Тогда фермерам предлагается реализовать свой продукт по любой цене, и если они продадут ниже целевой цены, оставшееся между ними различие, будет выплачено им государством в качестве субсидии. Здесь количество выплаченное государством равно площади прямоугольника Q_1Q_2LK.

По нашему мнению, эффективно воспользовавшись вышеперечисленными ценовыми механизмами можно обеспечить защиту трудящихся от социально-экономических рисков.

Литература:

1. Abbasov V.H, Verdiyev A.Ch, Azerbayjanskaya Konfederasiya Predprinimateley: Regulirovaniya integrasionnix svyazey v usloviyakh rinochnikh otnossheniy. — Baku, izd. "Elm", 1996. — 286 s.
2. Aliyev I.H. Nasionalnaya ekonomika i problemi razvitie agrarnogo sektora. — Baku, izd. "Elm", 2006. — 200 s.
3. Orhan Turkay. — Mikroekonomika. — Ankara, 1995. — 246 s.
4. Ekonomicheskaya teoriya (uchebnik). — Baku, izd. Chashiogli. — 1999, 620 s.
5. Salahov S. V., Problemi gosudarstvennogo reguilrovaniya agrarnogo sektora. — Baku, izd. "Nurlar", 2004,m 180 s.

References:

1. Abbasov, V.H. and Verdiyev, A.Ch. (1996), Azerbaijan Confederation of Entrepreneurs: Regulation the integration links in market relations. izd. "Elm", Baku, Azerbaijan.
2. Aliyev, I.H. (2006), National economy and the issuses development of agricultural sector. izd. "Elm", Baku, Azerbaijan.
3. Turkay, Orhan (1995), Mikroekonomika, Ankara, Turkey.
4. Chashiogli (1999), Economy theory (notebook), izd.Chashiogli, Baku, Azerbaijan.
5. Salahov, S.V. (2004), Problems of state regulation of the agricultural sector. izd."Nurlar", Baku, Azerbaijan.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.

УДК 658:338.45

О. Г. Чирва,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри маркетингу та управління бізнесом,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВИ ЯК ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ

O. Chyrva,
PhD, associate professor of "Marketing and Business Management"
Uman State Pedagogical University named after Paul Tychiny

COMPETITIVENESS OF REGIONAL SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS AS ECONOMIC PHENOMENON

У статті визначено наукові основи та концептуальні положення конкурентоспроможності, висвітлено чинники впливу на формування конкурентного середовища регіональних соціально-економічних систем держави та розкрито сутність поняття "регіональна конкурентоспроможність".

Обгрунтовано, що проблема формування конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) набуває важливого теоретико-методологічного значення. Від її вирішення значною мірою залежить прогресивність регіонального розвитку, формування відносин між регіонами і в економіці держави в цілому. Згруповано ознаки конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) та охарактеризовано складові її елементи при формуванні концепції її оцінки.

The article outlines the scientific basis and conceptual positions competitiveness highlights the factors that influenced the formation of the competitive environment of regional social and economic systems of the state and the essence of the concept of "regional competitiveness". Grounded that the problem of the formation of the competitiveness of the regional socio-economic system (region) becomes an important theoretical and methodological significance. From its solution depends largely on progressive regional development of relations between the regions and the economy as a whole. Grouped signs of competitiveness of regional socio- economic system (region) and characterized its constituent elements in the formation of the concept of evaluation.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіональні соціально-економічні системи держави, регіональна конкурентоспроможність.
Key words: competitiveness, regional socio-economic system of the state, regional competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізації економіки все більш актуальними стають питання, пов'язані із забезпеченням макро- та мікроекономічної конкурентоспроможності економіки. Все чіткіше відслідковуються ознаки загострення конкуренції на світовому рівні, де кожна із країн намагається забезпечити розвиток національної економіки. Проблеми досягнення та підвищення рівня конкурентоспроможності торкаються і України. Формування державності України зумовило нагальну потребу створення моделі високо конкурентної економіки на світовій арені. Це може бути досягнуте на основі забезпечення належного рівня конкурентоспроможності її регіональних соціально-економічних систем як єдиного цілого держави.

Розвиток регіонів в умовах ринку вимагає постійного переоцінювання функцій і стану кожної регіональної соціально-економічної системи як складової системи існування економічного простору, в умовах якого мають прийматися рішення щодо забезпечення умов їх стійкого розвитку. Одночасно слід зважати на певні явища і процеси, що обумовлюють трансформацію характерної поведінки регіональних управлінських структур. Ринок як заміна галузевій спеціалізації, жорсткої регла-

Передплатний індекс 21847

ментації процесів інвестування та бюджетних і фінансових процесів обумовлює спроби кожного суб'єкта певного регіону держави до самоствердження, до вибору економічної структурної побудови, спроможної забезпечити його надійний стан в умовах ринку. Будь-які рішення, що пов'язані із взаємодією між регіонами, оцінюються за рівнем економічних вигод та можливості досягти фінансово-бюджетного стабільного стану, а також реалізації стратегічних задач регіонального розвитку соціально-економічного та екологічного характеру.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження регіональної конкурентоспроможності харчових підприємств як економічне явище та її складові елементи, бази формування та напрямів підвищення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню процесів формування механізмів підвищення рівня конкурентоспроможності харчових підприємств та їх регіональної конкурентоспроможності присвячені наукові праці відомих вчених: Г. Азоєва, В. Базилевич, З. Борисенко, В. Василенка, З. Герасимчук, Б. Данилишина, Я. Жаліло, С. Злупка, Б. Кваснюка, В. Копитко, Н. Мікули, А. Сухорукова, О. Шнипко, Ф. Фатхутдінова, А. Юданова та ін.

У роботах зазначених авторів закладено теоретико-методологічне підгрунтя дослідження проблем регіональної конкурентоспроможності. Проте низка проблем, що пов'язані зі створенням механізмів підвищення рівня регіональної конкурентоспроможності, залишається невирішеними, що обумовлює потребу подальшого поглибленого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як економічне явище конкурентоспроможність являє собою процес складного, багаторівневого та суперечливого характеру, що поєднує суб'єктні та об'єктні, характеристики суспільних відносин. На наш погляд, найважливішою є та ознака регіональної конкурентоспроможності, яка проявляється як імпульс розвитку економіки. Дану ознаку визначено Й. Шумпетертом, який наділив її властивостями мутації, що "безупинно революціонізує економічну структурну побудову і створює нову". У даному визначенні конкурентоспроможність регіону трансформується у динамічно-безперервний процес творчого перетворення, постійних змін, оновлення і формування нових структурних ознак економічної системи, стимулюючи одночасне її еволюціонування. На всіх послідовних історичних етапах конкурентоздатність економічних систем, відчуваючи вплив еволюційного процесу, об'єктивно зумовлює розвиток виробничих відносин і продуктивних сил, науково-технічний прогрес, підвищення продуктивності праці, персоніфіковане накопичення фінансового капіталу, розширення матеріального та ринкового інфраструктурного забезпечення.

Регіональна конкурентоспроможність як економічне явище у вітчизняній економічній науці розроблене і систематизоване ще недостатньо. Його наукове осмислення формує складність і схожість змісту категорії "регіональна конкурентоспроможність", її наближеність до категорії "ефективність": дуже часто вони досліджуються як однопланові, проте перша відбиває в собі складний характер взаємозв'язків між суб'єктами господарювання — окремих корпорацій, фірм, галузевих об'єднань та комплексів національного масштабу. Варто також зазначити, що у вітчизняному економічному понятійному інструментарії раніше був відсутній термін "регіональна конкурентоспроможність".

Учасниками ринкових процесів є всі суб'єкти держави, інтереси котрих перетинаються, сприяючи тим самим формуванню конкурентного середовища. Зміцнює свої позиції в цьому середовищі регіональна соціально-економічна система, якій притаманні найбільш надійні конкурентні переваги, які зумовлюють сприятливі умови для ефективного господарювання. У цьому випадку регіон набуває превалюючого стану в ринковому просторі, що дозволяє йому максимізувати вигоди для розвитку продуктивних сил і територіальної організації господарства.

Парадигма конкуренції між регіонами має враховувати оцінку всіх конкурентних переваг соціально-економічної системи, потенційні можливості перспективного використання цих конкурентних переваг, спроможність регіону до забезпечення належного рівня соціального розвитку, особливості державного регулювання конкурентних відносин між регіональними соціально-економічними системами держави, формування ефективного конкурентного середовища в межах держави та безпечний розвиток регіональних соціально-економічних систем держави.

Тому доцільно регіональну конкурентоспроможність розглядати безпосередньо як наявність та реалізацію конкурентного потенці-

Рис. 1. Ознаки конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону)

алу певної регіональної соціально-економічної системи. При цьому рівень конкурентного потенціалу є багатоплановим, і його формують і різноманітні характеристики можливості участі регіональної соціально-економічної системи як у конкурентному змаганні між регіональними соціально-економічними системами, так і в загальнодержавному конкурентній взаємодії з іншими державами світу.

Її, в зазначеному вище визначенні, варто характеризувати за такими властивостями: конкурентні переваги регіональної соціально-економічної системи у різних сферах і галузях економіки; регіональні кліматичні і географічні умови; наявність природних багатств; інтелектуальний рівень розвитку населення цієї регіональної соціально-економічної системи та ін.

Надійні конкурентні позиції формують найважливіші умови стійкого розвитку економіки регіонів. Принцип економічної самостійності суб'єктів держави суттєво корегує їх фінансовий та економічний стан. Стабільний розвиток економіки регіональних господарських систем має пряму залежність від відповідного науково-технічного, кадрового, соціально-економічного потенціалів, саме це зумовлює регіональну привабливість щодо розміщення нових і перебудови існуючого виробництва, і таким чином вирішення проблем зайнятості.

У ринкових умовах господарювання припливи капіталу до тієї або іншої регіональної економічної системи більше не зумовлюється галузевими рішеннями, ухвалення яких відбувається централізовано, а в цілому обумовлюється конкурентними можливостями регіональної соціально-економічної системи та перспективними можливостями їх збільшення.

Спрямування підприємницького капіталу відбувається до тих регіонів та сфер діяльності, де є змога розташовувати конкурентоздатні виробництва та започатковувати прибутковий бізнес. Кожний регіон покликаний оцінити свої конкурентні позиції для того, щоб сприяти залученню регіону до здійснення програм розміщення і територіальної організації продуктивних сил.

Ми вважаємо, що як конкурентному потенціалу конкурентоспроможності притаманні певні характеристики (рис. 1).

Отже, зміст регіональної конкурентоспроможності являє собою сукупність поверхневих і глибинних її характеристик та оформлення їх взаємодії у вигляді інституціональної ознаки. Іншими словами, конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи (регіону) являє собою економічну категорію, яка відбиває відносини взаємної дії системи продуктивних сил певної території, процесів господарювання та інституціональної форми протікання зазначених процесів, що відбувається як ефект синергії даної взаємодії, визначають спроможність територіального формування до конкурентного змагання.

Передплатний індекс 21847

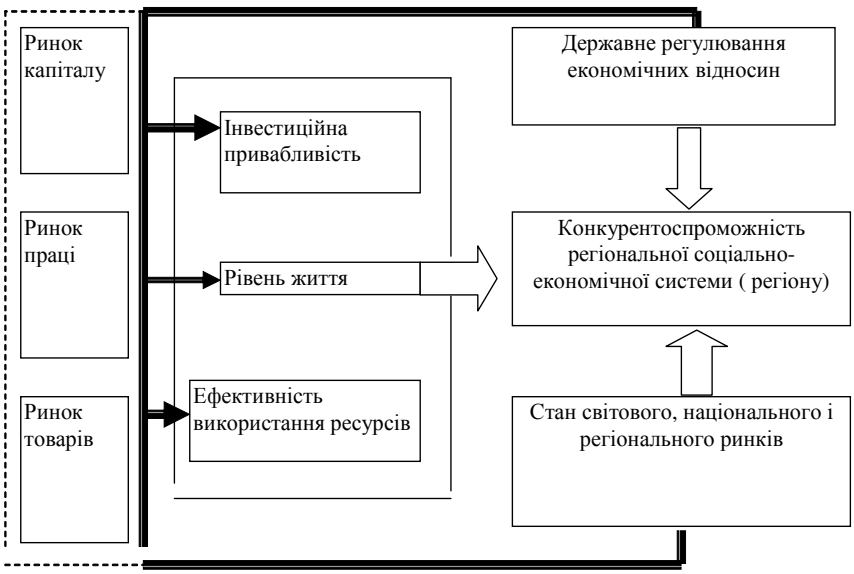

Рис. 2. Складові конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи при формуванні концепції її оцінки

Через те, що конкурентоспроможність конкретного об'єкта являє собою економічну категорію, що дозволяє здійснити оцінку стану даного об'єкта відносно схожих ринкових об'єктів-конкурентів, що має вираз через певний набір показників-індикаторів, то конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи (регіону) — це її спроможність протистояти конкуренції на конкретному ринку. З огляду на інтегральну властивість даного поняття слід комплексно дослідити види ринків, на яких присутня оцінка рівня конкурентоспроможності регіону (рис. 2).

У першу чергу, розвиток концепції пов'язаний з тим, що фактори ціноутворення обумовлені розвитком реального сектору економіки, складом його галузей, роллю в системі суспільного розподілу праці. Незважаючи на те, що в галузях може відбуватися конкуренція як між підприємствами, так і регіонами, окремі суб'єкти господарювання мають самостійно формувати та завойовувати конкурентні переваги на тому чи іншому ринку.

Рис. 3. Складові конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи

Кожен зі складників конкурентоспроможності відіграє важливу роль у визначені глобальних цілей розвитку регіональної соціально-економічної системи (регіону), проте їх інтеграція відбувається саме у показнику конкурентоспроможності (рис. 3).

Отже, як економічний процес, конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи (регіону) являє собою сукупність складних та суперечливих дій, на які чинять вплив різні об'єктивні та суб'єктивні умови.

Економічний, науково-технічний, кадровий потенціал — це база, на якій формується конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи (регіону), того або іншого суб'єкта держави. Через вплив факторних умов відбувається трансформація даної бази зі стану потенції у новітню дійсність — конкурентну позицію регіональної соціально-економічної системи (регіону).

Конкурентна позиція регіональної соціально-економічної системи (регіону) буде мати сприятливий характер, якщо є відповідність наступним якісним характеристикам: привабливість для вітчизняних та іноземних інвесторів, надійність, стійкість, стабільність. Формування конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи (регіону) має за орієнтир вказані параметри. Тому варто розрізняти конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи (регіону) як потенційну можливість брати участь у конкуренції з іншими регіональними соціально-економічними системами на основі володіння достатнім рівнем складових, що формують цей потенціал, коли інтегральною складовою конкурентоспроможності є поняття конкуренції і конкурентної позиції регіональної соціально-економічної системи (регіону).

У науці часто два поняття підмінюють одне одного, оскільки на практиці конкурентоздатність дуже складно визначити, і тим більше обчислити, а от конкурентні позиції мають чіткий свій прояв у господарській, соціально-політичній поведінці регіональної соціально-економічної системи (регіону). Тому нерідко ця позиція видається за сильний або слабкий рівень конкурентоспроможності визначеної господарської системи регіону. На нашу думку, чітке розмежування вказаних категорій дає змогу виокремити конкурентоздатність як об'єктивну ознаку та конкурентну позицію, як поведінку регіональної соціально-економічної системи (регіону) суб'єктивного характеру, як суб'єкта господарювання.

Отже, зміст регіональної конкурентоспроможності являє собою сукупність поверхневих і глибинних її характеристик та оформлення їх взаємодії у вигляді інституціональної ознаки. Іншими словами, конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи (регіону) являє собою економічну категорію, яка відбиває відносини взаємної дії системи продуктивних сил певної території, процесів господарювання та інституціональної форми протікання зазначених процесів, що відбувається як ефект синергії даної взаємодії, визначають спроможність територіального формування до конкурентного змагання.

Ризик притаманний усій системі потенціалів, які надають характеристику конкурентоспроможність, і в конкурентній позиції регіональної соціально-економічної системи (регіону), бо ця позиція може мати різний рівень ризику господарювання, політичної та соціальної поведінки регіональної господарської системи.

ВИСНОВКИ

Отже, досліджені аспекти розвитку регіональних господарських систем дозволяють виділити їх основні характеристики:

— знаходження найбільш вигідного місця розташування підприємства, у відповідності до наявних факторів виробництва (врахування територіальної віддаленості підприємств до ресурсної бази) та спеціалізації регіональної господарської системи (регіону);

— використання економічного районування регіонів, міст, селищ, а також врахування асиметрії у рівнях розвитку;

— державна підтримка слаборозвинених регіональних соціально-економічних систем;

— державне регулювання розвитку регіональних господарських систем;

— забезпечення соціального розвитку.

Узагальнення теоретичних засад конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи дозволило розвинути понятійно-термінологічний апарат. Запропоновано власне трактування визначення понять "конкурентоспроможність регіональної соціально-економічної системи (регіону)" як можливість регіональної господарської системи набувати конкурентних переваг у продуктивному використанні ресурсного потенціалу та благ з метою підвищення рівня соціально-економічного розвитку без порушення економічної безпеки інших регіональних соціально-економічних систем та країни в цілому через суперництво.

Література:

1. Базилевич В.Д. Природні монополії / Базилевич В.Д., Филюк Г.М. — К.: Знання, 2006. — 367 с.

2. Василенко В.Н. Конкурентоспособность регионов: стоки, оценки и перспективы: [Монографія]/ Василенко В.Н., Агафоненко О.Ю., Будяков В.Е. — Донецк: ООО "Юго-Восток, Лтд", 2008. — 363 с.

3. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: [Монографія] / Герасимчук З.В. Вавдіюк Н.С. — Луцьк: Надстир'я, 2006. — 244 с.

4. Данилишин Б.М. Продуктивні сили економічних районів України / Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Горська О.В., Фащевський М.І., Антоньєва Л.С., Щедрова І.М., Нікітюк М.П., Клиновий Д.В. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2000. — 517 с.

5. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / [за ред. А.І. Сухорукова]. — К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2003. — 64 с.

6. Мікула Н.А. Організаційно-правове забезпечення транскордонного співробітництва в Україні / Мікула Н.А.] // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Конкурентний потенціал і європейська інтеграція (регіональні аспекти): [зб. наук. праць / відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній.). — Львів: ІРД НАНУ, 2006. — Вип. 1 (57). — 342 с.

7. Фатхутдинов Ф. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Фатхутдинов Ф. — М.: Инфра — М. — 2000. — 540 с.

8. Шнипко О. С. Політика підвищення конкурентоспроможності: досвід розвинених країн та Україна / О. С. Шнипко // Економіст. — № 8. — 2006. — С. 44 — 48.

References:

1. Bazilevich, V.D. and Filyuk, G.M. (2006), Pryrodni monopolii [Natural monopolies], Znannia, Kyiv, Ukraine.

2. Vasilenko, V.N. Agofonenko, A. and Bydyakov, V. (2008), Konkurentosposobnost' rehyonov: stoky, otsenky y perspektyvy [Competitiveness of the regions, sewers, estimates, and prospects], Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.

3. Gerasimchuk, Z.V. and Vavdyk N.S. (2006), Ekonomichna bezpeka rehionu: daihnostyka ta mekhanizm zabezpechennia [Economic security of the region: даігностика and a mechanism for ensuring], Nadstyr'ia, Lutsk, Ukraine.

4. Danylyshyn, B.M. Cherniuk, L.H. Hors'ka, O.V. Faschevs'kyj, M.I. Anton'ieva, L.S. Schedrova, I.M. Nikitiuk, M.P. and Klynovyj, D.V. (2000), Produktyvni syly ekonomichnykh rajoniv Ukrainy [Productive forces of economic regions of Ukraine], Nichlava, Kyiv, Ukraine.

5. Sukhorukov, A.I. (2003), Metodychni rekomendatsii schodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Guidelines for the assessment of the level of economic safety of Ukraine], National Institute of international security problems, Kyiv, Ukraine.

6. Mikula, N.A. (2006), "Organizational and legal support for cross-border cooperation in Ukraine", Socio-economic studies in the transition period. Competitive potential and European integration (regional aspects) IRR NASU, vol. 1(57).

7. Fathytdinov, F. (2000), Konkurentosposobnost': ekonomyka, stratehyia, upravlenye [Competitiveness: Economics, strategy, management], Infra — M, Moscow, Russia.

8. Shnupko, O. S. (2006), "Policies for competitiveness: the experience of developed countries and Ukraine", the Economist, vol. 8, p. 44.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2014 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"